

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Економски факултет – Скопје

Зелената агенда на ЕУ и царинската политика на РС Македонија: предизвици и можности

уредено од д-р Елена Макревска Дисоска

д-р Ирена Кикеркова
д-р Катерина Тошевска-Трпчевска
д-р Златко Ветеровски
д-р Елена Макревска Дисоска
д-р Виктор Стојкоски
д-р Љубен Коцев
д-р Јасна Тоновска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Економски факултет – Скопје

**Зелената агенда на ЕУ
и царинската политика
на РС Македонија:
предизвици и можности**
уредено од д-р Елена Макревска Дисоска

д-р Ирена Кикеркова
д-р Катерина Тошевска-Трпчевска
д-р Златко Ветеровски
д-р Елена Макревска Дисоска
д-р Виктор Стојкоски
д-р Љубен Коцев
д-р Јасна Тоновска

Зелената агенда на ЕУ и царинската политика на РСМ: предизвици и можности

уредено од д-р Елена Макревска Дисоска

д-р Ирена Кикеркова

д-р Катерина Тошевска-Трпчевска

д-р Златко Ветеровски

д-р Елена Макревска Дисоска

д-р Виктор Стојкоски

д-р Љубен Коцев

д-р Јасна Тоновска

Издавач:

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје,
Економски факултет- Скопје
бул. „Гоце Делчев“ бр.9, 1000 Скопје

Декан:

проф. д-р Предраг Трпески

Рецензенти:

проф. д-р Љубица Костовска
проф. д-р Предраг Трпески

Техничко уредување и компјутерска обработка:

МАР-САЖ Ташко ДООЕЛ

Лектура на македонски јазик:

Дијана Ристова

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

336.244.3:[004.738.5:339(497.7)(035)

346.7:336.24(497.7)(035)

332.146.2:502(4-672ЕУ)(035)

ЗЕЛЕНАТА агенда на ЕУ и царинската политика на РС Македонија :
предизвици и можности / Ирена Кикеркова, ...[и др.] ; уредник Елена
Макревска Дисоска. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ -
Скопје, Економски факултет, 2025. - 209 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Останати автори: Златко Ветеровски, Катерина
Тошевска-Трпчевска, Елена Макревска Дисоска, Љубен Коцев, Виктор
Стојкоски, Јасна Тоновска. - Библиографија кон главите

ISBN 978-608-212-103-1

1. Кикеркова, Ирена [автор] 2. Ветеровски, Златко [автор] 3.
Тошевска-Трпчевска, Катерина [автор] 4. Коцев, Љубен [автор] 5.
Стојкоски, Виктор [автор] 6. Тоновска, Јасна [автор]
а) Царини -- Дигитализација -- Македонија -- Монографии б) Царински
закон -- Анализи -- Македонија -- Монографии в) Зелена агенда --
Предизвици -- Одржлив економски развој -- Европска унија -- Монографии

COBISS.MK-ID 66247429

Co-funded by the
European Union

Монографијата „Зелената агенда на ЕУ и царинската политика на РС Македонија: предизвици и можности“ е дел од Жан Моне Катедрата на Економскиот факултет во Скопје при УКИМ.

Катедрата е кофинансирана од програмата ЕРАЗМУС+ Жан Моне

„Кофинансирано од Европска Унија. Изнесените ставови и мислења се ставови на предавачите, но не и на Европската Унија или на Европската извршна агенција за образование и култура (The European Education and Culture Executive Agency - EACEA).“

ПРЕДГОВОР

Монографијата има за цел да понуди сеопфатна анализа и да ги прикаже клучните аспекти и современи предизвици поврзани со царинското работење, дигитализацијата, зелената транзиција и електронската трговија како области кои добиваат сè поголемо значење за меѓународната трговија, економската конкурентност и одржливиот развој на Република Северна Македонија. Овие теми се разгледуваат низ призмата на актуелните економски и регулаторни текови во Европската Унија (ЕУ) и глобално, со цел да се идентификуваат можностите и заканите за македонската економија. Монографијата е структурирана во пет тематски целини:

Во *првиот дел* се разгледува Зелената агенда на ЕУ како централен елемент на европските напори за климатска неутралност и одржлив економски раст. Посебен акцент е ставен на Механизмот за јаглеродно гранично приспособување со анализа на неговите цели, опфат и импликации за извозниците од трети земји, вклучително и за македонските компании. Се анализираат конкретните предизвици за македонските извозници, како што се потребата од декарбонизација на производствените процеси, исполнување на новите регулаторни стандарди и административните барања. Исто така, се укажува на потенцијалните можности за зелен раст, пристап до нови пазари и иновативни производи и услуги.

Во *вториот дел* опфаќа длабинска анализа на Царинскиот закон и на Законот за царинската тарифа на Република Северна Македонија, со осврт на основните одредби, клучните царински процедури, како и на нивната практична примена од страна на економските оператори и на царинските органи. Се посветува внимание и на интегрираната тарифа – ТАРИМ, како неопходен инструмент за правилно распоредување на стоките, пресметка на

царинските давачки, интегрирање на мерките на трговска политика при увоз и извоз на стоки и усогласување со меѓународните стандарди. Дополнително, се анализира улогата на царинската политика во олеснување на надворешната трговија, заштита на стратегиските национални сектори и исполнување на меѓународните обврски.

Третиот дел е фокусиран на дигитализацијата на царинските и трговските процеси, како суштински предуслов за забрзување и олеснување на меѓународната размена. Се анализира концептот на овластен економски оператор (ОЕО) и неговата улога во зголемување на сигурноста и ефикасноста на синџирите на снабдување. Посебно внимание се посветува на Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС), кој овозможува модернизирање и дигитализирање на царинските процедури, како и на другите дигитални платформи и алатки кои се во функција на подобрување на логистиката, следење на стоките и управување со ризиците. Овој дел, исто така, ги разгледува и перспективите за понатамошна дигитална трансформација на царинската администрација со цел подобрување на конкурентноста и намалување на административните бариери.

Четириот дел е посветен на електронската трговија. Се разгледуваат правните аспекти на електронската трговија во рамките на ЕУ и во Република Северна Македонија, со акцент на законската регулатива, царинските аспекти на увоз и извоз на стоки преку е-трговија, како и импликациите за заштита на потрошувачите. Во овој дел се анализираат и предизвиците поврзани со даночните обврски, царинските процедури, заштитата на лични податоци и интернет-безбедноста. Преку детална анализа на моменталната состојба со електронската трговија во земјата, се даваат и конкретни препораки за унапредување на националната рамка за поттикнување на дигиталната економија, поддршка на малите и средни претпријатија и зголемување на извозниот потенцијал.

Петицијата дел се осврнува на клучните аспекти на дигиталната трговија, со посебен акцент на нејзиното дефинирање, мерење, како и анализата на трансакциите преку дигитални посреднички платформи.

Со оваа монографија се стремиме да понудиме интегриран и мултидисциплинарен пристап кон темите кои се од суштинско значење за економскиот развој на Република Северна Македонија. Монографијата е наменета за академската заедница, бизнис-секторот и креаторите на јавни политики со цел да се поттикне понатамошна стручна дебата и развој на ефективни решенија за справување со современите предизвици. Веруваме дека ова ќе биде корисен ресурс за сите заинтересирани страни кои се вклучени во областа на надворешната трговија, царинската политика, дигиталната економија и одржливиот развој.

Монографијата е кофинансирана од проектот ЕРАЗМУС+ Жан Моне Катедра на УКИМ, Економски факултет – Скопје, чија цел е надградување на знаењата на студентите и на пошироката јавност за функционирањето на внатрешниот пазар на ЕУ. Искрено сакам да им се заблагодарам на сите членови на Жан Моне Катедрата, на надворешните соработници, како и на рецензентите за нивниот значаен научен придонес и посветеност во креирањето на оваа монографија.

*проф. д-р Елена Макревска Дисоска,
раководител на Жан Моне Капедрајта*

СОДРЖИНА

ЗЕЛЕН ДОГОВОР НА ЕУ

проф. д-р Елена Макревска Дисоска

Вовед	13
1. Глобални перспективи за климатска акција.....	14
2. Европски зелен договор	18
2.1. Систем за тргување со емисии на јаглероден диоксид во Европската Унија	23
3. Механизам за јаглеродно гранично приспособување (Carbon Border Adjustment Mechanism)	28
3.1. Усогласеност на Механизмот за јаглеродно гранично приспособување со правната рамка на Светска трговска организација.....	31
3.2. Влијанието од воведување на ЦБАМ врз македонската економија.....	33
3.3. Институционална структура за примена на ЦБАМ-регулативата.....	36
4. Финансиска рамка на Европскиот зелен план.....	41
Референци:.....	44

ЦАРИНСКИ СИСТЕМ НА РС МАКЕДОНИЈА

проф. д-р Ирена Кикеркова

Вовед	47
1. Царински закон на РС Македонија	50
1.1. Преземени обврски од мултилатералниот трговски систем - вградување на концептот овластен економски оператор (ОЕО) во Царинскиот закон на РС Македонија	54
1.2. Поедноставени постапки	58
1.3. Одложувачки постапки и царински постапки со економски ефект....	59

2. Закон за царинска тарифа на РС Македонија.....	64
2.1. Краток осврт на измените во Законот за царинска тарифа од осамостојувањето на Македонија до денес.....	64
2.2. Намалување на царинската заштита по стекнувањето членство во СТО	68
2.3. Хармонизиран систем на шифри и имиња и негова примена во царинската тарифа на РС Македонија.....	70
2.4. Примена на Комбинираната номенклатура и на Интегрираната тарифа на ЕУ во македонскиот Закон за царинска тарифа.....	72
РЕФЕРЕНЦИ:	78
Користени веб-страници:	78

КОНЦЕПТОТ НА ОВЛАСТЕН ЕКОНОМСКИ ОПЕРАТОР И РАСПОЛОЖЛИВИ ДИГИТАЛНИ ПЛАТФОРМИ ВО СИСТЕМОТ НА РС МАКЕДОНИЈА

***проф. д-р Катерина Тошевска-Трпчевска
д-р Златко Ветеровски***

ВОВЕД.....	81
1. Овластен економски оператор	82
1.1. Овластен економски оператор во РС Македонија	85
1.2. Предизвици за овластениот економски оператор	91
2. НОВ КОМПЈУТЕРИЗИРАН ТРАНЗИТЕН СИСТЕМ (НКТС).....	93
2.1 Транзитни постапки – од ГАТТ до Договорот за олеснување на трговијата на СТО.....	93
2.2 Конвенција за заеднички транзит.....	98
2.3 Транзит во Унијата.....	100
2.4 Надворешна транзитна постапка.....	100
2.5 Внатрешна транзитна постапка.....	102
2.6 Заеднички транзит.....	102

2.6.1 Обврски на имателот и опис на постапката	103
2.6.2 Гаранции	107
2.7 Нов компјутеризиран транзитен систем (НКТС) – New Computerized Transit System (NCTS)	110
2.8 Употреба на Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС) во Република Северна Македонија	113
3. ДИГИТАЛНИТЕ АЛАТКИ И ПЛАТФОРМИ ЗА ПОДОБРА ЛОГИСТИКА И УПРАВУВАЊЕ СО СИНЦИРИТЕ НА СНАБДУВАЊЕ.....	115
3.1 Систем за обработка на електронски и акцизни документи – СОЦДАД	115
3.2 Дигитализација на царинските постапки во Европската Унија.....	121
3.3 Повеќегодишен стратегиски план - Multi-Annual Strategic Plan (MASP)	122
3.3.1 Повеќегодишен стратегиски план за електронска Царина - Multi-Annual Strategic Plan for Electronic Customs (MASP-C).....	123
Референци:.....	129
Користени веб-страници	131

ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ЗА ЕЛЕКТРОНСКА ТРГОВИЈА

доц. д-р Љубен Коцев

Вовед	133
1. Преглед на законодавството за електронска трговија во ЕУ	137
1.1. Директива за електронска трговија (2000/31/EC).....	137
1.2. Директива за правата на потрошувачите (2011/83/EU)	140
1.3. Општа регулатива за заштита на податоците (GDPR) (2016/679)	142
1.4. Регулотива (ЕУ) 2022/2065 за дигитални услуги (Digital Services Act).....	144

1.5. Регулатива (ЕУ) 2022/1925 за дигитални пазари (Digital Markets Act).....	145
1.6. Останати извори	147
2. Преглед на законодавството за електронска трговија во РС Македонија.....	149
2.1. Закон за електронска трговија	150
2.2. Закон за трговија	153
2.3. Закон за облигационите односи.....	155
2.4. Закон за заштита на потрошувачите	157
2.5. Закон за заштита на личните податоци	160
2.6. Останати закони и акти.....	162
Референци:.....	166

ДЕФИНИРАЊЕ И МЕРЕЊЕ НА ДИГИТАЛНАТА ТРГОВИЈА

доц. д-р Виктор Стојкоски
ас. д-р Јасна Тоновска

Вовед	169
1. Дефинирање и мерење на дигиталната трговија.....	171
2. Трансакции овозможени преку дигитални посреднички платформи.....	180
2.1. Остварувања кај индикаторите за дигитално нарачаната трговија	185
2.2. Остварувања кај индикатори за дигитално доставените услуги.....	192
Дискусија.....	202
Заклучок.....	204
РЕФЕРЕНЦИ:	206
Користени веб-страници	206

ЗЕЛЕН ДОГОВОР НА ЕУ

д-р Елена Макревска Дисоска, редовен професор
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Економски факултет – Скопје
Раководител на Жан Моне Капедра

Вовед

Во услови на сè понагласени климатски промени и зголемен притисок за глобална транзиција кон одржливо и еколошки одговорно општество, Европската Унија се позиционира како еден од водечките актери во спроведувањето на амбициозни климатски политики. Како одговор на климатската криза, ЕУ го усвои Европскиот зелен договор – сеопфатна стратегија за постигнување климатска неутралност до 2050 година, која опфаќа мерки во повеќе сектори и вклучува значителни економски, законски и институционални промени.

Целта на овој текст е да понуди сеопфатен преглед на глобалните напори за климатска акција, со посебен акцент на Европскиот зелен договор и неговите стратегиски компоненти. Во фокусот ќе биде анализата на системот за тргување со емисии на јаглерод диоксид во рамки на Европската Унија, како и на новововедениот Механизам за јаглеродно гранично приспособување – ЦБАМ (СВАМ). Преку примена на овој механизам, се обезбедува рамноправен третман на европските домашни стоки и увезените производи, со што се намалува стимулот за пренесување на производствени капацитети во земји со помалку строга еколошка регулатива – појава позната како „протекување на јаглерод“ (carbon leakage). Со тоа, механизмот претставува важен инструмент во одржувањето на еколошките стандарди и

во поттикнувањето на глобалната транзиција кон нискојаглеродна економија.

Во својата почетна фаза, ЦБАМ се однесува на шест категории на производи со висока јаглеродна интензивност: железо и челик, алуминиум, цемент, вештачки ѓубрива, електрична енергија и водород – сектори кои се меѓу најголемите загадувачи и клучни за процесот на декарбонизација. Во таа насока, ќе биде разгледана и усогласеноста на ЦБАМ со правната рамка на Светската трговска организација, како и потенцијалните ефекти врз македонската економија и потребата од развивање соодветна институционална структура за неговата имплементација.

Конечно, текстот ќе даде осврт на финансиската рамка која го поддржува Европскиот зелен план, вклучувајќи ги инструментите за финансирање на зелената транзиција и можностите за мобилизација на јавни и приватни средства во насока на остварување на климатските цели.

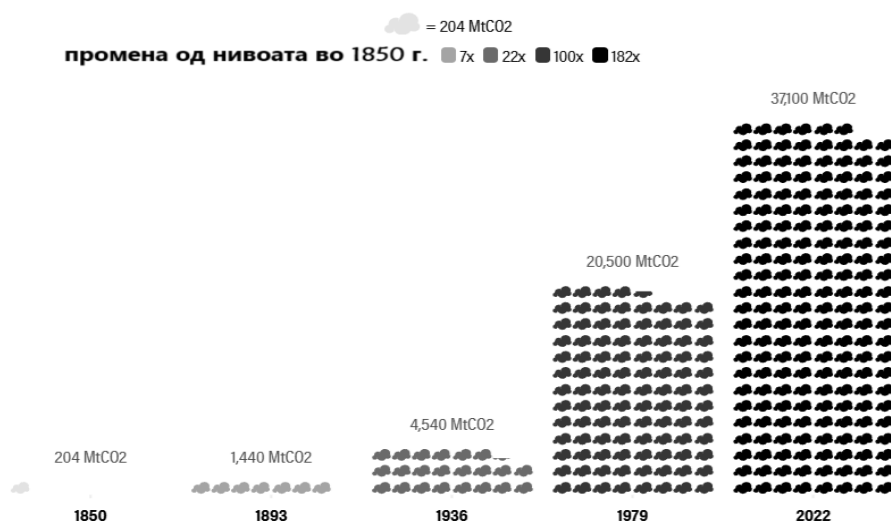
1. Глобални перспективи за климатска акција

Соочувањето со и евентуалното решавање на предизвикот на глобалното затоплување е можеби најкомплексниот **колективен проблем во историјата на човештвото**. Климатските промени се резултат на зголемениот обем на стакленички гасови во атмосферата генерирани од човековите активности. Намалувањето на емисиите на стакленички гасови како што се јаглеродниот диоксид, метанот, азотниот оксид, флуорираните гасови, диазот моноксидот и други, се главната движечка сила во борбата против климатските промени.¹ Глобалните емисии на CO₂ се 182 пати

¹ U.S. Environmental Protection Agency (2016). "Atmospheric Concentration of Greenhouse Gases". https://www.epa.gov/sites/default/files/2016-08/documents/print_ghg-concentrations-2016.pdf

повисоки во 2022 година отколку во 1850 година, односно во екот на Индустриската револуција.²

Графикон бр. 1. Глобални емисии на јаглерод диоксид, 1850-2022, годишни податоци во метрички тони на еквивалент на јаглероден диоксид (Mt CO₂)

Извор: <https://www.wri.org/insights/history-carbon-dioxide-emissions>

Кина, САД и Индија се најголеми емитери на стакленички гасови, односно креираат 42,6 % од вкупните светски емисии. Интересно е да се забележи дека иако Индија е високо рангирана, емисиите на стакленички гасови по глава на жител се значително пониски од најголемите 10 емитери: Кина, САД, Индија, ЕУ, Русија, Јапонија, Бразил, Индонезија, Иран и Канада, поради големата популација. Овие 10 земји сочинуваат над две третини од глобалните емисии на стакленички гасови. Со оглед на тоа што

² Global Carbon Project; Expert(s) (Robbie Andrew; Friedlingstein et al.); Statista, [Global CO₂ emissions by year 1940-2024 | Statista](#)

развиените земји придонесуваат најмногу во емисиите на стакленички гасови, тие имаат обврска да придонесат за решавање на проблемот пропорционално повеќе од земјите во развој.³ Енергетскиот сектор, вклучувајќи го производството на електрична енергија и топлина, како и крајната употреба во зградите, транспортот, производството и градежништвото е најголемиот придонесувач за емисиите на стакленички гасови во однос на кој било друг сектор, што претставува 76 % од глобалните емисии во 2019 година.⁴

Јавната загриженост и акциите околу еколошките емисии значително се зголемиле од почетокот на 70-тите години на минатиот век. Во 1972 година, одржана е Конференција на Организацијата на обединети нации (ООН) во Стокхолм, која го означува почетокот на глобалната еколошка свесност. Поголеми чекори се преземени во 1992 година, со донесување на **Рамковната конвенција на Организацијата на обединети нации за климатски промени** (The United Nations Framework Convention on Climate Change - UNFCCC). Конвенцијата е потпишана од страна на 154 земји на Конференцијата на Обединетите нации за животна средина и развој (The United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) одржана во Рио де Жанеиро, неформално позната како Самит на Земјата. Тоа е меѓународен договор за борба против „опасното човечко мешање во климатскиот систем“, преку ограничување на емисијата на стакленички гасови во атмосферата.⁵

Протоколот од Кјото е меѓународен договор, додаток на Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени од 1992 година. Протоколот од Кјото бил усвоен во Кјото, Јапонија, на 11 декември 1997

³ <https://www.wri.org/insights/history-carbon-dioxide-emissions>

⁴ <https://www.wri.org/insights/interactive-chart-shows-changes-worlds-top-10-emitters>

⁵ United Nations (1998): *Kyoto Protocol on the United Nations Framework Convention on Climate Change*, New York, United Nations. Available at: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

година и стапил на сила на 16 февруари 2005 година. Имал 192 земји потписнички во 2020 година. Иако има одредни достигнувања, најголемиот проблем со Протоколот од Кјото е неговото непотпишување од страна на САД, главно поради неподготвеноста на земјите како Кина, да се согласат да ги ограничат емисиите на стакленички гасови, што креира нелојална конкуренција на светскиот пазар.⁶

Преговорите во рамките на годишните конференции за климатски промени во рамките на ООН, резултирале со усвојување на **Парискиот договор во 2015 година.**⁷ **Целта на Парискиот договор е да се зајакне глобалниот одговор на заканата од климатските промени преку одржување на глобалната температура во 21 век под 2 Целзиусови степени и да се продолжи со напорите за ограничување на зголемувањето на температурата дури и до 1,5 Целзиусови степени во однос на прединдустриските нивоа.**⁸ Досега, 196 земји што креираат 96 % од вкупните стакленички гасови се потписнички на Парискиот договор.

Ако земјите применуваат стратегиски трговски и инвестициски политики што го поддржуваат одржливиот развој, тие можат да помогнат во ублажувањето на климатските промени во светот.⁹ Овие политики промовираат развој и ширење на зелени технологии и влијаат на зголемување на побарувачката на добра со ниска емисија на јаглероден диоксид. Секако ваквите политики ја намалуваат увозната зависност од енергенси, што обезбедува повисоко ниво на национална безбедност.¹⁰

⁶ https://unfccc.int/kyoto_protocol

⁷ <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

⁸ <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

⁹ United Nations ESCAP. (2023). Digital and sustainable trade facilitation in the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) 2023.

¹⁰ International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization, (2024): Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals.

Последниот извештај на Меѓувладината комисија за климатски промени, покажува дека за да се постигнат целите на Парискиот договор за климатските промени, земјите треба да ги преполоват емисиите на CO₂ до 2030 година, да достигнат нула до 2050 година или да овозможат намалување на CO₂ од 5 до 7 % годишно.¹¹

2. Европски зелен договор

Во 2021 година, Европската комисија го предложила документот познат како „Отворена, одржлива и наметлива трговска политика“ („An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy“).¹² Документот сè уште не е дел од законодавството на ЕУ, но ги дава насоките во кои ќе се движи надворешнотрговската политика на ЕУ во наредниот период. Новата трговска стратегија е одговор на предизвиците со кои се соочува ЕУ: обезбедување динамичен економски раст, климатските промени, зачувување на животната средина, растечките меѓународни тензии, поголемото прибегнување кон унилатерализмот на голем број земји во светот и неговите последици за мултилатералните институции.

Кризата во синцирите на снабдување, предизвикани од КОВИД-19, го истакна недостатокот на автономија на ЕУ во одредени клучни сектори. Оваа динамика, која е засилена со енергетската криза како резултат на војната во Украина, води кон потреба за креирање на европска стратегија што ќе биде независна од увоз на енергенси. Поддршка на **зелената транзиција** и промовирање одговорни и одржливи синцири на снабдување е еден од

¹¹ IPCC (2021). Climate Change 2021. The Physical Science Basis, *Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, In press, DOI:[10.1017/9781009157896](https://doi.org/10.1017/9781009157896).

¹² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_645

главните постулати на новата идеологија на ЕУ на отворена и стратегиска автономија (*open strategic autonomy*).¹³

Со цел остварување на оваа стратегија, донесен е **Европскиот зелен договор (European Green Deal)** што претставува амбициозен план на Европската Унија насочен кон справување со климатските промени и трансформирање на ЕУ во одржлива и климатски неутрална економија.¹⁴ Европскиот зелен договор е водечка иницијатива на актуелната Европска комисија и бил претставен од претседателката на Комисијата, Урсула фон дер Лајен на 11 декември 2019 година.¹⁵ Целта на ЕУ е да стане **климатски неутрална до 2050 година, односно до 2030 да се намали емисијата на стакленички гасови за 55 % (во споредба со нивото од 1990 година)**. Новиот таргет што е предложен од Европската комисија е да се намалат емисиите на стакленички гасови за 90 %, до 2040 година.¹⁶

Зелениот договор е „пат“ лансиран од Европската комисија и претставува одговор на обврските на ЕУ за справување со климатските промени во рамките на Парискиот договор за климатски промени. Европскиот зелен договор е амбициозен пакет на мерки за трансформација на економијата на ЕУ во модерна, ресурсно ефикасна и конкурентна економија, земајќи го предвид социјалниот аспект на трансформација на економијата. Европскиот зелен договор содржи повеќе аспекти: транзиција кон циркуларна економија; нула загадување; иницијативата „од фарма до трпеза“ односно реформи во земјоделската политика; т.н. праведна транзиција (*just transition*) што подразбира опфаќање на сите засегнати

¹³ Baldwin, R., and Wyplosz, Ch., (2022): *The Economics of European Integration*, McGraw Hill Education, pp. 282-283

¹⁴ European Commission (2019). *The European Green Deal*. Publications Office of the European Union.

¹⁵ European Commission (2020). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions - The European Green Deal, pp.2-10.

¹⁶ https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2040-climate-target_en

страни во процесот на транзиција; снабдување со чиста, достапна и сигурна енергија; климатска неутралност; одржлив транспорт како и финансиска рамка за реализација на овој договор.¹⁷

Новиот акциски план за **циркуларна економија** е еден од клучните столбови на Европскиот зелен договор. Циркуларната економија подразбира дека она што го земаме од природата како сировина треба да остане во употреба колку што е можно подолго, а потоа да се користи за други цели или да се рециклира. Циркуларната економија го гледа отпадот како ресурс. Овој начин на функционирање на економијата има бројни предности за природата и луѓето, односно спречува појава на отпад, но исто така создава нови работни места (на пример, во области како поправка, рециклирање и други сектори) и ја промовира употребата на локално достапни сировини.¹⁸

Стратегијата на ЕУ за **биолошка разновидност** за 2030 година е сеопфатен, амбициозен и долгорочен план за заштита на природата и враќање на деградацијата на екосистемите. Во јули 2023 година, Унијата го усвои Законот за обнова на природата (Nature Restoration Law). Овие мерки треба да опфатат најмалку 20 % од копнените и поморските области на ЕУ до 2030 година и да се покријат сите екосистеми на кои им треба реставрација до 2050 година.

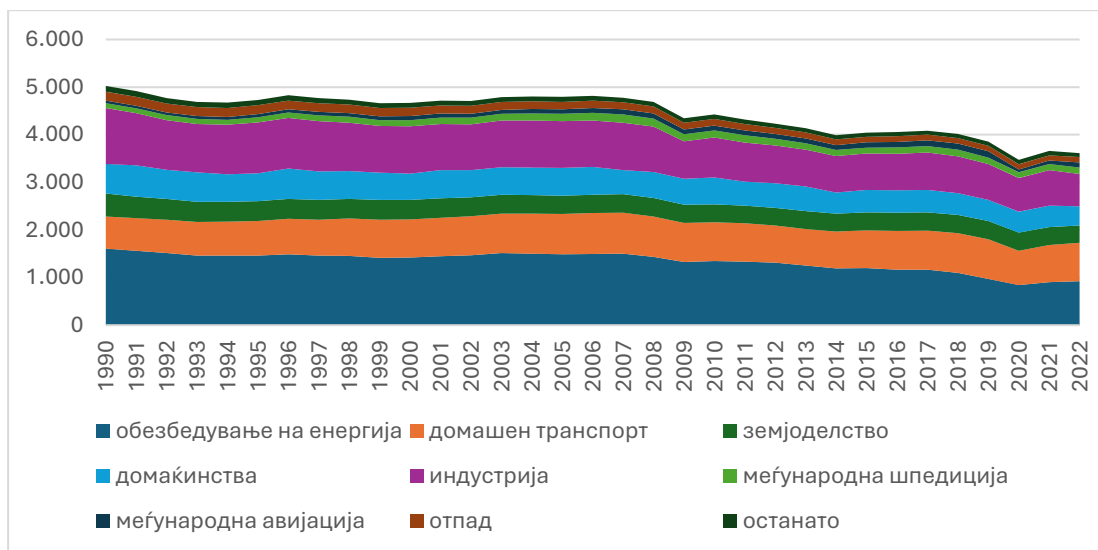
Политиките и мерките кои се предлагаат во Европскиот зелен план произлегуваат од структурата на изворите на емисијата на гасови што придонесуваат за климатските промени. Така, според Светскиот институт за ресурси, **најголем извор на емисии на стакленички гасови во ЕУ** во 2022 година, била потрошувачката на енергија која учествувала со 85 % од вкупните емитувани стакленички гасови. Тука е вклучена емисијата од енергенсите што се користат за создавање на електрична енергија, за

¹⁷ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

¹⁸ https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en

затоплување на зградите, за домашниот транспортен сектор, за индустриското производство и за други потреби. На второ место е земјоделството со 12 % од вкупните емисии на јаглероден диоксид, а на трето место се индустриските процеси - хемиска индустрија, производство на цемент и сл. учество до 5 %.¹⁹ На графикон бр. 2 детално е прикажана секторската анализа на емисиите на јаглероден диоксид во период од 1990 до 2022 година.²⁰

Графикон бр. 2 Годишни емисии на јаглероден диоксид во ЕУ-27, од 1990 до 2022, по сектори (во милиони метрички тони, еквивалент на CO₂)

Извор: <https://www.statista.com/statistics/1325132/ghg-emissions-shares-sector-european-union-eu/>

Оттука, јасно е дека декарбонизацијата на енергетскиот систем на ЕУ е клучна за да се достигнат климатски цели до 2030 година и долгорочната стратегија на ЕУ за постигнување јаглеродна неутралност до 2050 година.

¹⁹ World Resource Institute, <https://www.wri.org/insights/interactive-chart-shows-changes-worlds-top-10-emitters>

²⁰ <https://www.statista.com/statistics/1325132/ghg-emissions-shares-sector-european-union-eu/>

Планот поставува амбициозни цели за трансформација на енергетскиот сектор и индустријата, подобрување на енергетската ефикасност на зградите, промени во производствените процеси во насока на порационално користење на природните ресурси, заштита на биодиверзитетот, шумите и сл.²¹

Правната рамка на Европскиот зелен договор е дефинирана во **Европскиот климатски закон**, што бил усвоен во јули 2021 година. Тој ја инкорпорира поставената цел во Европскиот зелен договор – економијата и општеството на Европа да станат климатски неутрални до 2050 година. Европскиот климатски закон ги трансформира политичките ветувања во обврзувачка правна обврска. Со цел да се остварат целите, донесен е пакет на правни мерки (секундарно законодавство) во јули и декември 2021 година познат како „**Спремни за 55**“ („Fit for 55“).²²

Европската Унија, го усвои и **Зелениот индустриски план (Green Deal Industrial Plan)**, што е одговор на Европската Унија на глобалната трка за развој на чисти технологии и индустриско водство во ерата на декарбонизација.²³ Целта на планот е да се зајакне индустриската основа на Европа за зелената транзиција, преку создавање поволни услови за производство на технологии како што се соларни панели, ветерници, батерии, тоplotни пумпи и електролизери во Унијата. Со тоа, Европа сака да ја избегне зависноста од странски производи, особено од Кина, и да одговори на заканата од преместување на производството во САД. Стратегиската цел на законодавството е 40 % од зелените технологии да бидат произведени во ЕУ до 2030 година. Планот се заснова на четири главни области:

²¹ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

²² https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en

²³ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan_en

поедноставување на регулативите, обезбедување побрз пристап до финансии, инвестирање во нови вештини и унапредување на трговските односи со земјите надвор од Унијата со цел обезбедување суровини неопходни за зелена индустрија.

Во продолжение ќе обрнеме внимание на дел од секундарното законодавство што воведува значителни промени во начинот на функционирање на економијата на ЕУ, но и креира одредени предизвици и обврски за земјите кандидати, како Република Северна Македонија. Ќе се осврнеме на Системот за тргување со емисии на јаглерод диоксид во ЕУ (Emission Trading System ETS) и на Механизмот за јаглеродно гранично приспособување (Carbon Border Adjustment Mechanism). Бидејќи монографијата во фокусот го става царинскиот систем ќе ги презентираме измените (инструментите) за справување и овозможување зелена и одржлива трговија.

2.1. Систем за тргување со емисии на јаглероден диоксид во Европската Унија

За да ги исполнат целите за ублажување на климатските промени, земјите се потпираат на различни инструменти. Овие инструменти вклучуваат одредување на цени за емисиите на јаглерод што најчесто се појавуваат како **експлицитни или имплицитни ценовни мерки**.²⁴

Во експлицитни ценовни мерки спаѓаат системот на тргување со емисии на јаглероден диоксид (Emission Trading System – ETS) и даноци на јаглеродни емисии (carbon taxes). Во имплицитни ценовни мерки спаѓаат:

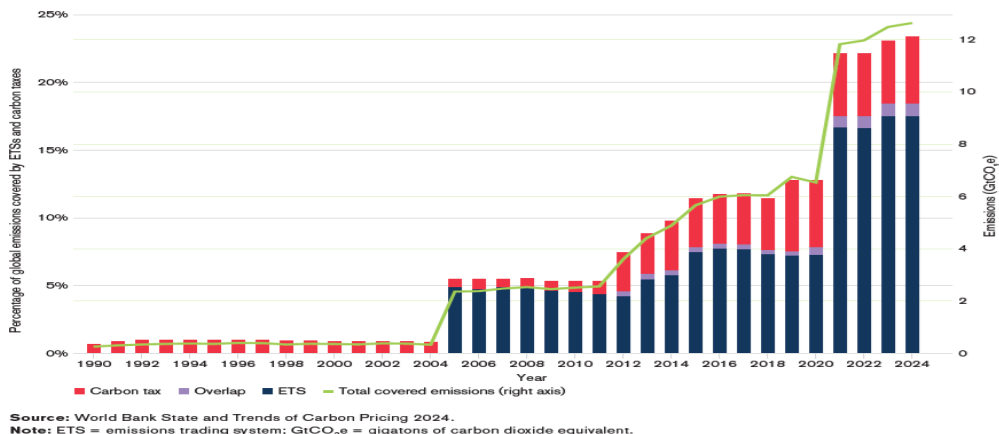
²⁴ International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization, (2024): *Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals*, Geneva, pp.6-13

акцизи за гориво, субвенции за гориво, односно негативни цени на јаглерод и сл. Инструментите, може да се појават во форма на субвенции со цел да се промовираат „зелени“ технологии, енергетска ефикасност и сл., како и во форма на стандарди, регулативи, како и јавни политики што промовираат или инвестираат во „зелени“ проекти.

Од 2006 година, се зголемува трендот за усвојување на експлицитни ценовни политики за одредување на цената на јаглеродот на глобално ниво (графикон бр. 3). Во 2024 година, 75 даноци на јаглерод и системи за тргување со емисии функционираат низ светот, покриваат приближно 24 % од глобалните емисии – еквивалентно на речиси 13 гигатони CO₂. Ова претставува зголемување од околу 10 процентни поени од 2020 година. Иако повеќето од овие политики се применуваат во земјите со високи приходи, одредувањето на цената на јаглеродот добива значење и во земјите со средни приходи, но со пониски нивоа на цени.²⁵

²⁵ International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization, (2024): *Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals*, Geneva, pp. 6-13.

Графикон бр. 3. Глобални емисии на стакленички гасови што се регулираат со експлицитни ценовни мерки

Извор: International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization, (2024): *Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals*.

Експлицитните и имплицитните ценовни политики за одредување на цената на јаглерод се извор на приходи во националните буџети. Приходите треба да послужат да се финансираат комплементарни политики за транзицијата, како што се субвенции за зелено истражување и развој или да се искористат да се намали или да се неутрализира негативното влијание врз одредени категории што се негативно погодени од воведување на ваквите климатски политики.²⁶

Системот за тргување со емисии на јаглероден диоксид во Европската Унија – ЕУ ЕТС е воведен во 2005 година и претставува механизам со кој компаниите од одредени сектори, имаат обврска да купуваат од државата дозволи за секој тон емитувани стакленички гасови

²⁶ D’Arcangelo, F.M., Pisu, M., Raj, A. and Dender, K. van (2022), *Estimating the CO2 emission and revenue effects of carbon pricing: New evidence from a large cross-country dataset*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris, pp.22-25.

изразени во јаглероден диоксид.²⁷ Овие дозволи се продаваат на аукции и може да се тргуваат.

Системот дефинира граница на вкупната количина на стакленички гасови што може да се испуштаат од инсталациите и операторите опфатени со ЕТС. Оваа граница се намалува годишно во согласност со климатската цел на ЕУ, со што се осигурува дека вкупните емисии на ЕУ се намалуваат со текот на времето. До 2023 година, ЕТС-системот на ЕУ помогна да се намалат емисиите од европските електрани и индустриски постројки за приближно 47 % во споредба со нивоата од 2005 година.²⁸

Со ЕТС опфатени се секторите што креираат околу 45 % од вкупните стакленички гасови во ЕУ и тоа:²⁹

- производството на електрична енергија и топлина;
- енергетски интензивни индустриски сектори, како што се: рафинерии, челичарници, производство на железо, алуминиум, метали, цемент, вар, стакло, керамика, целулоза, хартија, картон, киселини и рефус органски хемикалии;
- воздухопловниот сектор, во рамките на Европската економска област и летови што полетуваат од Швајцарија и од Велика Британија;
- емисиите од поморскиот транспорт се опфатени од 2024 година и опфаќаат 50 % од емисиите од патувања кои започнуваат или завршуваат надвор од ЕУ и 100 % од емисиите од патувањата помеѓу две пристаништа на ЕУ и кога бродовите се во пристаништата на ЕУ.

²⁷ Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a system for greenhouse gas emission allowance trading within the Union and amending Council Directive 96/61/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02003L0087-20240301>

²⁸ https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/what-eu-ets_en

²⁹ https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/ets2-buildings-road-transport-and-additional-sectors_en

Како дел од ревизиите на **Директивата ЕТС од 2023 година, бил создаден нов систем за тргување со емисии наречен ЕТС2**, одвоен од постојниот ЕУ ЕТС. Овој нов систем треба да ги покрие и да ги опфати емисиите на CO₂ од согорувањето на гориво во зградите, патниот транспорт и во други сектори што не се опфатени со постојниот ЕУ ЕТС и да стане целосно оперативен во 2027 година. Ограничувањето на ЕТС2 ќе биде поставено да ги намали емисиите за 42 % до 2030 година во споредба со нивоата од 2005 година.³⁰

Сите земји членки на Европската Унија, плус Исланд, Лихтенштајн и Норвешка се дел од Системот за тргување со емисии на ЕУ. Со исклучок на Швајцарија, Украина и Обединетото Кралство, сите европски земји кои наплаќаат данок на јаглерод се исто така дел од ЕУ ЕТС. Швајцарија има свој ЕТС, кој е поврзан со ЕУ ЕТС од јануари 2020 година.³¹

Што се однесува до **даноците за емисии на јаглерод диоксид**, Финска е првата земја која во 1990 година вовела ваков данок. Денес, 23 европски земји имаат имплементирано даноци за јаглерод што се движат од помалку од 1 евро по метрички тон емисии на јаглерод во Украина до повеќе од 100 евра во Шведска, Лихтенштајн и Швајцарија.³² Во неколку земји - на пример, Естонија, Финска, Латвија и Норвешка – даночната основа за плаќање данок на емисии на јаглерод се преклопува со емисиите покриени со ЕУ ЕТС, што доведува до двојно оданочување.

Многу земји ги ослободуваат инсталациите опфатени со ЕУ ЕТС од нивниот национален данок на јаглерод. Со ова, ентитетите кои се предмет на ЕУ ЕТС не плаќаат дополнителен данок на јаглерод за една иста емисија. Латвија и Норвешка често ги прегледуваат своите политики за да обезбедат

³⁰ https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/ets2-buildings-road-transport-and-additional-sectors_en

³¹ <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/>

³² <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/>

усогласеност и со барањата на ЕУ ЕТС и со националните климатски цели приспособувајќи ги исклучоците, стапките или покриеноста по потреба за да се спречи преоптоварување на бизнисите додека се одржуваат еколошките цели.³³

Покрај системот за тргување со емисии на јаглероден диоксид, важно е да напоменеме дека постои и **секундарен пазар**, на кој компаниите што имаат недостаток можат да купат дозволи за емисија од оние компании кои не ги искористиле. Врз основа на принципот понуда и побарувачка се дефинира цената на дозволата на еден тон стакленички гасови изразена во CO₂ еквивалент. Цената во екот на КОВИД-19, поради намалената побарувачка за дозволи, изнесувала 30 евра за тон. Од јануари 2023 година до денес цената се движи помеѓу 80 и 100 евра за тон емисија на стакленички гасови.³⁴

3. Механизам за јаглеродно гранично приспособување (Carbon Border Adjustment Mechanism)

Механизмот за јаглеродно гранично приспособување (Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM) претставува мерка на ЕУ за справување со климатските промени. Оваа т.н. јаглеродна давачка ќе се применува при увоз на производи во ЕУ чие производство е поврзано со високи емисии на јаглерод диоксид. На тој начин, компаниите од ЕУ се обесхрабруваат да вршат селење на производството на јаглеродно интензивни производи во земји со помалку ригорозна регулатива за заштита на животната средина (**протекување на јаглерод** – „carbon leakage“). Иницијално, механизмот за јаглеродно гранично приспособување се однесува на шест

³³ <https://eeb.org/wp-content/uploads/2021/03/A-Carbon-Pricing-Blueprint-for-the-EU2.pdf>

³⁴ <https://carboncredits.com/carbon-prices-today/>

групи производи: **железо и челик, алуминиум, цемент, вештачко ѓубриво, електрична енергија и водород**.³⁵

Правната рамка за имплементирање на оваа мерка е Регулативата 2023/956, што стапи на сила во мај 2023 година.³⁶ Мерката се применува од 1 октомври 2023 година и опфатила подготвителен период од три години во кој се вршело пресметување на давачката, но без финансиски импликации за увозниците. Согласно со ова, во декември 2024 година, донесена е Регулативата 2024/3210 со цел да се креира конечниот ЦБАМ- регистар, главниот инструмент за управување и евиденција на декларациите за стоки со јаглероден отпечаток што се увезуваат во ЕУ.³⁷

Од јануари 2026 година е планирано да започне плаќањето на јаглеродната давачка при увоз на споменатите производи во ЕУ, со што регистрирањето во ЦБАМ-регистарот станува задолжително со цел да се стекне статусот на „овластен ЦБАМ-декларант“ (authorized CBAM declarant). Вредноста на давачката ќе биде одредена како процент од неделната просечна цена на емисиите на јаглероден диоксид во рамките на Системот за тргување со емисии – ЕУ ЕТС, кој постепено ќе се зголемува додека не достигне 100 % во 2034 година.³⁸ Во однос на неговиот географски опсег, Регулативата ги опфаќа сите трети земји, освен земјите од Европската економска област – Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швајцарија (Анекс II).³⁹

³⁵ https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en

³⁶ Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and the Council of 10 May 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0956>

³⁷ Commission Implementing Regulation (EU) 2024/3210 of 18 December 2024 laying down rules for the application of Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council as regards the CBAM registry, https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2024/3210/oj/eng

³⁸ USAID, IDEAS DePo (2024): *Assessment on the Implementation of the EU Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM) in North Macedonia: Impact, Policy Response and Assistance Needs- Summary of findings and recommendations*. Skopje, pp.1-8.

³⁹ Регулативата исто така ги исклучува следниве територии: Бисинген, Хелиголанд, Ливињо, Сеута и Мелиља. Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and the Council of 10 May 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0956>

Веќе споменавме дека системот за тргување со емисии на стакленички гасови (ЕТС-ЕУ) не ги опфаќа производитите што се увезуваат во ЕУ. Односно, доколку во земјата извозник не постои инструмент за одредување на цени за емисиите на јаглерод диоксид, увозните стоки немаат финансиски трошок. Тоа создава конкурентска предност за производителите од трети земји на пазарот на ЕУ.

Механизмот за јаглеродно гранично приспособување врши регулирање на оваа област. Двата системи – Системот за тргување со емисии на јаглероден диоксид во Европската Унија – ЕУ ЕТС и Механизмот за јаглеродно гранично приспособување ќе се применуваат паралелно и нивната примена ќе значи дека сите производи од наведените групи што се продаваат на пазарот на ЕУ, независно дали се од домашно производство или од увоз, ќе бидат предмет на плаќање на јаглеродни давачки.

Механизмот за јаглеродно гранично приспособување е дизајниран да функционира на следниот начин: увозниците од ЕУ, при увоз на производи од предвидени категории, ќе бидат обврзани да купуваат јаглеродни сертификати. Овие сертификати ќе ја одразуваат цената на јаглеродот што би се плаќала доколку производот бил изработен според регулативите и правила на ЕУ. Доколку производот што се увезува има валиден сертификат од производителот што потврдува дека веќе е платена јаглеродна давачка во земјата на производство, платената сума целосно ќе се признае и ќе се одземе од обврските на увозникот во ЕУ. На овој начин, увозниците од ЕУ ќе имаат финансиски поттик да соработуваат со производители кои имаат регулирани јаглеродни давачки или кои произведуваат со пониски емисии на јаглерод. Ова ќе ги намали нивните увозни трошоци. За производителите од трети земји, Механизмот ќе резултира со зголемување на трошоците за извоз во ЕУ поради потребата за плаќање на јаглеродни давачки. Истовремено, ќе се

создаде притисок за инвестиции во технологии за намалување на емисиите на јаглерод со цел да се остане конкурентен на пазарот на ЕУ.⁴⁰

Механизмот за јаглеродно гранично приспособување – ЦБАМ нема да се применува за пратки на стоки чијашто вредност не надминува 150 евра и стоки што се употребуваат за воени активности.⁴¹

Кон крајот на 2023 година, Обединетото Кралство објавило дека ќе се воведи јаглеродно гранично приспособување во 2027 година. Австралија и Канада, исто така, најавуваат слични мерки. Дури и земји без експлицитни мерки за оданочување на цената на јаглеродот разгледуваат мерки за надоместок за јаглероден интензитет на одредени трговски стоки, како што се САД.⁴²

3.1. Усогласеност на Механизмот за јаглеродно гранично приспособување со правната рамка на Светска трговска организација

Иако Механизмот за јаглеродно гранично приспособување, претставува *de facto* давачка што се наплаќа при увоз на производи во ЕУ чие производство е поврзано со високи емисии на јаглерод диоксид, сепак таа не се категоризира како царина, ниту како мерка со еквивалентен ефект на царина. Дефинирањето на мерката како царина е спротивно на обврската на ЕУ во поглед на максималното ниво на царински давачки наведени во

⁴⁰ Мојсоска, С., и Ветеровски, З., (2022): „Македонските компании мора да се подготват за новата ЕУ-регулатива околу увозот на јаглеродно – интензивни производи“, *Капитал*, електронско издание на 30 септември 2022 година., Достапно на: <https://kapital.mk/д-р-силвана-мојсовска-и-д-р-златко-ветер/>

⁴¹ https://www.bdo.global/en-gb/insights/tax/indirect-tax/european-union-regulation-on-carbon-border-adjustment-mechanism-provides-details-on-compliance-obl?utm_source=chatgpt.com

⁴² International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization, (2024): *Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals*, Geneva, pp.6-13

Концесиската листа на Унијата, односно е спротивно на член II од Општата спогодба за царини и трговија (ГАТТ) во рамките на Светската трговска организација (СТО). Иако механизмот има фискални импликации, Европската комисија го категоризира како **мерка на економската политика, односно како дозвола (allowence).**⁴³

Аргументите за оправданост за воведување на вакви мерки се содржани во членот за **општите исклучоци – член XX од ГАТТ**, што овозможува воведување на мерки за заштита на животната средина според членот XXb или според членот XXg и со што се оправдува постоењето на мерката „...доколку таа е поврзана со заштита на необновливите природни ресурси...“

Сепак, за да може да се применат овие исклучоци, механизмот треба да биде оправдан во однос на еколошката цел што сака да ја постигне, а не како мерка за економска заштита. Механизмот е повеќе „компензациски механизам“ со цел да се справи со прашањата за конкурентност отколку еколошка мерка, што не го оправдува неговото постоење во членот XX од ГАТТ.⁴⁴ Иако компатибилноста на овој механизам со одредбите на СТО била контроверзна пред 2012 година, поновите аргументи на членките на СТО и на академските истражувачи го тврдат спротивното.⁴⁵

Постојат голем број на академски трудови, што сугерираат како би требало да биде дизајниран ЦБАМ за да биде усогласен во целост со правната

⁴³ Жолевски, З., (2023): *Економска политика на Европска унија*. Институт за стратешки иницијативи и политики, Скопје, стр. 259-260.

⁴⁴ R Kruse, 'Climate Change Regulation in Australia: Addressing Leakage and International Competitiveness Consistently with the Law of the WTO' (2011) 28 Environmental and Planning Law Journal 297; See Maruyama (n 57); Donald Feather and Benedict Sheehy, 'Climate Policy and Border Adjustment Regulation: Designing a Coherent Response' (2012) 13 Melbourne Journal of International Law 792.

⁴⁵ Laurie Durel, Border carbon adjustment compliance and the WTO: the interactional evolution of law, *Journal of International Economic Law*, Volume 27, Issue 1, March 2024, Pages 18–40, <https://doi.org/10.1093/jiel/jgae007>

рамка на СТО.⁴⁶ За да има поголема усогласеност со правилата на СТО, механизмот треба да има јасна еколошка оправданост, да ги земе предвид напорите за намалување на емисиите и поврзаните трошоци на другите земји и да обезбеди правичност, транспарентност и одговорно донесување одлуки во процесот на неговата имплементација. Тоа би значело целосно почитување на принципот на најповластена нација⁴⁷ и на принципот на национален третман.⁴⁸ Притоа, мерката не треба да се применува на начин што би претставувал средство за произволна или неоправдана дискриминација, односно механизмот не треба да доведе до неоправдано финансиско оптоварување што негативно би се одразило врз обемот на трговијата.⁴⁹

3.2. Влијанието од воведување на ЦБАМ врз македонската економија

Република Северна Македонија извезува 70 % од стоките на внатрешниот пазар на ЕУ. Овој механизам несомнено ќе ја погоди македонската економија, но во исто време претставува можност земјата да ја поттикне зелената транзиција. Оттука, постои потреба од познавање на овој механизам и идентификување на ризиците и можностите со негова примена.

ЦБАМ значително ќе го погоди извозот на железо и челик и делумно и извозот на алуминиум, со оглед на тоа што ЕУ е главна дестинација за нивен пласман. Во 2023 година, извозот на железо и челик изнесувал 654.293 илјади евра или 12 % од вкупниот извоз на земјата (графикон бр. 4). 60 % Од

⁴⁶ Mehling MA, van Asselt H, Das K, Droegge S, Verkuijl C. Designing Border Carbon Adjustments for Enhanced Climate Action. *American Journal of International Law*. 2019;113(3):433-481. doi:10.1017/ajil.2019.22

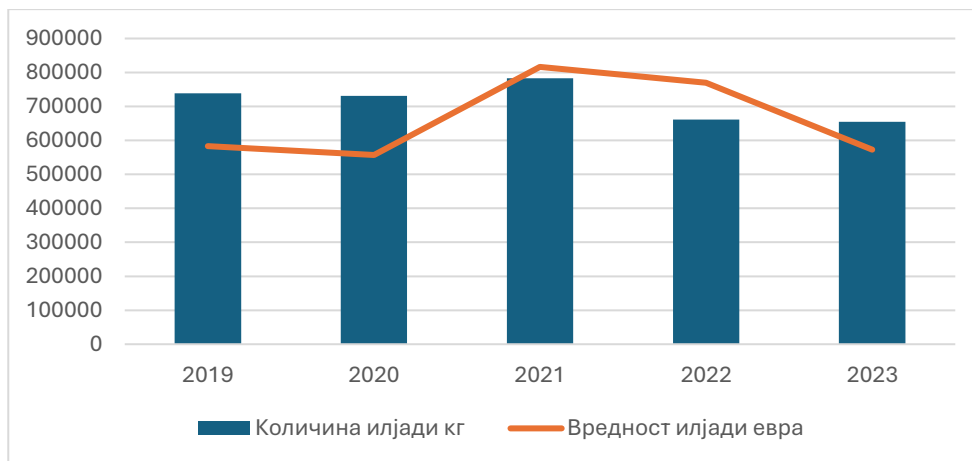
⁴⁷ Article I, General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947)

⁴⁸ Article III, General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947)

⁴⁹ Article XX, General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947)

овој извоз, односно 376 милиони евра се наменети за пазарот на ЕУ.⁵⁰ Во 2022 година извозот од Македонија во ЕУ на овие два производи изнесувал 576 милиони евра, што укажува на одредено намалување на цената на извозот на железото и челикот, со оглед дека количината останува речиси непроменета.

Графикон бр. 4. Вкупен извоз на Република Северна Македонија на железо и челик, 2019-2023 година, во илјади евра и во илјади кг.

Извор: Завод за статистика на Република Северна Македонија, податоци за надворешна трговија

Извозот на алуминиум наменет за пазарот на ЕУ изнесува 15 милиони евра. Според цената на тон емисии на јаглерод диоксид во рамките на ЕУ ЕТС за 2023 година, македонските извозници на јаглен и челик треба да платат 14 милиони евра во 2026 година и 84 милиони евра во 2034 година. Цената

⁵⁰ European Commission (2024): *European Union, Trade in goods with North Macedonia*, Available at: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_north-macedonia_en.pdf

за извоз на алуминиум изнесува 0,23 милиони или 1,4 милиони евра во истиот временски период.⁵¹

Според предвидувањата во студија на Светската банка, секторите на железо, челик и алуминиум ќе бележат пад од 2 % од нивното вкупно производство, додека кај другите засегнати индустрии падот би изнесувал 0,5 % или помалку. Генералниот заклучок на студијата на Светска банка, е дека **вкупниот ефект врз економијата ќе биде релативно мал**, со намалување на економското производство за помалку од 0,3 проценти. Овие индустрии ќе бидат главно засегнати од намалување на бројот на работници што се предвидува да биде околу 1 500 работни места.⁵²

Но, и покрај релативно малиот ефект врз економијата, мора да нагласиме дека железото и челикот имаат значајна улога за економскиот развој на малите економии. Железото и челикот се клучни за индустрискиот развој, бидејќи се главна сировинска база во градежништвото, автомобилската индустрија, енергетскиот сектор, транспортниот сектор и сл. Воената индустрија главно се потпира на челик за производство на оружје, воени возила, бродови и авионски компоненти. Оттука, земјите со сопствени извори на железна руда имаат економска и политичка предност, бидејќи зависноста од увоз може да создаде ранливост во време на кризи.

Важно е да напоменеме дека железото и челикот се во сржта на економската и политичката интеграција на Европа преку создавањето на Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) во 1951 година. Оваа заедница, ги обедини производствените капацитети на Франција и Германија, со цел

⁵¹ USAID, IDEAS DePo (2024): *Assessment on the Implementation of the EU Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM) in North Macedonia: Impact, Policy Response and Assistance Needs - Summary of findings and recommendations*. Skopje, pp.1-8.

⁵² World Bank (2024). *The impact of the implementation of EU's Carbon Border Adjustment Mechanism on North Macedonia (English)*, Washington, D.C.: World Bank Group, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099110624123020500/P17926412896f800a1871514b2ae160e6a1>

да се спречат идни конфликти и да се обезбеди економски раст, што ја креираше основата за денешната Европска Унија.

3.3. Институционална структура за примена на ЦБАМ-регулативата

Како земја канидат за членство во ЕУ, Република Северна Македонија има обврска да ја усогласи националната, правната и институционалната рамка со европското законодавство во поглед на климатската заштита. Земјите од Западен Балкан (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија) се обврзале да постигнат климатска неутралност до 2050 година и да се усогласат со клучните елементи на Европскиот зелен договор. **Зелената агенда за Западен Балкан** била усвоена на Самитот во Софија во ноември 2020 година и е наречена Софиска декларација).⁵³ Слично на Зелениот договор на ЕУ, Зелениот план за Западен Балкан е замислен како водич за трансформација на земјите од Западен Балкан. Зелената агенда е дел од новата стратегија за раст на Западен Балкан и се потпира на пет главни столбови:

- 1) Декарбонизација: климатска акција, зелена енергија и одржлив транспорт
- 2) Циркуларна економија
- 3) Борба против загадувањето
- 4) Одржливо производство на храна и одржливи рурални средини
- 5) Биодиверзитет: Заштита и реставрација на природата и екосистемите

⁵³https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf

Зелената агенда била поддржана од **Економскиот и инвестициски план (ЕИП)** за 2021-2027 година усвоен во 2020 година заедно со Софиската декларација. ЕИП обезбедил значителен финансиски пакет до 9 милијарди евра преку Инструментот за претпристапна помош (Instrument for Pre-Accession Assistance - IPA III), со потенцијал да мобилизира до 20 милијарди евра инвестиции преку Гарантниот фонд за Западен Балкан (Western Balkans Guarantee Fund - WBGF), како главно средство за спроведување на овој амбициозен план за обновување на регионот. Инвестициите се поделени во 10 клучни области (Flagships).⁵⁴

Акцискиот план за Зелената агенда на Западен Балкан, поставува рамка за координација, како и поддршката за правилно спроведување и следење на напредокот на Зелениот план за Западен Балкан. Овој документ го опфаќа периодот од 2021 до 2030 година, а се планира периодично да се ревидира согласно со потребите и новите приоритети. Во него е предвидено земјите да се усогласат со Системот за тргување со емисии на ЕУ и/или да воведат други инструменти за поставување цена на јаглеродните емисии.⁵⁵

Земјата моментално работи на **Предлог-законот за климатска акција** што треба да претставува правна основа за спроведување на сите реформи и мерки за намалување на стакленичките гасови. Земјата има обврска да ја воведо ЦБАМ-регулативата во Предлог-законот за климатска акција и постепено да работи на развој на институционален и човечки кадар за примена на механизмот за јаглеродно гранично приспособување. Согласно со ова, Македонија треба да воспостави систем за мониторинг, известување, верификација и акредитација (Monitoring, reporting, verification

⁵⁴ Zdraveva, P., (2022): *The Green Agenda for the Western Balkans: Opportunities for North Macedonia*, Policy Paper 28/2022, Wilfried Martens Centre for European Studies, the Konrad Adenauer Foundation and the Institute for Democracy, Skopje. Available at: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2023/02/Green-Agenda-WB-Final.pdf>

⁵⁵ <https://www.rcc.int/files/user/docs/d6b170df3ed1b06973f02675e474d661.pdf>

and accreditation system – MRVA) за да може да ги евидентира податоците за стакленичките гасови и да воспостави процедури за подготовка и верификација на извештаите, што компаниите ќе им ги испраќаат на увозниците во ЕУ. Воспоставувањето на функционален систем е обврска што Македонија ја преземала во рамките на **Планот за раст на земјите од Западен Балкан**.⁵⁶

Обврските што се поврзани со зелената трансформација, а произлегуваат од **Планот за раст на земјите од Западен Балкан** се следниве:⁵⁷

1. Да се усвои Законот за климатска акција до крајот на 2024 година;
2. Да се подготви и да се примени подзаконски акт за Системот за мониторинг- известување, верификација и акредитација до третиот квартал на 2025 година;
3. Да се воспостават единици за мониторирање, известување и издавање на дозволи за емисија на стакленичките гасови;
4. Да се обезбеди човечки капитал со цел да се започне примената на системот за мониторирање и известување.

Законот за климатска акција, во периодот на пишување на оваа монографија, сè уште не е донесен. Надлежна институција за спроведување на овие активности е *Министерството за животна средина и просторно планирање. Царинската управа на Република Северна Македонија*, исто така, има голема улога во реализацијата на предвидените активности со оглед на тоа што ЦБАМ ќе се наплатува при извозот на стоки во ЕУ, согласно со номенклатурата во царинската тарифа. *Институцијата за акредитација*,

⁵⁶https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/8f5dbe63-e951-4180-9c32-298cae022d03_en?filename=COM_2023_691_New%20Growth%20Plan%20Western%20Balkans.pdf

⁵⁷ USAID, IDEAS DePo (2024): *Assessment on the Implementation of the EU Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM) in North Macedonia: Impact, Policy Response and Assistance Needs- Summary of findings and recommendations*. Skopje, p.4

како национално шело за акредитација ќе биде надлежен да обезбеди компатибилен систем со системот на ЕУ за акредитација и верификација на емисиите на јаглероден диоксид согласно со Регулацијата 2018/2067.⁵⁸ Останати институции што ќе учествуваат и ќе придонесуваат за успешна реализација на мерките за декарбонизација се: Министерството за финансии, Министерството за европски прашања, Министерството за енергетика, рударство и минерални сировини и Министерството за економија и труд.

Предизвиците главно се однесуваат на недостаток на квалификуван кадар што ќе ги преземе обврските поврзани со акредитација на лица што ќе вршат верификација на податоците доставени за емисии на јаглероден диоксид. Дополнително, потребно е воведување на шема за акредитација во согласност со ИСО/ИЕЦ-стандардите, како и осмислување на активностите за обука на потенцијалните лица што ќе вршат верификација.⁵⁹

Освен горенаведените активности, предвидено е и **воведување на данок за емисии на јаглероден диоксид (carbon tax)** во Националниот план за енергија и клима на Република Северна Македонија⁶⁰ и Долгорочната стратегија за климатска акција.⁶¹ И, Предлог-планот за климатска акција предвидува воведување на ваков данок. Според Студијата на УНДП и Министерството за животна средина и просторно планирање,

⁵⁸ Commission Implementing Regulation (EU) 2018/2067 of 19 December 2018 on the verification of data and on the accreditation of verifiers pursuant to Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance.), https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2018/2067/oj

⁵⁹ ISO/IEC 17029:2019 - Conformity assessment — General principles and requirements for validation and verification bodies

⁶⁰ <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Official%20NECP%20Draft%20-%20MK%20version-for%20public%20consultation%2015%20July%202021.pdf>

⁶¹ <https://api.klimatskipromeni.mk/data/rest/file/download/2ba0633b4385d2538862b16572bff16d13ado895665ee2729d24e177022ace27.pdf>

данокот на јаглерод би требало да изнесува околу 8 EUR/t CO₂ и да достигне 28 EUR/t CO₂ во 2030 година.⁶²

Веќе споменавме дека доколку извозникот што ги извезува стоките во ЕУ има обврска да плати данок за емисии на јаглероден диоксид во домашната економија, износот ќе биде одземен од износот на ЦБАМ-давачката ако одредени критериуми се задоволени, односно ако данокот е во согласност во Регулативата за ЦБАМ и ако собраните средства се употребни за проекти што ја поттикнуваат декарбонизацијата. Оттука, воведувањето на ваков вид на данок е пожелно со оглед на тоа што овозможува финансиските средства или дел од нив да останат во домашната економија.

Секоја земја членка на ЕУ има важна улога во спроведување на Механизмот за јаглеродно гранично приспособување. Од 2025 година, надлежните органи ќе бидат одговорни за издавање на статус на овластен ЦБАМ-декларант. **Примената на ЦБАМ ќе започне на 1 јануари 2026 година**, со што надлежните органи ќе го надгледуваат купувањето и поднесувањето на ЦБАМ-сертификати. Годишните извештаи за емисиите и начинот на наплата на ЦБАМ-давачката за пресметаните јаглеродни емисии, ќе бидат имплементирани до мај 2027 година. Надлежните органи треба да обезбедат спроведување на обврските по ревизија од страна на Европската комисија за поднесените ЦБАМ- извештаи и ЦБАМ-декларации. Исто така тие треба да се во постојана соработка со Европската комисија за да се обезбеди правилна примена на ЦБАМ.

Доколку земјата планира дел од финансиските средства платени од македонските извозни компании наменети за ЦБАМ да останат во земјата,

⁶² УНДП и Министерство за животна средина и просторно планирање (2021): *Како Македонија може да го искористи данокот на јаглерод за да ги реализира националните стратегии цели*. Скопје, стр. 3-8. Достапно на: <https://api.klimatskipromeni.mk/data/rest/file/download/ffa8fec6ebob642f43efc2e67d2533096e44a3dcde4fb8281f5d158689b5bda8.pdf>

Македонија мора да воведи функционален систем за прибирање на данокот за јаглеродни емисии пред мај 2027 година.⁶³

Спроведувањето на Зелената агенда во Северна Македонија, како и во другите земји од Западен Балкан, е дел од пошироката стратегија на ЕУ за проширување на зелените политики во регионот. Ова не само што ќе ги унапреди еколошките стандарди во земјата туку и ќе ѝ помогне на Северна Македонија да стане дел од европските интеграциски процеси, зајакнувајќи ја соработката со земјите членки на ЕУ во однос на заедничките климатски и енергетски предизвици. Како дел од ова, Северна Македонија се соочува со предизвици, но и со можности за економски развој преку нови инвестиции во зелени технологии, што ќе придонесе за одржлива иднина и енергетска безбедност.

4. Финансиска рамка на Европскиот зелен план

Европската комисија проценува дека ќе бидат потребни најмалку 1 илјада милијарди (трилион) евра одржливи инвестиции во текот на 2021-2030. **Инвестицискиот план на Европската зелена агенда** (European Green Deal Investment Agenda - EGDIP) е главното средство за мобилизирање на потребните инвестиции во текот на следната деценија. Мобилизирањето на средствата се планира да биде обезбедено преку буџетот на ЕУ, националните буџети на земјите членки, од банкарскиот сектор, но и со приватни финансиски средства. Вклучувањето на приватниот сектор е од големо значење за реализирање на постигнување на целите на Унијата.⁶⁴

⁶³ USAID, IDEAS DePo (2024): *Assessment on the Implementation of the EU Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM) in North Macedonia: Impact, Policy Response and Assistance Needs- Summary of findings and recommendations*. Skopje, pp.1-8.

⁶⁴https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal_en

Половина од предвидените средства, односно **528 милијарди евра, ќе бидат обезбедени преку буџетот на ЕУ и Системот за тргување со емисии на ЕУ**. Тоа подразбира дека 30 % од повеќегодишниот буџет на ЕУ (2021-2028) и финансискиот инструмент на ЕУ - Нова генерација на ЕУ (EU Next Generation - NGEU) за закрепнување од последиците од пандемијата КОВИД-19, се наменети за зелени инвестиции.

Преку **националните буџети на државите членки на ЕУ со конфинансирање на структурните фондови се планираат дополнителни 114 милијарди евра**. Така, финансирањето од повеќето фондови како на пример, Европски земјоделски фонд за рурален развој, Европски земјоделски гарантен фонд, Европски фонд за регионален развој, Кохезионен фонд, Хоризонт Европа, како и Линијата за обнова и отпорност, ќе бидат условени со намена на најмалку 25 % од искористените средства за климатските активности и заштита на животната средина.⁶⁵

Преку давање **буџетски гаранции од програмата ИнвестЕУ (InvestEU), треба да се обезбедат дополнителни 279 милијарди евра**. Програмата треба да обезбеди техничка помош и советодавна поддршка за приватниот и јавниот сектор, со цел да се идентификуваат, развијат и спроведуваат зелени инвестициски проекти. **Европската инвестициска банка** е главниот партнер во мобилизирање на потребните средства. Во периодот 2021-2027 година, ќе се мобилизираат дополнителни 100 милијарди евра за кредитирање на „зелени“ проекти. Финансирањето на зелената транзиција е врвен приоритет и на Европската банка за обнова и развој – ЕБОР, која планира да ја поддржи зелената транзиција на приватниот сектор.

⁶⁵https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal_en

Зелениот договор на ЕУ предвидува дека транзицијата може да биде успешна само ако е преземена на фер и на инклузивен начин. Како резултат на тоа, креиран е **Механизам за праведна транзиција (Just Transition Fund)**, што се фокусира исклучиво на областите и индустриите кои се најмногу погодени од транзицијата. Фондот генерира 143 милијарди евра средства со комбинирање на буџетот на ЕУ и програмата ИнвестЕУ во периодот од 2021-2027. Ова ќе им биде понудено на области и индустрии што се потпираат на фосилни горива или јаглеродно-интензивни процеси неопходни за нивната егзистенција. Со помош на овој фонд, Европската Унија поддржува региони и заедници за да ги надминат економските и социјалните предизвици предизвикани од енергетската и економската транзиција. Ова не само што помага во создавање нови зелени работни места туку и го унапредува квалитетот на животот во погодените региони преку подобрена инфраструктура и еколошки иновации.⁶⁶

⁶⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24

Референци:

1. Baldwin, R., and Wyplosz, Ch., (2022): *The Economics of European Integration*, McGraw Hill Education, pp.282-283
2. Commission Implementing *Regulation (EU) 2018/2067* of 19 December 2018 on the verification of data and on the accreditation of verifiers pursuant to Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance.), https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2018/2067/oj
3. Commission Implementing *Regulation (EU) 2024/3210* of 18 December 2024 laying down rules for the application of Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council as regards the CBAM registry, https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2024/3210/oj/eng
4. D'Arcangelo, F.M., Pisu, M., Raj, A. and Dender, K. van (2022), Estimating the CO₂ emission and revenue effects of carbon pricing: New evidence from a large cross-country dataset, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris, pp.22-25.
5. *Directive 2003/87/EC* of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a system for greenhouse gas emission allowance trading within the Union and amending Council Directive 96/61/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02003L0087-20240301>
6. European Commission (2019). *The European Green Deal*. Publications Office of the European Union.
7. European Commission, 2020. Communication From the Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions - The European Green Deal, pp.2-10.
8. European Commission (2024): European Union, Trade in goods with North Macedonia, https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_north-macedonia_en.pdf
9. Global Carbon Project; Expert(s) (Robbie Andrew; Friedlingstein et al.); Statista, Global CO₂ emissions by year 1940-2024 | Statista
10. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), article I, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm
11. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), article III, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm
12. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), article XX, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm
13. IPCC (2021). *Climate Change 2021. The Physical Science Basis*, Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, In press, DOI:10.1017/9781009157896.

14. International Monetary Fund, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the United Nations, The World Bank and the World Trade Organization (2024): *Working together for better climate action: carbon pricing, policy spillovers and global climate goals*, Geneva, pp.6-13.
15. ISO/IEC 17029:2019 - Conformity assessment — General principles and requirements for validation and verification bodies.
16. Laurie Durel, *Border carbon adjustment compliance and the WTO: the interactional evolution of law*, Journal of International Economic Law, Volume 27, Issue 1, March 2024, Pages 18–40, [Link](#).
17. Mehling MA, van Asselt H, Das K, Droege S, Verkuijl C. *Designing Border Carbon Adjustments for Enhanced Climate Action*. American Journal of International Law. 2019;113(3):433-481. doi:10.1017/ajil.2019.22.
18. Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and the Council of 10 May 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0956>
19. R Kruse, 'Climate Change Regulation in Australia: Addressing Leakage and International Competitiveness Consistently with the Law of the WTO' (2011) 28 Environmental and Planning Law Journal 297; See Maruyama (n 57); Donald Feaver and Benedict Sheehy, 'Climate Policy and Border Adjustment Regulation: Designing a Coherent Response' (2012) 13 Melbourne Journal of International Law 792.
20. U.S. Environmental Protection Agency (2016). "Atmospheric Concentration of Greenhouse Gases", https://www.epa.gov/sites/default/files/2016-08/documents/print_ghg-concentrations-2016.pdf
21. United Nations (1998): *Kyoto Protocol on the United Nations Framework Convention on Climate Change*, New York, United Nations. Available at: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>
22. United Nations ESCAP (2023). *Digital and sustainable trade facilitation in the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) 2023*.
23. USAID, IDEAS DePo (2024): *Assessment on the Implementation of the EU Carbon Border Adjustment Mechanisms (CBAM) in North Macedonia: Impact, Policy Response and Assistance Needs - Summary of findings and recommendations*. Skopje, pp.1-8.
24. World Bank (2024). *The impact of the implementation of EU's Carbon Border Adjustment Mechanism on North Macedonia* (English), Washington, D.C.: World Bank Group. documents.worldbank.org/curated/en/099110624123020500/P17926412896f800a1871514b2ae160e6a1
25. World Resource Institute, <https://www.wri.org/insights/interactive-chart-shows-changes-worlds-top-10-emitters>
26. Zdraveva, P. (2022): *The Green Agenda for the Western Balkans: Opportunities for North Macedonia*, Policy Paper 28/2022, Wilfried Martens Centre for European Studies, the Konrad Adenauer Foundation and the Institute for Democracy, Skopje. Available at: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2023/02/Green-Agenda-WB-Final.pdf>
27. Јолевски, З. (2023): Економска политика на Европска унија. Институт за стратешки иницијативи и политики, Скопје, стр. 259-260.

28. Мојсоска, С., и Ветеровски, З. (2022): „Македонските компании мора да се подготват за новата ЕУ регулатива околу увозот на јаглеродно – интензивни производи“, Капитал електронско издание на 30 септември 2022 година, <https://kapital.mk/д-р-силвана-мојсовска-и-д-р-златко-ветер/>

ЦАРИНСКИ СИСТЕМ НА РС МАКЕДОНИЈА

д-р Ирена Кикеркова, редовен професор

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Економски факултет – Скопје

Член на Жан Моне Кабинет

Вовед

Царинскиот систем во секоја национална економија е столбот на нејзината надворешнотрговска политика, која има посебно место во рамките на националните макроекономски политики. Заедно со девизната политика, надворешнотрговската политика директно влијае врз конкурентската способност на домашните економски оператори како на домашниот така и на странските пазари. Овие две политики се особено значајни за постигнување целосна искористеност и правилна алоцираност на расположливите ресурси, влијанието врз конкурентноста на извозот и на увозот на стоки, а со тоа и врз приливот и одржувањето на соодветно ниво на девизни резерви, како и врз севкупната долгорочна макроекономска рамнотежа огледана во рамнотежата на билансот на плаќањата. Тие, во комбинација со други мерки и политики, индиректно влијаат и врз приливот на капитал во вид на странски директни инвестиции и нивно правилно алоцирање во економијата. Во практиката овие две политики се нераздвојни и вообичаено се разгледуваат заедно, бидејќи се надополнуваат една со друга. Меѓутоа, во продолжение одлучивме фокусот да го насочиме исклучиво врз царинскиот систем и најновите измени во него.

Царинскиот систем во современите економии се заснова на два одделни закони од кои секој одделно се предлага и се гласа во највисоките демократски тела на економско-политичкиот систем во земјата според

законски предвидените процедури. Тоа се Царинскиот закон и Законот за царинска тарифа. Предлозите за дополнувања и измени на овие два закони може да се носат автономно, според потребите на стопанството, а на предлог од самите економски оператори, стопанските комори, надлежните агенции, инспекциските служби, царинските органи, ресорните министерства или владата. Предлозите може да почнат и по обратен редослед, од самата влада па надолу во хиерархијата, сè до економските оператори.

Покрај носењето на измени и дополнувања по автономен пат, можни се усогласувања и измени врз основа на меѓународно потпишани спогодби за слободна трговија, при зачленување во регионални интеграции или на барање на мултилатералниот трговски систем на Светската трговска организација (СТО).

Покрај споменатите два закони се носат и други и, заедно со меѓународно прифатените обврски, како и во соработка со надлежните органи што треба да ги спроведуваат донесените решенија, ја сочинуваат надворешнотрговската политика на една земја.

Во РС Македонија, покрај Царинскиот закон и Законот за царинска тарифа, надворешнотрговската политика се потпира на обемна законска регулатива, подзаконски акти и уредби. Овде ќе наведеме само дел од регулативата, како: Законот за трговија, во делот за трговија со странство; Законот за трговски друштва, во делот за трговски друштва што се овластени за надворешна трговија со стоки и услуги, Законот за надворешни работи, во делот за склучување на меѓународни договори; Законот за општа безбедност на производите, во делот за спречување на пласирање на домашниот пазар на фалсификувани производи и неовластена имитација на оригинални производи (Службен весник на РМ, бр. 302/20); Законот за безбедност на храната, во делот за соработката со Царината при увоз на храна и вклучување во мрежата за размена на податоци за безбедноста на храната со странство;

Законот за квалитет на земјоделските производи; Законот за квалитет и безбедност на ѓубриња, биостимулатори и подобрувачи на својствата на почвата; Законот за надворешна трговија со стоки и услуги кои можат да се користат за извршување смртна казна, мачење или друго сурово нечовечно или деградирачко постапување или казна; Законот за надворешна трговија со вооружување, воена опрема и стоки со двојна намена; Законот за акцизи; Законот за интелектуална сопственост; Законот за застапување; Законот за технолошко индустриски развојни зони, што ги дефинира посебните исклучоци од царинското подрачје на РС Македонија за увоз и извоз на стоки од и во ТИРЗ и др. Сметаме дека се исто така важни и регулативата за меѓународните сертификати и лиценци за превоз на стоки и патници на Министерството за транспорт, како и регулативата за ИНКОТЕРМС што се составен дел од купопродажните договори со странство.⁶⁷

За спроведување на надворешнотрговската регулатива се воспоставува надворешнотрговски систем од: економските оператори што ги исполнуваат законските одредби за учество во меѓународна трговска размена; ресорните министерства, како: Министерството за надворешни односи и надворешна трговија, Министерството за економија и енергетика, Министерството за култура и туризам, Министерството за земјоделие, Министерството за транспорт и врски, Министерството за животна средина; повеќе инволвирани агенции, како Агенцијата за храна и ветеринарство;

⁶⁷ <https://www.economy.gov.mk>; Службен весник на РМ, бр. 84/2005, последни измени во бр. 290/20; <https://mfa.gov.mk/mk/document/486/zakon-za-nadvoreshni-raboti.01.01.2023>; Службен весник на РМ, бр. 209/23; Службен весник на РМ, бр.140/10, 53/11, 55/12, 106/13, 116/15, 149/15,193/15, 39/16 и Службен весник на РСМ, бр. 150/21; Службен весник на РМ бр. 27/14, 154/15, 39/16 и Службен весник на РСМ, бр.150/2 „Предлог-Закон за антикорупција“, <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/zakon%20za%20antitortura.pdf>; <https://www.seesac.org/f/docs/Montenegro-1/Act-on-Foreign-Trade-in-Weapons-Military-Equipment-and--Dual-Use-Items-....pdf>, 2009; Службен весник на РСМ бр. 118/19, 143/19,265/24; <https://www.customs.gov.mk/zakon-za-intelektualna-sopstvenost.nsp>, февруари, 2025; <https://fez.gov.mk/wp-content/uploads/2022/04/Pravno-zakon-tirz-mkd.pdf>, февруари, 2025 г.

Агенцијата за регулирање на железничкиот сектор; Агенцијата за стоковни резерви; Агенцијата за странски директни инвестиции и промоција на извозот; Државниот завод за индустриска сопственост и различни инспекторати за надзор на одговорните во спроведувањето на законските прописи од областа.⁶⁸

Секако, најповикана и најодговорна за спроведување на Царинскиот закон и Законот за царинската тарифа е Царинската управа на РС Македонија⁶⁹. Според моделот на функционирање на царинските управи во развиените економии, од осамостојувањето македонската Царинска управа не е самостоен државен орган, туку е формирана и функционира под капата на Министерството за финансии. Така, прибраните средства од давачките во надворешнотрговската размена веднаш се ставаат на располагање на државниот буџет, односно Царинската управа не може да ги пренесе на своја сметка, ниту да управува со нив. На ист начин функционира и институцијата за прибирање на фискалните давачки – Управата за јавни приходи на РС Македонија.

Заради својата посебна важност во рамките на надворешнотрговскиот систем, во продолжение посебно ќе бидат разгледани Царинскиот закон и Законот за царинска тарифа на Македонија.

1. Царински закон на РС Македонија

Важечкиот Царински закон на Р Македонија е донесен во 2005 г., но е менуван и дополнуван повеќе пати, а последните измени и дополнувања се

⁶⁸ www.customs.gov.mk

⁶⁹ Службен весник на РМ, бр. 122/21.

направени во 2025 г.⁷⁰ Според овој закон, единствениот одговорен орган за негово спроведување е Царинската управа на РС Македонија. Законските одредби во сите поглавја и глави на законот се во согласност со прифатените обврски од членството на Македонија во СТО.

Законскиот текст е поделен на десет поглавја поделени на глави што содржат законски одредби за дефинирање и регулирање на одредена царинска проблематика. Поголавјето 1 ги дефинира: царинското подрачје на Македонија; исклучоците од и приклучоците со царинското подрачје на Македонија; основните поими во царинското работење, поточно дефиниција на правните и на физичките лица што се јавуваат како учесници во царинското работење; царинскиот орган одговорен за спроведување на царинската постапка; царинските испостави за влез и излез на стоките; царинскиот статус на домашна и на странска стока; царинскиот долг и статусот на должник; увозните/извозните давачки; царинскиот надзор; царинската контрола; категориите на царинско дозволено постапување или употреба на стока; царинските формалности; царинската декларација; декларантот; ставањето на стока на увид на царински орган; пуштањето на стока; постапките околу царинењето на стоката и елементите на утврдувањето на давачките; поднесувањето и прифаќањето на царинската декларација; поседувањето на стока; ризикот и управување со ризикот.⁷¹

Во ова поглавје е утврдено правото на застапување, видовите на застапувањето и кој може да се јави како застапник. Исто така, е дефинирано што се подразбира под категоријата овластен економски оператор и во кои две форми може да се појави оваа категорија во нашиот систем.⁷²

⁷⁰ Службен весник на Република Македонија бр. 39/05 и Службен весник на Република Македонија бр. 59/25 г.

⁷¹ „Царински закон на Р Македонија“, Службен весник на Република Македонија, бр. 110/20 г., член 4.

⁷² „Царински закон на Р Македонија“, Службен весник на Република Македонија, бр. 110/20 г. член 5 и 6 од законот.

Во делот 4, член 10 и 11, се дефинираат царинските информации што заинтересираните правни и физички лица можат да ги побараат од царинскиот орган. Овој дел ја дефинира т.н. задолжителна тарифна информација за начинот на распоредување на конкретна стока според царинската тарифа и т.н. задолжителна информација за потекло на стоките. Двата вида информации важат три години од денот на издавање, а можат да се укинат само со менување на националните и на меѓународните законски прописи и номенклатури.

Во поглавјето 2 од Законот се дефинира царинската тарифа и распоредувањето на стоката според царинската тарифа, како и повластениот тарифен третман.

Во глава 2 од поглавјето 2 се дефинира непреференцијалното и преференцијалното потекло на стоката, а глава 3 го дефинира определувањето на вредноста на увоз на стока за царински потреби, материја што не се регулира со националната царинска тарифа.

Поглавјето 3 се однесува на внесувањето на стока во царинското подрачје на Македонија и на царински дозволеното постапување со внесената стока или нејзина употреба. Во ова поглавје е дефинирана и збирната декларација, истоварот на стоката ставена на увид на царинскиот орган, привременото чување на стока и дадени се одредбите за транзит на странска стока.

Поглавјето 4 се однесува на царински дозволеното постапување и употреба на стока. Овде се поместени одредбите што се однесуваат на ставање на стоката во царинска постапка, на царинската декларација во писмена форма во редовна постапка и во поедноставените постапки, на другите декларации и дополнителната проверка на декларациите. Текстот продолжува со одредбите за пуштањето на стоката во слободен промет, т.н. одложувачки постапки и постапки со економски ефект, транзитните

постапки, царинските склади и чувањето на неоцаринетата стока во нив и во слободните царински продавници. Во посебни делови од ова поглавје се одредуваат правилата за увоз за облагородување во царинското подрачје и надвор од него, преработката под царински надзор, привремениот увоз, извозот за облагородување и царинењето на извозот. Глава 3 од ова поглавје ги дефинира другите видови на дозволено царинско постапување или употреба на стока како што е тоа случај во слободните зони и слободните склади и при внесување во и при изнесување на стоките од нив и повторниот извоз, уништувањето и отстапувањето на стока.

Одредбите во поглавјето 5 се однесуваат на стоката што се изнесува од царинското подрачје.

Наредното, шестото поглавје ги дефинира повластените постапки и тоа, ослободувањето од плаќање на увозна давачка и враќањето на извезената стока.

Седмото поглавје се однесува на царинскиот долг, обезбедување на гаранција за покривање на царинскиот долг, настанување на царинскиот долг и негова наплата - евидентирање на долгот во царинската евиденција и известување на должникот за давачките, рокот и постапките за плаќање на долгот и гаснење на царинскиот долг. Поголавјето дава одредби што се однесуваат за случаите кога има можност за враќање и простување на царинските давачки.

Поголавјето 8 ја задолжува Владата да донесе поблиски прописи за спроведување одредбите во законот, а поглавјето 9 се однесува на повредите на царинските прописи и на прекршочните одредби и казни. Последното, десетто, поглавје во законот ги дава преодните и завршните одреби.

Во споредба со царинските закони во Македонија донесени по осамостојувањето, кои имале законски текст од триесетина страници, новиот царински закон е сочинет од 131 страница текст. Зголемувањето на обемот на

текстот во законот се должи како на деталното уредување на автономните одредби на законската материја така и на уредување на дел од преземените меѓународни обврски и нивно вградување во националната регулатива. Оттука, сметаме дека е пожелно избрани делови од оваа законска материја подетално да се образложат во продолжение на текстот.

1.1. Преземени обврски од мултилатералниот трговски систем - вградување на концептот овластен економски оператор (ОЕО) во Царинскиот закон на РС Македонија

Концептот на овластен економски оператор за прв пат бил претставен од експертите на Светската царинска организација по падот на кулите близначки во САД во 2001 г. Меѓу главните посочени виновници, кои не го спречиле овој ужасен терористички акт, била и царинската администрација во САД, која наводно не извршила соодветна проценка на ризикот и проверка на внесените стоки и на малите пратки, како и проверка на патниците што влегувале во земјата. Пристанишните приоди долж речното устие во океанот во градот Њујорк биле заглавени повеќе месеци од немилиот настан, а царинските постапки се оддолжувале заради деталниот претрес на бродовите и на нивниот товар. Затоа, царинските експерти во САД дошле на идеја дека царинењето во иднина би можело значително да се поедностави, а ризикот да се сведе на минимум, доколку одделно националните економии и економските оператори спроведат специјални стандарди за намалување на ризикот и овозможување на негова навремена и правилна проценка, прифатени на мултилатерално ниво. Стандардите подразбирале дека и националните економии и економските оператори ќе обезбедат целосно електронско вмрежување на национално и на меѓународно ниво што требало да овозможи брза размена на електронски

информации и податоци и почеток на воспоставување на бесхартиено царинско работење. Економските оператори што сакале да се здобијат со овој статус би добиле значајни олеснувања во царинската постапка и, така, повеќекратно би ги намалиле трошоците од увозно/извозните работи и би ја зголемиле нивната конкурентност. Но, за возврат на привилегиите што тие би ги стекнале на овој начин, требало да докажат дека се фирми со солиден бонитет и солвентност, за што на царинските органи требало да им обезбедат слободен пристап до нивната сметководствена евиденција и следење на нивниот биланс на состојба и биланс на успех. Исто, како доверливи партнери во надворешнотрговското работење, компаниите што би конкурирале за овој привилегиран статус би требало да имаат долга историја на уредно подмирување на царинскиот долг, како и целосно почитување и непрекршување на правилата во надворешнотрговското работење.

Концептот за овластен економски оператор привлекол големо внимание на меѓународната јавност и врз негова основа се развиле теории на т.н. замрзнат брег што се обидуваале да докажат колкави ќе бидат придобивките од неговото спроведување врз мултилатерална основа и особено, колку ќе се намалат трошоците од надворешнотрговското работење на компаниите во помалку развиените земји. Тоа што науката не го предвидела бил проблемот на меѓународно признавање на национално стекнатиот статус на овластен економски оператор, што ги засегнал не само помалку развиените земји, заради недовербата во нивните институции и несоодветното законодавство, туку и високоразвиените земји. Во пракса и земјите членки на ЕУ долго време не биле во можност да се договорат за меѓусебно признавање на национално стекнатиот статус на ОЕО, што го оневозможило остварувањето на теоретски докажуваните ефекти од спроведувањето на концептот. Меѓутоа, во 2014 г. овој концепт бил вграден во новата мултилатерална потспогодба на ГАТТ и на СТО, позната под името

Спогодба за олеснување на трговијата (Trade Facilitation Agreement –TFA), со што земјите членки биле обврзани да го вградат овластениот економски оператор во своето национално законодавство. Македонија ја ратификувала новата потспогодба, а во 2017 година таа стапила на сила и станала обврзувачка за сите земји членки на СТО.⁷³ Така, овој концепт се нашол во нашиот царински закон.

На почетокот на уредувањето на ОЕО-концептот во македонскиот царински закон, во 2018 г. биле предвидени три категории на економски оператори ОЕО А, ОЕО Ц и ОЕО С. Со измените во Царинскиот закон, во 2021 г. била отстранета категоријата ОЕО А, така што сега функционираат само последните две категории.⁷⁴ Уверенијата за ОЕО-статус на компаниите ги издава Царинската управа на Македонија.

За компаниите што го стекнале, Уверението ОЕО Ц обезбедува поедноставени царински постапки. Ова подразбира дека имателите на Уверението ќе подлежат на помалку физички и документарни царински контроли во однос на другите економски оператори, со исклучок на контролите поврзани со безбедноста и сигурноста; дека ќе имаат предност во случаи кога се селектирани за контрола и дека стекнуваат можност за вршење на контролата на место различно од местото за контрола на надлежниот царински орган. Со стекнатото уверение тие се ослободуваат од должноста да поднесуваат ново барање за поедноставени царински постапки за секој одделен увоз/извоз на стоки за цело време на поседувањето на полноважното уверение.

Уверението ОЕО С се издава на барање на компании што вршат увоз/извоз на ризични стоки или на стоки со двојна употреба, односно ова уверение се издава за безбедност и сигурност во надворешнотрговската

⁷³ <http://www.wco.org>

⁷⁴ „Царински закон на Р Македонија“, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 110/20 г, стр. 6.

размена. Како и кај претходната категорија, и овие компании подлежат на помалку физички и документарни контроли, овој пат поврзани со безбедноста и сигурноста; се стекнуваат со можност за претходна најава кога имателот на уверение е селектиран за контрола и имаат предност во случаи кога се селектирани за контрола. Исто така, тие се стекнуваат и со можност за вршење на контролата на место различно од местото за контрола на надлежниот царински орган.

Доколку операторите што стекнале ОЕО-уверение се под сомнение за неисполнување на законските услови со кои го стекнале статусот или се под сомнение за сторено кривично дело со кое се повредуваат царинските прописи, Царинската управа има право привремено да им го одземе стекнатото уверение.

ОЕО што нема да преземе мерки во законски договорениот рок за исполнување на сите законски услови, кога од законски наведени причини му е привремено одземен статусот, оној што сторил кривично дело од областа на царинското работење за кое е донесена правосилна и извршна пресуда и оној што сторил царински прекршоци согласно со овој закон, поради што со правосилни и извршни одлуки му се изречени глоби во вкупен износ поголем од 10.000 евра во денарска противвредност во последните дванаесет месеци, може трајно да го загуби стекнатиот повластен статус. Со други зборови, ваква компанија веќе никогаш нема да може да поднесе нова барање за стекнување ОЕО- уверение.⁷⁵

На крај, потребно е да се истакне дека поднесувањето на барање и процедурата за постигнување на статусот на овластен економски оператор повлекува значителни трошоци и бара вложување на ресурси и на време од страна на заинтересираните компании. Затоа, не секоја компанија може да

⁷⁵ „Царински закон на Р Македонија“, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 110/20 г, стр. 7-9.

се реши за пристапување кон овој процес. Дополнителен проблем се ефектите што ќе се реализираат со стекнувањето на Уверението, бидејќи и нашата земја се соочува со проблемот за меѓународно признавање на национално стекнатиот статус. Засега овој проблем е надминат само во рамките на ЦЕФТА-2006.

1.2. Поедноставени постапки

Законодавецот, при дефинирањето на одредбите во Царинскиот закон за стекнување на ОЕО-статусот, бил свесен дека малите и средните претпријатија тешко ќе се решаваат да конкурираат за него. Имено, трошоците за стекнување на овој статус кај нив можат да ги надминат придобивките од него, имајќи го предвид фактот дека помалите претпријатија ниту со ова олеснување нема да можат да им конкурираат на големите овластени економски оператори. Од овие причини, во Царинскиот закон е вметнат членот 88 со кој се дефинира можноста за стекнување на одобрение за поедноставена постапка и им се овозможува на малите и на средните претпријатија олеснување на царинските процедури и намалување на трошоците во царинското работење.

Ваквото одобрение може да се побара за еднократен увоз/извоз или за повеќе сукцесивни увози/извози, што секако треба да се наведе во барањето за одобрување. Олеснувањето на формалностите во овој вид постапки подразбира поднесување на царинска декларација со поедноставување во која не се внесени сите податоци според законот. Доволно е декларантот само да наведе податок за податоци за стоката во постапка што овозможува нејзина идентификација, а ваквата декларација се поднесува без поднесување на вообичаените документи што ја следат стоката во редовната постапка. Ставањето на стоката во царинска постапка е можно и само со

поднесување на комерцијален или на административен документ заедно со барањето, а дадена е можноста ова да биде направено и само со евиденција на стоката во одобрението на имателот со наведување на датумот на запишувањето. Со сето понапред наведено, имателот на одобрението се ослободува од ставање на стоката на увид. Одобрението го издава царинскиот орган од месната царинарница каде стоката треба да ја заврши царинската постапка и може да биде издадено и за стока во транзит. Дополнителна царинска декларација се поднесува само по исклучок предвиден со овој закон.

1.3. Одложувачки постапки и царински постапки со економски ефект

Одложувачките постапки и царинските постапки со економски ефект се однесуваат на увоз или на извоз на стоки што се целосно или делумно ослободени од царински давачки и од други мерки на трговската политика. Во делот 4 од поглавјето 4 од Царинскиот закон (член 97-104) најпрвин таксативно се наведени т.н. одложувачки царински постапки како транзитот, царинското складирање, увозот за облагородување според системот на одложено плаќање, преработката под царинска контрола и привремениот увоз.

Веднаш по нив таксативно се наведени царински постапки од втората група, односно оние со економски ефект, во кои спаѓаат: царинското складирање, увозот за облагородување, преработка под царинска контрола, привремениот увоз и извозот за облагородување.

Законот определува дека за секоја од овие постапки, носителот на постапката мора да добие одобрение од царинскиот орган. За да го стекне одобрението, носителот на дејноста треба да обезбеди гаранција и да поднесе

доказ со кој ќе биде потврдено дека трошоците за царински надзор и следење на стоката во постапката со економски ефект нема да бидат поголеми или несразмерни во споредба со ефектот што се очекува да се оствари.

Во продолжение подетално ќе бидат разгледани царинските постапки со економски ефект, заради нивната значителна застапеност во македонската економија. Од царинските постапки со економски ефект за македонската економија се посебно значајни увозот за облагородување, преработката под царинска контрола, привремениот увоз и извозот за облагородување.

Увоз за облагородување

Увозот на стоки за облагородување е царинска постапка со економски ефект што овозможува внесување на странски стоки во царинското подрачје на Македонија без плаќање на вообичаените увозни давачки или со право на поврат на уплатените средства при излез на облагородената стока надвор од царинското подрачје. Како операции на облагородување се наведуваат: обработка на стока, вклучувајќи нејзина монтажа или составување или нејзино вградување во друга стока; преработка на стока; доработка на стока; поправка на стока; вклучувајќи нејзино враќање во првобитна состојба и оспособување или користење на одредени видови на стока, определени со прописот од членот 257 на овој закон што не се во составот на добиените производи, но кои го овозможуваат или го олеснуваат производството на тие производи (член 128).

Царинскиот орган што го дава одобрувањето за овој вид увоз, а соодветно на техничката документација, го определува нормативот за количеството производи што треба да се добијат од процесот на облагородување и рокот за задржување на внесената стока во царинското

подрачје зависно од карактеристиките и од должината на процесот. Овој рок може да биде и продложен на барање на носителот на одобрението, ако постои соодветно образложение за причините поради кои процесот на облагородување се одолговлекол и не завршил во првично одобрениот рок.

Извоз за облагородување

Извозот за облагородување е царинска постапка со економски ефект што овозможува привремен извоз од царинското подрачје на домашна стока за да се подложи на операции за облагородување во странство, а производите добиени од таквите операции да бидат пуштени во слободен промет со целосно или делумно ослободување од плаќање на увозните давачки (член 158-175).

На привремениот извоз на домашна стока се применуваат извозни давачки, мерки на трговска политика и други формалности предвидени за извоз и изнесување на домашна стока од царинското подрачје. Царинскиот орган обезбедува одобрување на барање на носителот на привремениот извоз и го определува рокот и нормативот за стоките под овој режим.

Законот не дозволува привремен извоз на стоки кои претходно биле пуштени во слободен промет со целосно ослободување од редовните давачки или за стоки чиј редовен извоз овозможува простување или враќање на платените давачки (член 159-160). Но, доколку целта на операцијата на облагородување била поправка на стоката за привремен извоз, таа се пушта во слободен промет со целосно ослободување од плаќање на увозните давачки, штом ќе се утврди дека била навистина бесплатно поправена поради договорни или со закон пропишани гаранциски обврски или поради производна грешка утврдена по пуштање на стоката во слободен промет (член 165).

Облагородување надвор од царинското подрачје

Членот 137 од Царинскиот закон ја дефинира можноста за овозможување на облагородување на сите или на некои добиени производи или стока во непроменета состојба надвор од царинското подрачје. Се разбира, и за вакво постапување е неопходно одобрение од царинскиот орган и се извршува според одредбите за извоз за облагородување од законот.

Доколку добиените производи или стоки во непроменета состојба, односно дел од нив повторно влезат во царинското подрачје без да бидат облагородени, за нив се наплатуваат редовните увозни давачки предвидени со царинската тарифа. Истото важи и за увоз на облагородените производи и стоки ако тие влезат во царинското подрачје со цел да бидат пуштени во промет во него.

Преработка под царинска контрола

Членот 143 од законот дозволува увоз на стока за преработка под царинска контрола, што овозможува за увезените стоки да не се платат увозните давачки сè додека стоките не го достигнат соодветното ниво на преработка и не се пуштат во слободен промет. При пуштањето во слободен промет, за преработените производи се плаќаат редовните увозни давачки што ги предвидува законот. Доколку за ваквите производи е предвиден повластен царински третман, тогаш царинењето на преработените производи се врши според овој третман. Ако пак, ваквите производи подлежат на царински квоти или на царински плафони, ваквите режими се одобруваат во моментот на прифаќање на царинската декларација за пуштање во слободен промет, но не за количеството преработени производи,

туку за количеството увезена стока за преработка за кој износ се намалуваат царинските квоти и плафони (член 149).

Преработката под царинска контрола е постапка за која е неопходно одобрение од царински орган. Таа се дозволува за да се задржи одреден вид на преработувачка индустрија во економијата без притоа да дојде до нарушување на евентуалните количински ограничувања за дадениот вид стока или до злоупотреба на правилата за потекло (член 146).

Привремен увоз

Законот овозможува привремен увоз на стока со целосно или делумно ослободување од царинските давачки и од мерките на трговската политика, доколку стоката треба повторно да се извезе во непроменета состојба, но со намалена вредност заради нејзината употреба (член 150). Како и за останатите постапки од оваа група, и овде законодавецот предвидел задолжително обезбедување на одобрение и определување на временскиот рок во кој вака увезената стока може да се задржи во царинското подрачје, при што се утврдува дека максимално дозволеният рок е 24 месеци (член 153).

Целосно ослободување од плаќање на увозни давачки во постапката на привремен увоз се одобрува за (член 155): 1) транспортни средства; 2) лични предмети и стока за спортски цели увезени од патници; 3) материјали за помош при непогоди; 4) медицинска, хируршка и лабораториска опрема; 5) животни; 6) стока за употреба во погранични зони; 7) медиуми - носачи на звук, слика или податоци; 8) рекламен материјал; 9) професионална опрема; 10) педагошки материјал и научна опрема; 11) амбалажа; 12) калапи, матрици, нацрти, скици, модели, инструменти за мерење, проверка и тестирање и други слични предмети; 13) специјален алат и инструменти; 14)

стока за вршење на тестирање или која е предмет на тестирање; 15) мостри на стока; 16) заменувачки производи; 17) стока за изложби, саеми, средби и слични настани или за продажба; 18) резервни делови, прибор и опрема и 19) друга стока која повремено се увезува или се увезува во ситуации во кои нема економски ефект.

Доколку привремено увезената стока е делумно ослободена од плаќањето на редовните давачки, тогаш нивниот износ изнесува 3 % од износот на давачките што би се наплатиле доколку истата стока би била пуштена во слободен промет на денот кога таа е ставена во постапка на привремен увоз, за секој месец или за дел од месецот во кој стоката е ставена во постапка на привремен увоз со делумно ослободување. Овој износ не смее да го надмине износот што би се наплатил ако предметната стока би била пуштена во слободен промет на денот кога е ставена во постапка на привремен увоз и во него не влегуваат каматите што би можеле да се наплатат (член 156).

2. Закон за царинска тарифа на РС Македонија

2.1. Краток осврт на измените во Законот за царинска тарифа од осамостојувањето на Македонија до денес

Законот за царинска тарифа ги обезбедува основите за правилно распоредување на стоката што влегува во царинска постапка при увоз/извоз според систематизацијата на шифрите и ознаките во царинската тарифа и начинот на утврдување, пресметување и наплатување на царинските

давачки⁷⁶. Оттука, овој закон, заедно со Царинскиот закон, е основата на царинскиот систем на една земја.

Неправилното распоредување на стоките во царинската тарифа може да ѝ нанесе повеќекратна штета на националната економија. Со неправилното шифрирање и именување на стоките може да се предизвика евазија на царинските давачки со што не само што се оштетува државниот буџет туку им се нанесува значајна штета на индустриите што според законот треба да уживаат определена царинска заштита од странска конкуренција.

Но, царинската евазија не е единствениот причинител на штети во економијата. Преголемата царинска заштита, заради несоодветно подредување на стоките во царинската тарифа, е подеднакво штетно и предизвикува презаштитените индустрии на домашниот пазар да уживаат неоправдано стекнат повластен статус што ги поставува во позиција на монопол или на олигопол и им дозволува да применуваат нефер трговски практики на штета и на странските извозници, но и на домашните потрошувачи. Со други зборови, вака заштитените стоки стануваат неоправдано скапи на домашниот пазар и доведуваат до губење на значаен дел од потрошувачкиот вишок, што е посебно голем проблем за мала економија со низок животен стандард како што е нашата.

Веднаш по осамостојувањето во 1991 г., во Македонија, заради исклучителната ситуација во која се нашла земјата и неможноста веднаш да се изготват и да се донесат сите закони потребни за функционирање на системот и според потребите на економијата, бил преземен Законот за царинската тарифа од поранешна Југославија.⁷⁷ Овој закон имал одредби со кои се штителие различните дејности и индустрии во СФРЈ, па оттука не одговарал во целост на потребите на македонската економија. Фактички, со

⁷⁶ „Закон за царинска тарифа на РС Македонија“, *Службен весник на РСМ*, бр. 260/23.

⁷⁷ *Службени лисџи СФРЈ*, бр. 27/78 и измене у 79-91 г.

него се штителе индустрии што во тоа време не постоеле и било евидентно дека во догледно идно време не можат да се воспостават во земјата, како на пример, автомобилската индустрија. Но, високите и непотребните давачки од аспект на царинската заштита биле задржани и од фискални причини, бидејќи буџетот на државата се наоѓал во незавидна ситуација.

Првиот сопствен Закон за царинска тарифа во Македонија бил донесен во 1993 г.⁷⁸ Меѓутоа, и новиот закон се соочувал со низа недоследности преземни од југословенскиот систем, релативно висока пондерирана царинска заштита во стоковната размена и штитење на непостоечки индустрии во земјата.

Во 1996 г., кога Македонија за прв пат се обидела да стане членка на Светската трговска организација, бил донесен нов Закон за царинска тарифа.⁷⁹ Во овој закон биле пречистени повеќе позиции, но сè уште во него имало повеќе дејности и индустрии што не постоеле во земјата, а за кои и натаму се предвидувала одредена царинска заштита. Ова особено ги погодувало домашните индустрии кои биле зависни од увоз на сировини и на полупроизводи што не се произведувале во земјата, туку се увезувале однадвор. Со ваквиот закон, увезените инпути за кои не била потребна царинска заштита, станувале значително поскапи, што предизвикувало дополнителна неефикасност на финалните производства во земјата и намалување на конкурентноста на готовите производи при извоз на странските пазари. Ова воедно е спротивно на упатствата на СТО и прифатената меѓународна трговска регулатива.

Со Законот за царинска тарифа од 1996 г., пондерираната просечна царинска стапка во Македонија изнесувала 15,06 % од вредноста на производите. Оваа стапка била речиси за два пати поголема во споредба со

⁷⁸ Службен весник на РМ, бр. 75/94.

⁷⁹ <https://www.slvesnik.com.mk/issues/d48f8bba5foe7643ba555f84c8b111bb.pdf>, (февруари, 2025)

просечните пондерирани царински стапки на земјите во транзиција од Централна и Источна Европа што стекнале кандидатски статус за членство во ЕУ. Но, мора да се има предвид дека овие земји задржале строг контингентски режим за дел од т.н. сензитивни производства, особено за земјоделското производство. Во споредба со законот преземен од СФРЈ, Македонија целосно го елиминирала контингентскиот режим што се користел по осамостојувањето и на негово место вовела царини. Земјоделските производи ги штитела со високи *ad valorem* царини, а за некои од нив дозволувала примена на специфични и комбинирани царини. За млекото и млечните производи, заедно со царините се наплатувале и прелевмани, за да се поништи ефектот на субвенционирање за овој вид на увоз што доаѓал од ЕУ.⁸⁰

СТО направила преседан и не одговорила ниту позитивно ниту негативно на барањето за членство на Македонија, што не било според воспоставените процедури за зачленување. За секоја пријава за членство СТО мора да се произнесе, особено во случај кога членството се одбива. Со нестекнувањето на членство во СТО, македонските стоки можеле да бидат отворено дискриминирани на пазарите на членките со наметнување на царински стапки од 70 % од вредноста. Ова, за среќа, во пракса не се случило заради нискиот економски и извозен капацитет на земјата и мошне ограничениот пристап до странските пазари. Меѓутоа, Македонија од овие причини не можела да ја регулира својата надворешнотрговска размена врз мултилатерален принцип, па затоа склучила 13 билатерални спогодби за слободна трговија и тоа со сите поранешни републики од СФРЈ, со Турција, со Украина, со Романија и со членките на ЕФТА. Посебно важна од склучените спогодби за слободна трговија врз билатерален принцип е

⁸⁰ Кикеркова, И., *Надворешна трговија*, Економски факултет – Скопје, Скопје, 2008 г., стр. 326-32.

Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ, потпишана во април 2001 г.⁸¹

2.2. Намалување на царинската заштита по стекнувањето членство во СТО

Во 2003 г. Македонија била повикана од СТО повторно да поднесе барање за членство и ѝ бил даден рок од само неколку месеци за ново пречистување на царинската тарифа. Во април 2003 г. зачленувањето на земјата станало полноважно. Со одредбите на новиот закон, Македонија ги отстранила речиси сите царински давачки за увоз на сировини и полупроизводи што не се произведувале во земјата, значително ја намалила царинската стапка за увоз на земјоделски производи, а за финалните производи за кои постоеле царински давачки, а кои не се произведувале во земјата, како автомобили, електрични апарати за домаќинствата, електронски уреди и сл., бил даден преоден период од пет години за постепено елиминирање на царините и нивна замена со акцизи.

Новата царинска тарифа имала три колони, а сите пријавени давачки во неа – минимални, средни и максимални – станале применливи и обврзувачки според правилата на мултилатералниот трговски систем. Во оваа тарифа покрај режимот ЛБ-слободно или без царински давачки, постои и режимот Д-дозволи, како и режимот С-согласности. Просечната пондерирана стапка се намалила на околу 7 %, но била оставена можноста таа и натаму да опаѓа, бидејќи и СТО и законодавецот во Македонија биле свесни дека заради краткиот рок што бил оставен за носењето на новата царинска тарифа, многу ставки во тарифата можеле и натаму да се

⁸¹ Кикеркова, И., *Нагворешна шрјовија*, Економски факултет – Скопје, Скопје, 2008 г., стр. 342.

елиминираат и тоа на барање на производителите зависни од увоз на сировини и на репроматеријали.⁸²

За неколку години по стекнувањето на членството во СТО, просечните пондерирани царинските давачки опаднале на околу 4 %, а малку подоцна на 2,3 %, додека вкупно наплатените давачки од царина придонесуваат со 4,1 % од вкупно остварените буџетски средства.⁸³

На 1.1.2024 г. направени се измени во Законот за царинска тарифа. Македонската царинска тарифа и денес има три колони со применливи и обврзувачки царини, што можат да се намалуваат без одобрение на СТО, но не можат самоволно и без причина да се зголемуваат над обврзувачкото ниво. Земјата може самостојно да одлучи која од применливите царински стапки пријавена пред меѓународните органи ќе ја применува и ваквата одлука може да ја смени во секое време со најава до надлежните, без барање за одобрување, сè додека се движи во рамките на пријавеното обврзувачко ниво на заштита.⁸⁴

Според правилата Македонија може да наметнува давачки од 70 % од вредноста за земји што не се членки на СТО, но досега ваков случај во земјата не е пријавен.⁸⁵

Со зачленувањето во СТО, Македонија стекнала право да потпишува мултилатерални спогодби за слободна трговија што имаат отворено дискриминаторен карактер во однос на клаузулата за најповластена нација. Така, Македонија станала членка на мултилатералниот договор за слободна трговија – ЦЕФТА-2006. Мора да се истакне дека само 5 % од вкупната надворешна трговска размена на Македонија се одвива според правилата на СТО, а 95 % се разменуваат според преференцијалните режими предвидени

⁸² Кикеркова, И., *Надворешна трговија*, Економски факултет – Скопје, Скопје, 2008 г., стр. 333.

⁸³ <http://www.customs.gov.mk>

⁸⁴ <http://www.wto.org>

⁸⁵ <http://www.wto.org>

со Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ и според правилата на ЦЕФТА-2006.⁸⁶

2.3. Хармонизиран систем на шифри и имиња и негова примена во царинската тарифа на РС Македонија

Распоредувањето на стоките во царинската тарифа во Македонија, уште во Законот од 1996 г., е направено според т.н. Хармонизиран систем на шифри и имиња. Овој систем бил воведен од Советот за царинска соработка (денес Светска царинска организација) во 1973 година, заради воедначено именување и подредување на стоките во царинските тарифи на сите национални економии, за што во Брисел била донесена *Меѓународната конвенција за хармонизиран опис и систем на шифрирање на стокиите*. Во 1987 година оваа конвенција била прифатена и во ЕЕЗ (денес ЕУ).⁸⁷

Хармонизираниот систем (ХС) се состои од 97 глави, секоја поделена на 21 оддел според соодветен број, односно шифра. Ваквиот систем треба да обезбеди можност за распоредување на стоките од сите производни сектори. Во рамките на главите и одделите стоките се поделени според степенот на преработка: сировини, непреработени производи, полуготови производи и готови производи.⁸⁸

ХС-шифрите и натаму се засновуваат на основната Стандардна меѓународна трговска класификација – СМТК (SITC), воведена и меѓународно прифатена по Втората светска војна. СМТК ги подредува разменуваните стоки во 10 основни класи – од бројот 0 до бројот 9, а секоја

⁸⁶https://www.nbrm.mk/nadvoresno_trgovska_razmena.nsphttp://www.nbrm.mk/nadvoresno_trgovska_razmena.nsp, пристапено во февруари, 2025.

⁸⁷ Кикеркова, И., *Нагворешна трговија*, Економски факултет – Скопје, Скопје, 2008 г., стр. 333.

⁸⁸https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/calculation-customs-duties/customs-tariff/harmonized-system-general-information_en

класа се дели на поткласи, фамилии и семејства одбележани со најмногу четири цифри со комбинирање на бројките од 0 до 9.⁸⁹

ХС-шифрите се состојат од шест цифри што овозможува идентификација на стоките: првите две цифри ја идентификуваат главата, наредните две царинското заглавие, а последните две царинското подзаглавие. Со оглед на тоа што производните дејности постојано се развиваат и постојано се појавуваат нови производи, за да се избегнат двоумењата околу нивното правилно распоредување во царинската тарифа, ХС постојано се ревидира и се усогласува со потребите на реалната економија. За таа цел СЦО обезбедува водичи за правилно толкување на ХС.⁹⁰

СЦО, од претставници на членките, формира т.н. Комитет за Хармонизиран систем. Ова тело е одговорно за редовно следење и ревидирање на царинската номенклатура преку состаноци што се одржуваат на секои 6 месеци, а ХС е надградуван на секои 5-6 години. Секоја одлука за промена на ХС мора да биде поддржана со 2/3 мнозинство од претставниците во Комитетот. За да нема недоразбирања меѓу одделните национални царински служби, во периодите кога се јавува потреба од приспособување на ХС, а сè уште не е направено ревидирање на системот, Комитетот ги уредува појавените прашања и проблеми со издавање на Мислења за распоредување на стоките и Коментарски забелешки. Овие документи не се обврзувачки, бидејќи не се дел од Конвенцијата за ХС, но и покрај тоа, сите царински служби ги почитуваат.

Доколку настане спор за начинот на кој некоја тргувана стока била распоредена во ХС, Конвенцијата дава можност најпрвин, врз основа на

⁸⁹ <https://www.stat.gov.mk>

⁹⁰ <https://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>

правилна интерпретација на ХС, страните во спорот да се договорот меѓу себе и за ова да го известат Комитетот за ХС.

Хармонизираниот систем тековно се применува од страна на повеќе од 200 земји за вкупно 98 % од разменуваните стоки.⁹¹

2.4. Примена на Комбинираната номенклатура и на Интегрираната тарифа на ЕУ во македонскиот Закон за царинска тарифа

Воведување и значење на Комбинираната номенклатура и на Интегрираната тарифа на ЕУ

Новиот Закон за царинска тарифа во Македонија го надополнува широкоприфатениот ХС со т.н. Комбинирана номенклатура и Интегрирана тарифа на Европската Унија (КН и ИТ).

По прифаќањето на ХС во 1987 година, ЕУ извршила надополнување на класификацискиот систем со додавање на уште две цифри на веќе воспоставените шест во тарифниот број на стоките во ХС. Со тоа воспоставила систем од вкупно 8 цифри. Функцијата на првите 6 цифри е задржана соодветно на ХС, а последните две цифри во КН ги идентификуваат тарифните подброеви во КН со соодветните стапки на царинската давачка. Во споредба со ХС, КН е многу подетална листа на стоки поделена на глави и оддели, односно подброеви. Таа се ревидира секоја година и ревидираната листа се објавува на 1.1. во новата календарска година од страна на Европската комисија.⁹²

⁹¹ <https://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>

⁹² https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/calculation-customs-duties/customs-tariff/harmonized-system-general-information_en

Врз основа на КН, Европската комисија ја воспоставила т.н. Интегрирана царина на ЕУ - ТАРИК (Integrated Tariff of the European Union – TARIC). Комисијата на осумте цифри од КН додала уште две, со што шифрите на одредени стоки добиле вкупно десет цифри. Ова било направено со цел да се олесни трговијата со индустриски и земјоделски производи од земји што не се членки на ЕУ врз унифицирани и детализирани листи, со строга хиерархија во подредувањето на стоките според видот на стоката и специфичните карактеристики на разменуваните производи.

Деветтата и десеттата цифра во ТАРИК укажуваат на постоењето на дополнителни давачки што се наметнуваат врз основно наплатените давачки како што се антидампиншките и компензаторните царини; мерките што го ограничуваат движењето на стоките, односно забраните и стоковните контингенти, царинските мерки, како суспензиите, царинските квоти, плафонирањето на царините или други преференцијални царински мерки и други видови мерки како мерки на супервизија, рефундирање по основ на извоз и др. На овој начин со ТАРИК се овозможува алатка за распоредување на стоките според Комбинираната номенклатура и Заедничката царинска тарифа, што не служи само за да се определи стапката на царинската давачка туку и за да се обезбеди дополнителна информација за која и да е друга регулатива на Заедницата што се применува за распоредената стока во кој и да е тарифен број. Со тоа се задоволени потребите на земјите членки на ЕУ за воспоставување на воедначен и транспарентен систем за распоредување на стоките во надворешнотрговската размена на ЕУ.⁹³

⁹³ Armella, S. (2017), *EU Customs Code*, Bocconi University Press, EGEA S.p.A., pp.169-178.

Основни обележја на Законот за царинска тарифа на РС Македонија од 2024

Изменетиот Закон за царинска тарифа на Македонија стапил на сила од 1.1.2024 г. Царинската тарифа во овој закон се засновува на: номенклатурата на Хармонизираниот систем на шифри и имиња; расчленувањето на Комбинираната номенклатура на ЕУ; расчленувањето на ниво на Македонија, наведено како тарифни ознаки неопходни за имплементација на специфичните мерки на национално ниво; воведните и дополнителните забелешки кон одделите и главите и фусотите на тарифните ознаки и царинските давачки и задолжителни единични мерки за сите тарифни ознаки (член 1-а).

Секоја тарифна ознака на царинската тарифа се состои од десет цифри, од кои (член 1-а):

- првите шест цифри одговараат на тарифниот број и подброј на номенклатурата на Хармонизираниот систем;
- седмата и осмата цифра одговараат на подбројот на Комбинираната номенклатура;
- деветтата и десеттата цифра одговараат на расчленувањето на ниво на Република Македонија;
- во отсуство на дополнително расчленување на ниво на Република Македонија деветтата и десеттата цифра на тарифната ознака се означува со „00“.

Новата царинската тарифа во себе ја вклучува и т.н. Интегрирана тарифа – ТАРИМ. ТАРИМ ги содржи:

- царинската тарифа;

- дополнителни ознаки кои се применуваат за одредени специфични мерки на Македонија што не се опфатени со деветтата и десеттата цифра;
- сите информации неопходни за имплементирање или управување со тарифните ознаки и дополнителните ознаки;
- други увозни и извозни давачки, преференцијални тарифни мерки, автономни мерки, стапките на данокот на додадена вредност и акциза и други тарифни и нетарифни мерки при увоз и извоз на стока (член 1-б).

Во македонскиот царински систем во употреба се максималните царински стапки од третата колона на царинската тарифа што можат да изнесуваат до 15 % од вредноста на стоката. Овие царински стапки се применуваат за членките на СТО, односно за сите земји за кои важи клаузулата за најповластена нација (член 3-а).

За земјите што не се членки на СТО може да се примени царинска стапка до 70 % од вредноста на стоката доколку таа подлежи на царинење, а во случај кога стоката е под режим „слободно“ се наметнува стапка од 30 % (член 2).

Царините можат да бидат специфични и комбинирани. Двата вида на царини се применуваат само за земјоделски и прехранбени производи. Збирниот износ на царината пресметан како царина од вредност и специфична царина не може да биде повисок од максималната царинска стапка деноминирана во дадениот вид стоки (член 3).

Според член 3-а од законот, *ad valorem* стапката од 15 % се применува и за пратки и увоз на стоки од физички лица за лична употреба при увоз на стоки со поголема вредност од 800 евра.

За стоките со потекло од земјите со кои Македонија има склучено договори за преференцијални трговски режими, се применуваат царинските давачки кои се определени со тие договори. (член 2)

Стоките, пак, за кои Владата пропишала автономни мерки за намалување или укинување на царинската давачка, се прикажуваат во царинската тарифа со фуснота со која се повикува на донесената одлука за автономни мерки (член 2).

Усогласувањето и менувањето на царинската тарифа согласно со измените на КН донесени од страна на Европската комисија што се однесуваат на системот на имиња на стоката, системот на нумеричко означување, единичните мерки, како и забелешките кон соодветните оддели и глави, Владата го врши со носење на одлука најдоцна до крајот на ноември во тековната година, а нејзината примена започнува од 1-ви јануари следната година (член 5).

Со одлука на Владата објавена во Службен весник може да врши менување на деветтата и десеттата цифра од тарифните ознаки во царинската тарифа. Ваква одлука може да се донесе заради примена на одделни мерки што се однесуваат за увоз во и извоз од Македонија. Меѓутоа, со вакви одлуки не може да се менуваат царинските стапки (член 5). На промените на КН на ЕУ, објавени во „Службен весник на Унијата“, Владата треба да направи усогласување најдоцна 3 месеци од објавувањето на измените во „Службениот весник на ЕУ“ (член 5).

Според член 5-а, Интегрираната тарифа – ТАРИМ ќе се користи од страна на Царинска управа за примена на мерките што се однесуваат за увоз во и извоз од Македонија.

За несоставени производи или за производи во разглобена состојба чии делови се увезуваат сукцесивно преку една или повеќе царинарници, може, на барање на декларантот, да се изврши распоредување во тарифната ознака за составениот производ со примена на стапка на царина за составениот финален производ (член 7).

РЕФЕРЕНЦИ:

1. Armella, S. (2017): *EU Customs Code*, Bocconi University Press, EGEA S.p.A.
2. Кикеркова, И. (2008 г.): *Надворешна трговија*, УКИМ, Економски факултет – Скопје.

Користени веб-страници:

1. „Закон за трговија“,
2. <https://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%93%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%88%D0%90%20.pdf>
3. „Закон за трговски друштва“, *Службен весник на РМ*, бр. 84/2005, последни измени во бр. 290/20, Скопје.
4. „Закон за надворешни работи“, https://mfa.gov.mk/mk/document/486/zakon-za-nadvoreshni-raboti_01.01.2023.
5. „Закон за општа безбедност на производите“, *Службен весник на РМ*, бр. 302/20, Скопје.
6. „Закон за безбедност на храната“, *Службен весник на РМ*, бр. 209/23, Скопје.
7. „Закон за квалитет на земјоделските производи“, *Службен весник на РМ*, бр. 140/10, 53/11, 55/12, 106/13, 116/15, 149/15, 193/15, 39/16 и *Службен весник на РСМ*, бр. 150/21, Скопје.
8. „Законот за квалитет и безбедност на ѓубриња, биостимулатори и подобрувачи на својствата на почвата“, *Службен весник на РМ* бр. 27/14, 154/15, 39/16 и *Службен весник на РСМ*, бр. 150/21, Скопје.
9. „Предлог-закон за надворешна трговија со стоки и услуги кои можат да се користат за извршување смртна казна, мачење или друго сурово нечовечно или деградирачко постапување или казна“
 - a. <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/zakon%20za%20antitortura.pdf>.
10. „Законот за надворешна трговија со вооружување, воена опрема и стоки со двојна намена“ <https://www.seesac.org/f/docs/Montenegro-1/Act-on-Foreign-Trade-in-Weapons-Military-Equipment-and--Dual-Use-Items-....pdf>.
11. „Законот за акцизи“, *Службен весник на РСМ* бр. 118/19, 143/19, 265/24, Скопје.
12. „Закон за интелектуална сопственост“, <https://www.customs.gov.mk/zakon-za-intelektualna-sopstvenost.nspх>.
13. „Закон за застапување“, <https://www.customs.gov.mk/zakon-za-zastapuvanje.nspх>.
14. „Законот за технолошко индустриски развојни зони“, <https://fez.gov.mk/wp-content/uploads/2022/04/Pravno-zakon-tirz-mkd.pdf>.
15. www.customs.gov.mk

16. „Закон за Царинска управа на РС Македонија“, *Службен весник на РМ*, бр. 122/21, Скопје.
17. „Царински закон на Р Македонија“, *Службен весник на РМ*, бр. 39/05, Скопје.
18. „Царински закон на Р Македонија“, *Службен весник на РМ*, бр.110/20, Скопје.
19. <https://www.wco.org>.
20. *Службен весник на Р Македонија* бр.75/94 и измени во *Службен весник на Р Македонија* бр. 76/94, 36/95 и 65/95.
21. „Закон за царинска тарифа“, *Службен весник на РМ*, бр. 260/23, Скопје.
22. *Службени листи на СФРЈ* бр. 27/78 и *Службени листи на СФРЈ* од 79, 83,84,85,96,97,88,89, 90 и 91 г., Београд.
23. „Закон за царинска тарифа“, *Службен весник на РМ*, бр. 75/94, Скопје
24. <https://www.slvesnik.com.mk/issues/d48f8bba5foe7643ba555f84c8b111bb.pdf>, февруари, 2025.
25. https://www.nbrm.mk/nadvoresno_trgovska_razmena.nsphttp://www.nbrm.mk/nadvoresno_trgovska_razmena.nsp, пристапено во февруари, 2025
26. https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/calculation-customs-duties/customs-tariff/harmonized-system-general-information_en
27. <https://www.stat.gov.mk>
28. <https://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>
29. <https://www.customs.gov.mk>
30. <https://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx>

КОНЦЕПТОТ НА ОВЛАСТЕН ЕКОНОМСКИ ОПЕРАТОР И РАСПОЛОЖЛИВИ ДИГИТАЛНИ ПЛАТФОРМИ ВО СИСТЕМОТ НА РС МАКЕДОНИЈА

д-р Катерина Тошевска-Трпчевска, редовен професор

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Економски факултет – Скопје

Член на Жан Моне Кабинет

д-р Златко Ветеровски

Експерт за царинска политика

ВОВЕД

Современите трговски текови и глобалната економија се карактеризираат со постојана динамика и сè поголема поврзаност меѓу државите. Во таков контекст, царинските постапки, безбедноста на синцирите на снабдување и ефикасноста на логистиката претставуваат клучни елементи за унапредување на конкурентноста на националните економии. Република Северна Македонија, како земја кандидат за членство во Европската Унија, вложува значителни напори за усогласување со европските и меѓународните стандарди во областа на царината, транспортот и дигитализацијата на административните процедури.

Ова поглавје се фокусира на неколку важни аспекти од модернизацијата на царинскиот систем, со посебен осврт на концептот на овластен економски оператор (ОЕО), примената на Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС), како и на улогата на дигиталните алатки и платформи во унапредувањето на логистиката и синцирите на снабдување.

Преку анализа на релевантните европски и национални регулативи, како и добрите практики од ЕУ, се обезбедува јасен преглед на тековните реформи и идните предизвици со кои се соочува царинскиот сектор во земјата.

1. Овластен економски оператор

Во 2005 година Светската царинска организација усвоила стандарди за обезбедување и олеснување на меѓународната трговска размена на стоки. Рамката на стандарди за обезбедување и олеснување на глобалната трговија претставува меѓународен инструмент направен да одговори на предизвиците на меѓународниот синџир за снабдување, а истовремено да овозможи целосна безбедност и олеснување на меѓународната трговија.

Рамката на стандарди е предмет на постојано надополнување и унапредување во согласност со развојот и предизвиците на меѓународниот синџир на снабдување. Последните измени на Рамката на стандарди се направени во 2021 година и со нив се направени значајни дополнувања за зајакнување на соработката меѓу царинските служби и други владини агенции, промовирање на паметни уреди за ефикасна контрола и следење на стоката во реално време и одредби за развој на регионални програми за овластен економски оператор и спроведување заемно признавање на овие програми. Денес 172 членки на Светската царинска организација потпишале согласност за пристапување и усвојување на Рамката на стандарди што зборува за висок степен на заинтересираност на земјите за зголемување на безбедноста и сигурноста на меѓународната трговија. Ова ја потврдува и

важноста и значењето на Рамката на стандарди при нејзиното спроведување во законодавствата и практиките на одделните национални економии⁹⁴.

Интегрален дел на Рамката на стандарди претставува вториот столб за развој на партнерството помеѓу царината и бизнис-заедницата воспоставен преку програма за овластен економски оператор. Суштината на вториот столб на Рамката на стандарди, Партнерство царина - бизнис подразбира развој на меѓународен систем на безбедност што може да идентификува партнери од приватниот бизнис со висок степен на безбедност во однос на нивната улога во меѓународниот синџир на снабдување. Во таа смисла тие безбедни трговски партнери може да се идентификуваат од царинските власти и нивниот статус да биде признат, повластен и авторизиран, односно тоа подразбира развој на програма за овластен економски оператор.

Овластен економски оператор - ОЕО (Authorized Economic Operator – AEO) претставува „...страна што е вклучена во меѓународната размена на стоки, чија функција била одобрена од или во име на националната царинска администрација, во согласност со безбедносните стандарди на синџирот на снабдување на Светската царинска организација или на друга релевантна институција. Овластени економски оператори може да бидат: производители, увозници, извозници, шпедитери, превозници, консолидатори, посредници, пристаништа, аеродроми, терминали, интегрирани оператори, складишта, дистрибутери...“⁹⁵

Развојот на програмата за овластен економски оператор подразбира партнерството меѓу царинската управа и бизнис-заедницата да се темели на следните шест стандарди: партнерство, безбедност, авторизација,

⁹⁴ <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/wco-table-intention-to-implement-the-fos.pdf?la=en> (пристапено на 5.2.2025)

⁹⁵ World Customs Organization: *WCO SAFE Framework of Standards*, June 2007, WCO, Brussels, 2007, p. 36.

технологија, комуникација и олеснување⁹⁶. Дополнително за програмата овластен економски оператор во Анекс на Рамката на стандарди дефинирани се критериумите за исполнување на статусот, придобивките што му следуваат на операторот, аспектите на потврдување и овластување на статусот, аспектите на заемно признавање на статусот, како и разни насоки како овој концепт да се вгради и примени од националните царински администрации⁹⁷.

Значењето на воведување програма за овластен економски оператор произлегува од фактот, што која било програма преземена од царинската администрација за обезбедување и олеснување на трговијата не може да биде доволна за одржување безбедност на меѓународниот трговски синџир на снабдување. Неопходно е вклучувањето на бизнис-секторот, бидејќи токму неговите претставници, односно компаниите, се главните учесници и носители на меѓународниот трговски синџир на снабдување. Царинската администрација не е дел од меѓународниот трговски синџир на снабдување, таа е само задолжена да се погрижи тој да биде безбеден и сигурен. Оттаму, учеството на бизнис-секторот во поддршка на какви било програми за обезбедување и олеснување на меѓународната трговија е неопходно и фундаментално значајно. Програмата за овластен економски оператор е начинот кој на бизнис-секторот му овозможува истовремено да ја поддржи безбедноста на меѓународниот трговски синџир и да ги искористи поволностите од олеснувањето на трговијата што се составен дел на оваа програма.

Со надминувањето на сите предизвици за воведување на програмата овластен економски оператор не завршуваат проблемите во овозможувањето

⁹⁶ World Customs Organization: *WCO SAFE Framework of Standards, 2021*, WCO, Brussels, 2021, p. 24.

⁹⁷ World Customs Organization: *WCO SAFE Framework of Standards, 2021*, WCO, Brussels, 2021, pp. ANNEX IV/1-ANNEX IV/26.

безбедна и олеснета меѓународна трговија. На крајот од примената на мерките за безбедност и олеснување на трговијата следува проблемот на заемно признавање на статусот овластен економски оператор. Само доколку се обезбеди заемно признавање на концептот овластен економски оператор ќе може да се зборува дека е постигната безбедност и олеснување на глобалната трговија⁹⁸. Слично како и кај воведувањето на Рамката на стандардите, така и при воведувањето на програмата за овластен економски оператор се очекува процесот на заемно признавање да се одвива постепено или чекор по чекор. Исполнувањето на заемно признавање на програмите за олеснување на трговијата по проблемот на постепено воведување е дополнително тежок и неизвесен предизвик пред кој се исправени и царинските администрации и претставниците на бизнис-секторот во светот. Но, секако тоа е границата или точката кон која ќе треба да се стремат за постигнување на главната цел – безбедна и поедноставена меѓународна трговија.

1.1. Овластен економски оператор во РС Македонија

Во 2008 година направена е измена на Царинскиот закон на Република Македонија за преземање мерки на подрачјето за олеснување на трговијата и воведен е концептот овластен економски оператор. Во 2009 година во Уредбата за спроведување на Царинскиот закон биле воведени одредби за воведување на програмата овластен економски оператор во Република Македонија, а во 2014 година донесен е Прирачник за овластен економски оператор. Воведувањето на оваа програма е во согласност со барањата на Светската царинска организација за промовирање партнерски однос меѓу

⁹⁸ World Customs Organization: *WCO SAFE Framework of Standards*, June 2007, WCO, Brussels, 2007, p. 36.

царината и бизнис- заедницата или исполнување на стандардите од вториот столб на Рамката на стандарди за олеснување и обезбедување на глобалната трговија. Воведувањето на оваа програма е во согласност со воведувањето на ваква програма во царинското законодавство на Европската Унија. Правните одредби за воведување на овој концепт во РС Македонија се речиси идентични со стандардите на Светската царинска организација и одредбите на Европската Унија и се предмет на постојано усогласување и унапредување.

Прирачникот за овластен економски оператор во РС Македонија дефинира дека овластен економски оператор може да биде кој било економски оператор, било да е мало или средно трговско друштво, кое се смета дека е сигурно во поглед на исполнување на царински поврзаните активности и согласно со тоа има право на поволности во рамките на царинското подрачје на РС Македонија⁹⁹. Во Македонија постојат два вида одобренија за овластен економски оператор: овластен економски оператор за царински поедноставувања (ОЕОЦ) и овластен економски оператор за безбедност и сигурност (ОЕОС). Едно трговско друштво може да ги поседува и двете одобренија.

Дефинирани се три заеднички критериуми за добивање на кое било уверение за овластен економски оператор. Тие критериуми се економските оператори да ги почитуваат даночните и царинските прописи, да имаат докажано високо ниво на контрола над нивните дејности и движењето на стоката преку соодветни системи за следење на стоката и нејзиниот транспорт, како и да се финансиски солвентни. Дополнително економските оператори кои сакаат да користат олеснувања во царинските прописи треба да поседуваат практични стандарди на компетенции или професионални квалификации директно поврзани со активностите кои ги извршуваат.

⁹⁹ *Прирачник за Овластен економски оператор*, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 7.

Економските оператори кои сакаат да се стекнат со уверение за овластен економски оператор за безбедност и сигурност покрај трите заеднички критериуми треба да почитуваат соодветни стандарди за безбедност и сигурност¹⁰⁰.

Економските оператори кои се стекнале со уверение за овластен економски оператор за царински поедноставувања (ОЕОЦ) може да ги добијат следните олеснувања од Царинската управа¹⁰¹:

- Поволности од поедноставените царински постапки;
- Поповолен третман во однос на другите економски оператори во однос на физичките и документарните царински контроли;
- Добивање претходно известување и предност во случај да се избрани за царинска контрола;
- Можност да побара царинската контрола да се изврши на друго место различно од местото на надлежниот царински орган;
- Предност при одлучување при кое било барање поднесено кај царинските органи;
- Бесплатна обука за новини во царинското работење;
- Користење приоритетна лента при излез од царинското подрачје.

Носителите на уверенија за овластен економски оператор за безбедност и сигурност (ОЕОС) имаат право на малку поинакви олеснувања при царинските постапки од надлежните царински органи. Наместо првите две наведени олеснувања за поволности од поедноставените царински постапки и поповолен третман во однос на другите економски оператори во однос на физичките и документарните царински контроли, носителите на уверение за ОЕО за безбедност и сигурност имаат право на одредени олеснувања

¹⁰⁰ *Прирачник за Овластен економски оператор*, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 8-10.

¹⁰¹ *Прирачник за Овластен економски оператор*, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 9.

поврзани со царинската декларација и поповолен третман во однос на другите економски оператори во однос на физичките и документарните царински контроли поврзани со безбедност и сигурност¹⁰². Останатите поедноставувања се еднакви за двата вида уверение за овластен економски оператор.

Добиениот статус на овластен економски оператор за сигурност и безбедност значи статус на сигурен учесник во меѓународниот синџир на снабдување и само овој статус и ова уверение се зема предвид при склучувањето договори за заемно признавање на одобренјата со други земји. Освен наведените поволности, имателите на уверенија за овластен економски оператор се стекнуваат и со некои индиректни поволности, како што се: признати се како сигурен и безбеден деловен партнер во меѓународниот синџир на снабдување, имаат подобри односи со царинските и со другите државни органи, намалување на кражби и губитоци, помалку задоцнети пратки, подобро планирање на активностите, подобра услуга за клиентите, поголема лојалност на клиентите, помалку инциденти поврзани со безбедност и сигурност итн¹⁰³.

Вистинските поволности и придобивки за имателите на одобренјата за овластен економски оператор доаѓаат од процесот на заемно признавање на овие статуси. Процесот на заемно признавање значи дека издадено уверение за овластен економски оператор од една царинска администрација е признато како уверение за овластен економски оператор од друга царинска администрација и дека другата царинска администрација ќе ги овозможи поволностите на овластениот економски оператор реципроцитетно. Ова значи дека царинските администрации на земјите со кои се склучени

¹⁰² *Прирачник за Овластен економски оператор*, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 10.

¹⁰³ *Прирачник за Овластен економски оператор*, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 31

договори за заемно признавање на статусите за овластен економски оператор нив ќе ги идентификуваат како сигурни деловни партнери и следствено на тоа тие ќе подлежат на помал број царински и други контроли во земјите со кои се склучени договори за заемно признавање на уверенијата.

Со склучувањето на дополнителниот Протокол 5 кон договорот за функционирање на регионалната трговска спогодба ЦЕФТА-2006 чија основна цел е олеснување на трговијата меѓу потписничките на ЦЕФТА-2006 вклучени се одредби за овластениот економски оператор и одредби за заемно признавање на овие уверенија меѓу потписничките на договорот. Со Протоколот дефинирано е дека доколку издавањето на уверенијата за овластен економски оператор од некоја од страните потписнички е во согласност со заеднички дефинираните критериуми тогаш постои можност за заемно признавање на уверенијата од царинските управи на потписничките. Во Анексот III од Протоколот дефинирани се видовите овластен економски оператор, критериумите за стекнување на статусот, поволностите кои им се овозможуваат на економските оператори и важноста на уверенијата¹⁰⁴. Прирачникот за овластен економски оператор издаден од Царинската управа на РС Македонија е во согласност со одредбите дефинирани во Протоколот број 5 на ЦЕФТА-2006. Врз основа на овие одредби членките потписнички на ЦЕФТА-2006 пристапиле кон склучување билатерални договори за заемно признавање на уверенијата за овластен економски оператор.

РС Македонија има склучено договори за заемно признавање на уверенијата за овластен економски оператор со Србија¹⁰⁵ и со Албанија¹⁰⁶. Ова значи дека издадените уверенија за овластен економски оператор во РС Македонија ќе им бидат признати на економските оператори во Србија и во

¹⁰⁴ Службен весник на РМ, бр. 12, 2018, стр. 18-19

¹⁰⁵ Службен весник на РСМ, бр.259, 2019, стр. 3-7.

¹⁰⁶ Службен весник на РСМ, бр.151, 2022, стр. 4-8.

Албанија и таму ќе ги уживаат поволностите како да се овластени економски оператори во тие две земји. Со овие договори за заемно признавање овозможена е и размена на информации помеѓу царинските администрации за издавањето и статусот на овластените економски оператори. Во 2003 година во рамките на ЦЕФТА-2006 започнат е проект за формирање база на податоци за иматели на уверенија за овластен економски оператор. Со оваа база на податоци за уверенија за ОЕО треба да се олесни соработката меѓу царинските служби во остварувањето на придобивките за имателите на уверенија за овластен економски оператор¹⁰⁷.

Тековно во РС Македонија има функционални 27 уверенија за овластен економски оператор. Од овие 6 (шест) уверенија се за овластен економски оператор за царински поедноставувања, 7 (седум) уверенија за овластен економски оператор за сигурност и безбедност и 14 (четиринаесет) економски оператори ги поседуваат двете уверенија, и ОЕОЦ и ОЕОС. Од издадените уверенија, 21 се уверенија издадени на транспортни, логистички и шпедитерски компании, 4 уверенија се на домашни производствени и извозни компании, а само 2 уверенија се на економски оператори што се подружници на ТНК во земјава кои функционираат во рамките на технолошко-индустриски развојни зони (ТИРЗ)¹⁰⁸. Последното уверение за овластен економски оператор во земјата е издадено во мај 2023 година, што како податок може да се толкува дека најверојатно тоа е капацитетот и потребата на македонските компании да го користат овој повластен статус во меѓународната трговија. Компаниите што поседуваат уверение за овластен економски оператор учествуваат со околу една третина во надворешнотрговската размена на Македонија што може да се заклучи од

¹⁰⁷ Царинска управа на РСМ, *Извештај за работењата на Царинската управа*, Царинска управа на РСМ, Скопје, 2024, стр. 32-33.

¹⁰⁸ <https://customs.gov.mk/mk-MK/pocetna/biznis-zaednica/carinski-postapki/ovlasten-ekonomski-operator.nspx> (пристапено на 7.3.2025)

фактот дека обработени декларации поднесени од овластени економски оператори учествувале со 36,57 % во вкупно обработените декларации во нашата земја¹⁰⁹. Оттаму, овој податок може да се толкува и како негативен, односно да се истакне дека Царинската управа треба да продолжи да работи на промовирање на овој статус и на поволностите што следуваат за зголемување на бројот на економски оператори што би го користеле овој статус за олеснување на меѓународната трговија.

1.2. Предизвици за овластениот економски оператор

Програмата за овластен економски оператор е едно од решенијата на меѓународната заедница за постигнување на заедничката цел: брза, безбедна и сигурна меѓународна трговија. Во речиси дваесетгодишниот период од зародишот на оваа идеја па сè до нејзината имплементација во различни земји во светот од различни царински администрации може да се забележи дека постепено програмата заживеала во многу земји. Од интерес на нашата земја е што оваа програма е функционална и призната во нашите најголеми трговски партнери, земјите членки на Европската Унија и страните потписнички на ЦЕФТА-2006. Дури, определени успеси се постигнати со заемното признавање на уверенијата на овластените економски оператори меѓу РС Македонија и Србија и Албанија, но сепак останува уште да се работи. Повеќе од очигледно е дека примената на оваа и на други програми за олеснување на трговијата мора да бидат во согласност со меѓународните препораки, а особено за нас е важна примената на овие мерки во рамките на Европската Унија и во согласност со Унифицираниот царински законик.

¹⁰⁹ Царинска управа на РСМ, *Извештај за работењата на Царинската управа*, Царинска управа на РСМ, Скопје, 2024, стр.18.

При примената на програмата за овластен економски оператор во рамките на Европската Унија покрај предностите согледани се одредени недостатоци од аспект на примената на овој статус во пракса и различниот третман во различни национални царински управи. Едно истражување покажало дека 28 % од овластените економски оператори што биле активни во повеќе од една земја членка увиделе дека поволностите што ги добивале се разликувале од една земја членка до друга земја членка¹¹⁰. Во таа смисла во новиот унифициран царински закон се предвидува задолжителна проверка на издадените уверенија за овластен економски оператор на секои 3 (три) години, а се предвидува и воспоставување нови програми за партнерство помеѓу царината и бизнисот. Новата програма за партнерство е наречена Верувај и провери шема на трговци (Trust and Check trader scheme) и таа треба да се базира на веќе воспоставените програми за овластени економски оператори. Овие Верувај и провери економски оператори треба да овозможат целосна транспарентност на нивната работа и на нивната електронска евиденција на царинските служби, и намалување на класичното спроведување на царинските постапки врз основа на царински декларации¹¹¹. Програмата Верувај и провери треба да овозможи уште поголема доверба помеѓу трговците (економските оператори) и Царината и на тој начин да овозможи целосно слободно движење на стоките, со предвременно најавување и нивно слободно ставање во промет без потреба од царински контроли и проверки.

¹¹⁰ European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Unions Customs Code and the European Union Customs Authority, and repealing Regulation (EU) No 952/2013*, Brussels, 2023, p. 218.

¹¹¹ European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Unions Customs Code and the European Union Customs Authority, and repealing Regulation (EU) No 952/2013*, Brussels, 2023, pp. 23-24.

2. НОВ КОМПЈУТЕРИЗИРАН ТРАНЗИТЕН СИСТЕМ (НКТС)

2.1 Транзитни постапки – од ГАТТ до Договорот за олеснување на трговијата на СТО

Кога стоките се внесуваат во царинското подрачје¹¹², царинските органи треба да побараат наплата на царински давачки и други давачки, да ги применат мерките на трговска политика (на пример, дозволи, антидампинг давачки). Ова е случај, дури и кога стоките треба само да транзитираат преку територијата на една земја на пат кон друга земја. По определени услови, платените давачки и такси можат да бидат вратени кога стоките ќе го напуштат царинското подрачје на таа земја. При влезот во наредната земја оваа постапка за наплата на царинските давачки и примената на мерки на трговска политика треба да бидат повторени. На овој начин стоките можат да бидат подложени на низа административни и царински постапки на граничните премини пред да пристигнат на нивното крајно одредиште.

Транзит претставува царинска постапка што е достапна за економските оператори што пренесуваат стоки преку границите на државите без да плаќаат царински давачки и такси кога стоките влегуваат и излегуваат од една држава (транзитираат), пред да пристигнат во крајната држава со примена на само една царинска формалност.¹¹³ Споредено со состојбата објаснета погоре, транзитот овозможува едноставна и евтина постапка за пренесување на стоките преку царинските подрачја на повеќе држави.

Транзитот е особено важен за Европската Унија кога единственото царинско подрачје е поврзано со низа фискални подрачја. Стоките можат да

¹¹² Transit Manual, p. 21-24, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

¹¹³ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-procedures-import-and-export/what-customs-transit/union-and-common-transit_en

се движат со транзитна постапка од точката на влез во Унијата до крајната точка на одредиштето, каде по завршувањето на транзитната постапка се плаќаат царинските и даночните давачки. Потоа, стоките се пуштаат во слободен промет или се ставаат во некоја друга царинска постапка со одложувачко дејство.

По завршувањето на Втората светска војна, почнал масовен пораст на трговијата со стоки во Европа. Веднаш станало јасно дека долгите и сложени царински постапки при секое минување на стоките преку границите претставувало голем товар и трошок за трговијата. Во насока на широкото разбирање за соработка помеѓу народите, биле започнати преговори за олеснување на транзитот во рамки на Економската комисија за Европа во рамки на Обединетите нации, што имале за цел подготовка и усвојување на меѓународен договор што требало да го олесни движењето на стоките преку граница во рамки на европскиот континент.

Во 1949 година, бил донесен првиот Договор за меѓународен транспорт по друмски патишта – International Road Transport (TIR) Agreement/Transports Internationaux Routiers. Како резултат на овој договор бил воведен систем на гаранции во голем број на европски земји. Овој систем требало да го покрие плаќањето на царински и на други давачки во случај на ризик стоките да не ја напуштат територијата на една земја кога транзитираат. Успехот на Договорот за ТИР од 1949 година придонел за донесување на ТИР-Конвенцијата¹¹⁴ во 1959 година. Конвенцијата била ревидирана во 1975 година и има шеесет и шест договорни страни (Ирак е последната договорна страна од април 2025 година).¹¹⁵

Паралелно со глобалниот развој на меѓународната трговија се појавила потреба дека со проширувањето на Европската заедница од специфичен

¹¹⁴ <https://unece.org/transport/tir>

¹¹⁵ <https://unece.org/transport/tir/activation-tir-system-iraq>

транзитен систем треба да се олесни движењето на стоките и да се намалат царинските формалности при движењето на стоките помеѓу државите членки на Европската заедница.

Потребата за специфичен транзитен систем на Европската заедница станал очигледен со донесувањето на Конвенцијата за заеднички транзитен систем (КЗТ)¹¹⁶ во 1968 година. Транзитниот систем на Заедницата бил воведен во 1968 година. Со него се олеснило движењето на домашни и на странски стоки во нејзини рамки. За прв пат биле воведени ознаките T1 за транзит на странски стоки и T2 за транзит на домашни стоки.¹¹⁷

Поради сè поголемиот обем на трговија и со цел понатамошно олеснување на трговијата, системот на транзит на Заедницата во 1972 година бил проширен со два договора со цел да бидат опфатени Австрија и Швајцарија. Овие две земји со многу важна географска локација тогаш биле членки на ЕФТА.¹¹⁸

Договорите од 1972 година со Швајцарија и Австрија, во 1987 година биле заменети со две конвенции помеѓу Европската заедница и ЕФТА-државите. Овие конвенции требало да го олеснат увозот, извозот и движењето на стоките од и помеѓу Европската заедница и ЕФТА-државите, како и движењето на стоките помеѓу ЕФТА-државите. Со ЕЗ/ЕФТА-Конвенцијата за заедничка транзитна постапка била воспоставена заедничката транзитна постапка, додека со ЕЗ/ЕФТА-Конвенцијата за поедноставување на формалностите во трговијата со стоки¹¹⁹ било овозможено олеснување на увозните, извозните и транзитните формалности

¹¹⁶ Convention on a Common Transit Procedure, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:01987A0813\(01\)-20171205](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:01987A0813(01)-20171205)

¹¹⁷ <https://customs.gov.mk/en-GB/tranzit.nspix>

¹¹⁸ Transit Manual, p. 24-28, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

¹¹⁹ CONVENTION on the simplification of formalities in trade in goods, https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/foedf2da-obfb-48b7-a5be-a025f6326aca_en?filename=convention_simplification_formalities_en.pdf

со воведување на Единствениот царински документ – Single Administrative Document - SAD. Овие конвенции се познати и со нивните скратени имиња како „Конвенција за транзит“ и „ЕЦД-Конвенција“.

Тековно во транзитните постапки, врз основа на царинското законодавство на Унијата и на меѓународните договори, се предвидени детални одредби што се однесуваат на – од пломбирање на стоките во транзит, па сè до одредби за гаранции за обезбедување на евентуалниот царински долг доколку не се исполнат одредбите од транзитната постапка. Ваквите одредби имаат огромна практична важност во Европската Унија. Врз основа на еволуцијата и промените во царинското законодавство, постојат шест транзитни режими во ЕУ. Првин, постои транзит на Унијата, што со измените на Конвенцијата за заеднички транзит е проширен кон останатите европски земји и се нарекува заеднички транзит. Понатаму, постои транзит според ТИР-конвенцијата, транзит според АТА-конвенцијата, транзит според т.н. Рајнски манифест, транзит во согласност со НАТО-правилата и транзит преку пошта.¹²⁰

Во 1999 година, како резултат на реформата на заедничкиот транзитен систем, било потврдено дека царинските управи на годишно ниво процесираат околу дваесет милиони транзитни постапки врз основа на стандардниот единствен царински документ. Во соопштението на Европската комисија било нагласено дека постои криза во транзитниот систем и измами од широк обем. Како сериозен проблем се појавиле измамите поврзани со стоки што подлежат на високи давачки и даноци од страна на меѓународни криминални организации. Врз основа на извештајот на Судот на ревизори било наведено дека во периодот од 1990 до 1996 година

¹²⁰ https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

потенцијалните загуби на приходи се проценувале на околу 1,27 милијарди евра.¹²¹

Покрај воведувањето на Новиот компјутеризиран транзитен систем – НКТС, заедничкиот транзит и транзитот на Унијата биле предмет на реформи во други две области. Прво, требало да се обезбеди дека ќе се направи подобрување на транзитното законодавство. Второ, требало да се обезбеди дека транзитните правила треба да бидат поефикасни и со униформна примена.

Постапката за царински транзит има за цел да го олесни, колку што е можно повеќе, движењето на стоките во меѓународната трговија и да им обезбеди на земјите, каде што се одвива транзитната постапка, што поголема сигурност во поглед на безбедносната проверка на стоките, како и на царински гаранции за покривање на евентуално настанатиот царински долг.

Целта на системот е да се обезбеди рамнотежа помеѓу потребата царинските органи да ги контролираат стоките со потребата на трговците од што е можно побрзо пренесување на стоките преку границите на државите.¹²² На меѓународно ниво, тоа е предвидено во член 8 од ГАТТ (1994):

„Стоките (вклучително и багажот) и превозните средства и другите средства за транспорт, се смета дека се во транзит низ подрачјето на договорната страна кога минуваат низ таа територија, со или без постапка на претовар, царинско складирање или промена на транспортното средство, што е само еден дел од комплетниот превоз што почнува и завршува надвор од границите на договорната страна преку која минува превозот. Сообраќајот во смисла на овој член се смета за „сообраќај во транзит“.¹²³

¹²¹ SPECIAL REPORT No 11/2006 on the Community transit system, together with the Commission's replies, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52006SA0011>

¹²² Transit Manual, p. 53, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

¹²³ https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/gatt1994_art8_gatt47.pdf

Во истиот член е наведено дека:

„Треба да постои слобода на транзит низ целата територија на една договорна страна, преку патишта што се најсоодветни за меѓународниот транзит, за стоката што е во транзит кон или од подрачјето на другата договорна страна.“

Оваа суштинска слобода сега е опфатена и во одредбите на Договорот за олеснување на трговијата на СТО, каде во членот 11 е наведено дека слободата на транзит меѓу страните на договорот, во период на постојан развој на меѓународната трговија, треба да биде загарантирана без никакви бариери или давачки што треба да се наплаќаат за стоките во транзит¹²⁴.

Царинскиот транзит бил и сè уште е во јадрото и суштината на европската интеграција и прашање што е од суштинска важност за економските оператори. Со него всушност е потврдена примената на една од првите принципи на четирите слободи на ЕУ, односно слобода на движење на стоките.

2.2 Конвенција за заеднички транзит

Досега покрај дваесет и седум земји членки на Европската Унија и на ЕФТА, договорни страни на конвенцијата се и Турција, Северна Македонија, Србија, Украина и Грузија. Целокупниот транзит помеѓу овие земји се одвива врз основа на Конвенцијата за заедничка транзитна постапка од 15.6.1987 година. Конвенцијата е менувана неколку пати со цел да се изврши усогласување со одредбите на Царинскиот закон на Унијата. Договорните страни кон Конвенцијата, исто така, ја имаат ратификувано и Конвенцијата за поедноставување на формалностите во трговијата со стоки од 1987 година со

¹²⁴ <https://tfadatabase.org/en/tfa-text/article/11>

која се воведува употребата на единствениот царински документ од 1.1.1988 година.¹²⁵

Конвенцијата за заедничка транзитна постапка во многу делови е слична со одредбите за транзит што се предвидени во Царинскиот закон на Унијата, вклучително и компјутеризацијата. Новиот компјутеризиран транзитен систем - НКТС се применува во делот на одредбите за транзит од Конвенцијата за заеднички транзит. Со одлуката бр. 4/2005 на Заедничкиот комитет на Конвенцијата одлучено е дека треба да постои веродостоен и задоволителен компјутеризиран транзитен систем со што ќе биде овозможено декларациите за транзит да се поднесуваат електронски.¹²⁶ НКТС постојано се надополнува и надоградува.

Во Конвенцијата се предвидени одредби за две постапки, T1 и T2. T1 постапката се користи за стоките без оглед на нивното потекло што се во транзит, како и за стоки што се претоварени, пренасочени или биле во постапка на складирање без оглед на нивното потекло. T2 постапката се користи за стоките во Унијата, само кога се домашни стоки. Таа се користи во земјата на заеднички транзит само кога стоките пристигнале во таа земја според T2 постапката и се повторно пренасочени според одредбите што се наведени во Конвенцијата за заеднички транзит.¹²⁷

Во Конвенцијата, исто така, се содржани одредби за поедноставувања во врска со транзитната постапка.

¹²⁵ Convention on the simplification of formalities in trade in goods of 20 May 1987, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.1987.134.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A1987%3A134%3ATOC

¹²⁶ Decision No 4/2005 of the EC/EFTA Joint Committee on Common Transit of 15 August 2005 amending the Convention of 20 May 1987 on a common transit procedure, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.1987.134.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A1987%3A134%3ATOC

¹²⁷ <https://customs.gov.mk/en-GB/tranzit.nspix>

2.3 Транзит во Унијата

Транзитот во Унијата се однесува на транзит на стоки во Европската Унија, како и за оние стоки што се опфатени со соодветната царинска унија со Андора и Сан Марино. Транзитот во Унијата може да содржи два елемента: надворешна транзитна постапка и внатрешна транзитна постапка¹²⁸. Внатрешната транзитна постапка, се применува за стоките што се движат од една до друга земја членка на Европската Унија. Системот на транзит овозможува стоките слободно да се движат кон крајното одредиште во контејнери или во други транспортни средства што се запечатени со пломба од страна на надлежните царински органи.¹²⁹

Поради своите динамични карактеристики, транзитниот систем е една од најчесто користените царински постапки со одложувачко дејство на плаќање на царинските давачки во Европската Унија.

2.4 Надворешна транзитна постапка

Надворешната транзитна постапка вообичаено се користи за стоки што не ги исполнуваат условите од член 28 и 29 од Договорот за функционирање на Европската Унија, односно за стоки што потекнуваат од земји што не се членки на ЕУ и што не се во слободен промет. Нејзината цел, како и за сите транзитни постапки е да се олесни движењето на стоките во рамки на Европската Унија и да се поедностават царинските формалности.

Со надворешната транзитна постапка овозможени се два специфични вида на движење. Прво, овозможено е движење помеѓу две точки во

¹²⁸ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-procedures-import-and-export/what-customs-transit/union-and-common-transit_en

¹²⁹ Transit Manual, p. 21-24, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

царинското подрачје на ЕУ на странски стоки, без тие да бидат предмет на плаќање на увозни давачки или даноци или на примена на мерки на трговската политика, доколку се различни од забрана за влез или излез од царинското подрачје на ЕУ. Второ, во „специфични случаи“, домашни стоки можат да бидат ставени во надворешна транзитна постапка. Овие одредби се пропишани во Уредбата за спроведување на Царинскиот закон на Унијата¹³⁰. Оваа одредба се однесува кога домашни стоки биле извезени во земја што е договорна страна кон Конвенцијата за заеднички транзит или кога биле извезени и поминуваат низ една или повеќе земји на заедничкиот транзит и за кои се применуваат одредбите на Конвенцијата за заеднички транзит. Стоките во овие случаи треба да бидат ставени во надворешна транзитна постапка со исполнување на три услови. Првите два се однесуваат на состојби што произлегуваат од примената на Заедничката земјоделска политика. Третиот услов се однесува на домашни стоки што подлежат на враќање на увозните давачки, бидејќи се стоки што биле одбиени од увозникот, биле оштетени или не ги исполнувале условите за квалитет според договорните обврски.

Во согласност со член 226 од Царинскиот закон на Унијата, со надворешната транзитна постапка се овозможува движење на странски стоки што не се во слободен промет од една точка до друга точка во рамките на царинското подрачје на Унијата, односно на стоки што се во постапки кога е одложено плаќањето на царинските давачки и на други домашни даноци. Во оваа постапка, исто така, е овозможено движење на домашни стоки што треба да бидат извезени или повторно извезени во трети земји.

¹³⁰ Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015 supplementing Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards detailed rules concerning certain provisions of the Union Customs Code, Article 189, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015R2446-20230314>

Стоките што се ставени во постапка на надворешна транзитна постапка се означени со ознаката T1 во соодветната транзитна декларација.¹³¹

2.5 Внатрешна транзитна постапка

Внатрешната транзитна постапка вообичаено се користи за стоки што ги исполнуваат условите од член 28 и 29 од Договорот за функционирање на Европската Унија односно за стоки што потекнуваат од земји што се членки на ЕУ и што се во слободен промет. Нејзината цел, е да овозможи домашни стоки да минуваат низ територија на трета земја на нивниот пат од една до друга точка во царинското подрачје на Унијата кога тие сè уште го задржуваат статусот на домашни стоки. Движењето на стоките може да се врши преку низа на постапки.

Во согласност со член 227 од Царинскиот закон на Унијата,¹³² со внатрешната царинска постапка се овозможува домашни стоки да минат низ подрачјето на трета земја, како на пример, Северна Македонија, на нивниот пат од една до друга точка во царинското подрачје на Европската Унија и сè уште да го задржат статусот на домашни стоки.

Стоките што се ставени во постапка на внатрешна транзитна постапка се означени со ознаката T2 во соодветната транзитна декларација.¹³³

2.6 Заеднички транзит

Постапката за заеднички транзит се користи за движење на стоките помеѓу земјите членки на ЕУ. ЕФТА-земјите (Исланд, Норвешка,

¹³¹ <https://customs.gov.mk/en-GB/tranzit.nspix>

¹³² Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 227, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3AA02013R0952-20221212>

¹³³ <https://customs.gov.mk/en-GB/tranzit.nspix>

Лихтенштајн, Швајцарија), Турција (од 1.12.2012), Северна Македонија (од 1.7.2015), Србија (од 1.2.2016), Обединетото Кралство (од 1.1.2021), Украина (од 1.10.2022) и Грузија (1.2.2025).¹³⁴ Оваа постапка се базира на Конвенцијата за заеднички транзит од 20 мај 1987 година за заедничка транзитна постапка. Овие правила се суштински идентични со оние за транзит на Унијата.

Со Заедничката транзитна постапка предвидено е одложување на плаќањето на царински и акцизни давачки, ДДВ и други давачки за стоки во текот на нивното движење од појдовната царинска испостава до одредишната царинска испостава.

Со постапката раководат царинските управи на различните договорни страни преку мрежа на царински испостави:¹³⁵

- појдовни царински испостави;
- транзитни царински испостави;
- одредишни царински испостави и
- гарантни царински испостави.

Постапката за заеднички транзит започнува во појдовната царинска испостава и завршува кога стоката се става на увид на одредишната царинска испостава, во согласност со заедничките правила за транзит.

2.6.1 Обврски на имателот и опис на постопката

Имателот на постапката за транзит на Унијата е одговорен за следново:¹³⁶

¹³⁴ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-procedures-import-and-export/what-customs-transit/union-and-common-transit_en

¹³⁵ https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/new-computerised-transit-system-ncts_en

¹³⁶ Transit Manual, p. 162, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

- ставање на увид на стоките и на потребните информации на одредишната царинска испостава во рамките на пропишаното време и во согласност со мерките преземени од царинските органи за да се обезбеди нивната идентификација;
- набљудување на царинските одредби што се поврзани со постапката;
- освен доколку поинаку не е предвидено во царинското законодавство, одредба за поднесување гаранција со цел да се обезбеди плаќање на износот на увозни или извозни давачки, што соодветствуваат на износот на евентуалниот царински долг или на други давачки, што може да настанат во поглед на стоките.

Обврската на имателот на постапката ќе биде исполнета и транзитната постапка ќе биде завршена кога стоките ставени во транзитна постапка и потребните информации се достапни на одредишната царинска испостава во согласност со царинското законодавство.

Превозникот или примателот на стоките што ги прифаќа стоките со знаење дека тие се движат во постапка на транзит на Унијата се одговорни за ставање на стоките на увид во непроменета состојба во одредишната царинска испостава во рамки на пропишаниот временски рок и во согласност со мерките преземени од царинските органи со цел да се осигури нивната идентификација.

Потврда за прием што е издадена од одредишната царинска испостава на барање на лицето што ги става на увид стоките и сите податоци што се побарани од истата царинска испостава.

Врз основа на поднесено барање, царинскиот орган може да издаде едно од следниве поедноставувања што се однесуваат за ставање на стоката во постапка на транзит на Унијата или за завршување на оваа постапка:¹³⁷

- статус на овластен испраќач, со што се овозможува имателот на одобрението да ги става стоките во постапка на транзит на Унијата без да им ги презентира на царинските органи;
- статус на овластен примач, со што се овозможува имателот на одобрението да прима стоки што се во постапка на транзит на Унијата во место што е одобрено од царинскиот орган и да ја заврши транзитната постапка;
- употреба на пломба од специјален вид, кога е потребно пломбирање со цел да се обезбеди идентификација на стоките што се ставени во постапка на транзит на Унијата;
- употреба на царинска декларација со намален сет на податоци за ставање на стоката во постапка на транзит во Унијата;
- употреба на електронски транспортен документ како царинска декларација за ставање на стоките во постапка на транзит во Унијата, под услов да се содржат сите податоци од таквата декларација и овие податоци да им бидат достапни на царинските органи на почеток и при завршување на постапката со цел да се обезбеди царински надзор на стоките и правилно завршување на постапката.

Во согласност со одредбите на Царинскиот закон на Унијата¹³⁸, појдовната царинска испостава треба да предвиди временски рок до кога

¹³⁷ Transit Manual, p. 167, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

¹³⁸ Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 227, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>

стоките треба да бидат ставени на увид на одредишната царинска испостава, при што треба да се земат предвид следниве факти:

- рутата на патот;
- транспортното средство;
- транспортното законодавство или друго законодавство што може да има влијание на воспоставувањето на временскиот рок;
- која било информација што е испратена од имателот на постапката.

Кога е воспоставен временски рок од појдовната царинска испостава, тој е задолжителен за сите царински органи во земјите членки каде што влегуваат стоките за време на постапката на транзит на Унијата и овој временски рок не смее да се менува од овие органи.

Стоките што се ставени во постапка на транзит на Унијата треба да бидат предадени на одредишната царинска испостава во рамки на економски оправданиот временски рок. Кога појдовната царинска испостава или имателот на постапката сметаат дека е потребно, царинската испостава може да одреди рута на движење на стоките во рамките на транзитната постапка на Унијата, земајќи ги предвид сите неопходни информации што биле испратени од имателот на постапката.

Кога се пропишува рутата на движење, царинската испостава во електронскиот систем за транзит ги внесува сите земји членки низ кои треба да помине транзитот.¹³⁹ При пуштањето на стоките во транзитната постапка, појдовната царинска испостава треба да испрати податоци за постапката на транзит во Унијата:

- до назначената одредишна царинска испостава,
- до секоја назначена царинска испостава за транзит.

¹³⁹ Transit Manual, p. 147, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

Појдовната царинска испостава треба да го извести имателот на постапката за пуштањето на стоките во транзитна постапка во Унијата. На барање на имателот на постапката, појдовната царинска испостава треба да издаде транзитен придружен документ, или онаму каде е соодветно, транзитно/безбедносен придружен документ на имателот на постапката.

Во царинското законодавство, исто така, се предвидени одредби за испитна постапка за стоките што биле ставени во постапка на транзит на Унијата, со наведување на сите дејствија што треба да се преземат во случај на доцнење при завршувањето на транзитната постапка.

2.6.2 Гаранции

Главниот обврзник треба на царинските органи да им поднесе средство за обезбедување – гаранција, како средство за обезбедување на царинскиот долг што може да настане доколку транзитната постапка не е завршена правилно. Гаранцијата може да биде поединечна, општа, со намален износ или да не биде поднесена. Поединечна гаранција опфаќа една транзитна постапка и го покрива вкупниот износ на царински долг што може да настане врз основа на највисокиот износ на царинска стапка за стоките во земјата на поаѓање.

Индивидуалната гаранција може да биде:¹⁴⁰

- во форма на паричен депозит со кое било средство за плаќање признато од царинските органи како еквивалент на паричен депозит;
- во форма на ваучер во износ од 10.000 евра издаден од гарантот кон лицето кое има намера да дејствува како главен обврзник;

¹⁴⁰ Transit Manual, p. 162, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

- во вид на друга форма на гаранција што предвидува дека износот на извозните давачки што соодветствуваат на износот на царинскиот долг може да биде наплатен.

Општата гаранција ги опфаќа сите транзитни постапки што се спроведуваат од главниот обврзник и може да се користи сè до нивото на „референтниот износ“. Референтниот износ соодветствува на износот на увозните и другите давачки што можат да се наплатат за секоја транзитна декларација во периодот, почнувајќи од ставањето на стоките во транзитна постапка па сè до моментот на завршувањето на транзитната постапка врз основа на пресметковен период од претходните дванаесет месеци.¹⁴¹

Гарантната царинска испостава го определува износот во соработка со засегнатите страни врз основа на податоци за стоките што биле превезувани во минатото, како и пресметка на обемот на транзитните постапки. Исто така, треба да се земат предвид висината на царинските стапки за стоките во земјата каде е гарантната царинска испостава. За користење на општа гаранција треба да биде издадено одобрение од страна на царинскиот орган. Во согласност со член 95 од Царинскиот закон на Унијата, одобрение им се дава на лица што ги исполнуваат следниве услови:¹⁴²

- да имаат седиште во царинското подрачје на Европската Унија;
- да ги исполнуваат условите што се пропишани во став (а) на член 39 од Царинскиот закон на Унијата;
- да се редовни корисници на царински постапки или корисници на простории за привремено чување или да ги исполнуваат критериумите што се пропишани во став (г) на член 39 од Царинскиот закон на Унијата.

¹⁴¹ Transit Manual, p. 167, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/transit_manual_june_2020_en.pdf

¹⁴² Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 95, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>

Кога е потребно поднесување на општа гаранција за покривање на евентуалните царински давачки или такси што можат да настанат, на економскиот оператор може да му биде одобрено користење на општа гаранција со намален износ или да постои можност за ослободување од поднесување на гаранција, под услов да ги исполнува критериумите што се пропишани во став (б) и (в) на член 39 од Царинскиот закон на Унијата¹⁴³.

Кога треба да се поднесе општа гаранција за покривање на евентуалниот царински долг што може да заврши како резултат на транзитната постапка, економскиот оператор што поседува одобрение за ОЕО – царински поедноставувања, на негово барање, може да добие одобрение за користење на општа гаранција со намален износ.

Во согласност со одредбите на член 84 од Уредбата за спроведување на Царинскиот закон на Унијата, износот на општата гаранција може да се намали за:¹⁴⁴

- 50 % од референтниот износ, кога главниот обврзник може да докаже дека неговата финансиска состојба е стабилна и дека поседува доволно искуство во спроведувањето на постапките на заеднички транзит и
- 30 % од референтниот износ, каде дополнително покрај претходните два услова, главниот обврзник може да докаже дека соработува многу блиску со царинските органи.

Ослободување од обврска за поднесување на банкарска гаранција може да му се даде на главен обврзник кога тој може да докаже дека ги исполнува условите за намалување на банкарската гаранција, има добро познавање на

¹⁴³ Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 39, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>

¹⁴⁴ Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 84, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>

царинските постапки и поседува доволно финансиски средства за исполнување на неговите обврски.

2.7 Нов компјутеризиран транзитен систем (НКТС) – New Computerized Transit System (NCTS)

Во 1997 година, Европската комисија усвоила акциски план за реформа на транзитниот систем во Европа. Со оваа реформа требало да се создаде рамнотежен, реалистичен и сигурен транзитен систем за економските оператори и за царинските органи.

Еден од главните столбови на овој акциски план било да се развие Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС), за да може подобро да се мониторира, насочува и да се забрзаат транзитните постапки. НКТС бил воведен во 2004 година и станал задолжителен за заедничкиот транзит и за транзитот во Унијата во 2005 година.¹⁴⁵ НКТС бил надградуван низ повеќе фази. НКТС-фаза 4 била пуштена во употреба во 2009 година, а НКТС-фаза 5, што тековно се користи, била пуштена во употреба на 2.12.2024 година.

Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС) е широк европски дигитален систем наменет да обезбеди подобро управување и контрола на стоките според заедничкиот транзит и транзитот во Унијата. Во него се вклучени сите земји членки на ЕУ и договорните страни на Конвенцијата за заеднички транзит (КЗТ). Врз основа на транзитните декларации НКТС ги обработува безбедносните и сигурносните податоци за формалностите на влез и излез.

¹⁴⁵https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/new-computerised-transit-system-ncts_en

НКТС се состои од меѓусебно поврзани национални апликации што разменуваат податоци во заедничка мрежа. Овие пораки се разменуваат електронски на три нивоа:¹⁴⁶

- помеѓу економските оператори и Царината („надворешен домен“);
- помеѓу царинските испостави во една држава („национален домен“);
- помеѓу самите национални царински управи и со Европската комисија („заеднички домен“).

НКТС го олеснува движењето на стоките меѓу две точки во царинското подрачје на Унијата, додека минуваат или завршуваат во област што е надвор од царинското подрачје. Во овој процес, нема промена на царинскиот статус на овие стоки. НКТС, исто така, овозможува заеднички транзит, со што се олеснува движењето на стоките помеѓу договорните страни на Конвенцијата за заеднички транзит.

НКТС-фаза 5 има неколку нови карактеристики: усогласување на размената на податоци според барањата од Царинскиот закон на Унијата (ЦЗУ), надградба и синхронизација на интерфејсите со другите системи за подобар надзор кога се вклучени неколку постапки и системи, како и низа други нови функционалности.

Првиот чекор на подобрувањето се суштинските функционалности на НКТС. Со него се обезбедува оперативен континуитет на системот преку стандардна транзитна декларација (основен тек), поедноставена постапка при тргнување/пристигнување (овластен примач/испраќач), измена/поништување, пренасочување (кај испоставите за транзит и крајно одредиште), постапка за испитување/наплата, како и испраќање на деловна статистика.¹⁴⁷

¹⁴⁶ <https://customs.gov.mk/nkts-5.nspix>

¹⁴⁷ <https://customs.gov.mk/nkts.nspix>

Вториот чекор на функционалности се однесува на новата НКТС-фаза 5, како што е развој на интерфејс хармонизиран со Автоматизираниот систем за извоз (АЕС), поднесување на декларација пред ставање на увид на стоката, декларација со намален сет на податоци, инциденти „за време на патувањето“ и формалности за царинската испостава на излез.¹⁴⁸

Во НКТС-фаза 5, форматот на транзитната декларација се состои од 4 нивоа за разлика од претходните две нивоа што постоеле во НКТС-фаза 4:¹⁴⁹

- Ниво на декларација – податоците на ниво на декларација содржат информации што се применуваат на целата декларација;
- Ниво на мастер пратка – податоците на ниво на мастер пратка содржат информации што се применуваат на договорот за транспорт издаден од превозникот и на непосредните договорни страни. Ниво на домашна пратка – податоците на ниво на домашна пратка содржат информации што се однесуваат на најнискиот договор за транспорт издаден од превозникот, небродски или авионски превозник, посредник или поштенски оператор. Ниво на именување на домашна пратка – ова претставува подниво на нивото на домашната пратка. Тоа содржи информации што потекнуваат од различни позиции во транспортниот документ што е наведен во домашната пратка.

¹⁴⁸ https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/automated-export-system-aes_en

¹⁴⁹ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-procedures-import-and-export/what-customs-transit/union-and-common-transit_en

2.8 Употреба на Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС) во Република Северна Македонија

Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС) употребува напредни компјутерски технологии и електронска обработка на податоци. Тој претставува современа алатка за спроведување на транзитната постапка, преку размена на електронски пораки помеѓу економските оператори и царинските испостави, како и помеѓу самите царински испостави. Служи како алатка за управување и контрола на транзитните операции и овозможува модерно и ефикасно управување со нив.

Република Северна Македонија е полноправна членка на Конвенцијата за заедничка транзитна постапка и на Конвенцијата за поедноставување на формалностите при трговија на стока од 1 јули 2015 година. Пристапувањето кон конвенциите овозможува полесно и побрзо движење на стоката заради спроведувањето на транзитната постапка со поднесување на единствена транзитна декларација во електронска форма во местото на поаѓање што важи сè до местото на одредиште во рамките на договорните страни на конвенциите. Почнувајќи од 13.1.2025 година, Северна Македонија ја применува НКТС- фаза 5.¹⁵⁰

Како главни предности на употребата на НКТС се заштедите на време и на трошоци. Други дополнителни предности на имплементацијата на НКТС се:

- Услугата е достапна 24/7 и не зависи од работното време на царина;
- Побрзо царинење, бидејќи нема потреба од долги процедури потребни за хартиена документација; помали трошоци ,бидејќи нема потреба од дополнителен материјал во текот на царинската

¹⁵⁰ <https://customs.gov.mk/nkts-5.nspx>

постапка и дека има помала потреба од чување на пратката, односно помали трошоци за складирање;

- Транспарентноста на јасно опишаните процедури и правила за водење на постапката поддржана со автоматско процесирање на ИТ-решенијата и подеднаква примена за сите засегнати;
- Царинската локација и локацијата на стоката не мора да бидат идентични.

Сепак, при употребата на електронскиот пренос на податоци потребен е висок степен на доверливост, стабилен компјутерски систем, доволен кредитен рејтинг и соодветно знаење во однос на усогласеноста со царинските прописи од страна на овластените економски оператори.

Примената на НКТС има многу предности за сите засегнати страни и за овластените транспортери во постапката за транспорт, овластени испраќачи, шпедитери, други претприемачи, како и за владата. Главните предности се: побрз проток на стоки, поефикасна транзитна постапка, царинење без хартија и пократки редици камиони на граничните премини, помали трошоци за царинска постапка.

Со примената на НКТС во Република Северна Македонија остварени се финансиски придобивки и за јавните и за приватните корисници преку зголемување на нивната продуктивност. Иако немало реална анализа на трошоците и придобивките на НКТС, истражувањата во ЕУ покажале дека тој предизвикал зголемување на продуктивноста од околу 30 минути по пратка.¹⁵¹

Во денешниот свет, царинската управа треба да биде подготвена брзо да се приспособи на потребите на трговијата и да продолжи да ги следи постојаните промени во управувањето и контролирањето на деловното

¹⁵¹ Erceg, A. (2014) "Influence of new customs procedures and logistic security standards on companies competitiveness – a Croatian company case study." Ekonomski fakultet Osijek.

опкружување. На национално ниво, притисокот доаѓа од потребата за ефикасност и заштеда на трошоци, како и размена на информации и интероперабилност меѓу националните администрации. На меѓународно ниво, постојат директиви од Европската комисија за интероперабилност и комуникација на европско ниво.¹⁵²

Имплементацијата на НКТС позитивно влијае на намалување на бројот и на времетраењето на царинските постапки при движењето на стоки, подобро искористување на возилата и конечно на транспортерите, овластените увозници и извозници. Постапките без хартија како еден од резултатите од имплементацијата на НКТС значи намалување на оперативните трошоци за сите вклучени засегнати страни.

3. ДИГИТАЛНИТЕ АЛАТКИ И ПЛАТФОРМИ ЗА ПОДОБРА ЛОГИСТИКА И УПРАВУВАЊЕ СО СИНЦИРИТЕ НА СНАБДУВАЊЕ

3.1 Систем за обработка на електронски и акцизни документи – СОЦДАД

Главните функции на Царината се наплата на царински давачки, примена на ефективна контрола за спречување на избегнување плаќање на царини, спречување на измамите и шверцот, примена на мерките на трговска политика и спроведување низа јавни барања за заштита на општеството.

¹⁵² DG TAXUD IT Services environment in relation to the deployment and operations of the Trans-European Systems, https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/54458b92-7d1a-4459-a4ae-3ba4c4dc691a_en?filename=Reference%20doc%20-%20TAXUD%20IT%20environment-%20Web.v1.0.pdf

За да се почитуваат овие обврски, Царината е должна да интервенира, рутински, при движење на стоки преку националните граници со цел да се испитаат и проверат релевантните поврзани информации.

Клучот за дигитализирање на царината не лежи само во форматот (претворање на хартијата во нешто дигитално), туку во тоа што податоците се достапни на структуриран начин. Се сведува на три клучни аспекти: дигитална интероперабилност, доверливи работни текови и акциони податоци. При царинење, од деловните субјекти се бара да обезбедат придружни документи како трговски фактури и товарни листови. Овие документи може да се поднесат во ПДФ-формат, така што - теоретски веќе „во дигитална форма“, но честопати тие можат да бидат слика направена од хартиен документ или, дури и ако се правилно напишани, податоците на овој документ не се употребливи бидејќи се неструктурирани.¹⁵³Електронската документација, автоматизираниите процеси на царинење и хармонизираниите меѓународни стандарди помагаат да се олесни протоколот на стоки преку границите, истовремено обезбедувајќи ја нивната легитимност.

Со оглед на ограничените ресурси на Царината и потребите на современите трговски синџири на снабдување, невозможно е да се прегледа секоја пратка што влегува или излегува од царинското подрачје. Одговор на ваквите барања е дигитализација на царинските постапки и воведување современи методи на анализа на ризик и селективност за избор и таргетирање сомнителни пратки и лица.

Царинската управа на Република Северна Македонија заради обезбедување на квалитетна информатичка поддршка на процесирањето на царинските декларации и акцизните документи при спроведување на царинските и акцизните постапки, во јули 2019 година започна со имплементација на нов Систем за обработка на царинските декларации и

¹⁵³ <https://www.maersk.com/insights/digitalisation/2023/10/17/digital-customs>

акцизните документи (СОЦДАД).¹⁵⁴ Овој систем го замени системот за обработка на царински декларации ASYCUDA - The Automated System for Customs Data¹⁵⁵, поради неговата неможност да ги поддржи процесите за подобра анализа на ризик и поврзаност со новиот компјутеризиран транзитен систем.

Основните цели на воведувањето на СОЦДАД се:¹⁵⁶

- Имплементирање на безбедно, интероперативно ИТ-решение во согласност со стандардите на Светската царинска организација и Европската Унија;
- Воведување на целосно бесхартиена околина при спроведување на царинските и акцизните постапки, преку размена на електронски податоци со економските оператори и со другите државни институции (Министерство за внатрешни работи, Централен регистар, Народна банка);
- Забрзување на царинските и акцизните постапки за економските оператори;
- Целосна компатибилност со системите на Европската Унија.

Системот за обработка на царински декларации и акцизни документи е сложен систем што се состои од повеќе системи, потсистеми и системски елементи.

Системи што се користат во СОЦДАД се:¹⁵⁷

- Систем за размена на пораки во електронско работење со екстерниот и владиниот домен (со бизнис-заедницата, застапниците, банките, системот EXIM, други агенции и служби за статистика);

¹⁵⁴ <https://customs.gov.mk/mk-MK/socdad.nspk>

¹⁵⁵ <https://asycuda.org/en/>

¹⁵⁶ <https://customs.gov.mk/mk-MK/socdad.nspk>

¹⁵⁷ <https://customs.gov.mk/informacii-socdad.nspk>

- Транзит (модули кои не се вклучени во NCTS);
- Увоз;
- Извоз;
- Систем за контрола на увоз;
- Систем за контрола на извоз;
- Систем за контрола на движење на акцизни добра;
- Систем за контрола на акцизни документи;
- Систем за царинска лабораторија (CLIS);
- Систем за управување со права на интелектуална сопственост (IPR);

Во СОЦДАД постојат следниве потсистеми за обработка на царински декларации:¹⁵⁸

- Потсистем: Овластувања,
- Потсистем: Управување со гаранции,
- Потсистем: Анализа на ризик и управување со ризици,
- Потсистем: ТАРИМ,
- Потсистем: Управување со наплата на приходи,

Во СОЦДАД постојат следниве потсистеми за обработка на акцизни документи:¹⁵⁹

- Потсистем: Овластувања,
- Потсистем: Управување со гаранции,
- Потсистем: Анализа на ризик и управување со ризици,
- Потсистем: Управување со наплата на приходи,

Главни и суштински системски елементи на СОЦДАД се:¹⁶⁰

- Функционална интеракција на системите и потсистемите,

¹⁵⁸ <https://customs.gov.mk/mk-MK/socdad.nspх>

¹⁵⁹ <https://customs.gov.mk/mk-MK/socdad.nspх>

¹⁶⁰ <https://customs.gov.mk/mk-MK/socdad.nspх>

- Управување со корисниците на системот, со опфатено управување со профили на корисници, авторизација и автентикација на корисниците, дигитално потпишување,
- Управување со авторизација за пристап на надворешните корисници,
- Управување со референтните податоци на СОЦДАД, со опфатен Систем за управување со економски оператори (MEOS),
- Управување со извештаите во СОЦДАД,
- Fallback и availability постапки.

Со воведувањето на системот за обработка на царински и акцизни документи се обезбеди значително подобрување на ефикасноста на царинското работење и за прв пат е воведена можност за воведување на бесхартиена царинска околина, на начин што не е потребно да се поднесува царинска декларација во хартиена форма, како и поднесување на придружните документи во хариена форма, како на пример, фактури, сертификати.

Суштинска реформа и модернизација со СОЦДАД е направена со интеграцијата и интерконекција со НКТС (Нов компјутеризиран транзитен систем), ИТО (Интегрирана тарифна околина), како и со ЕХИМ (Едношалтерскиот систем за добивање на дозволи за увоз и извоз). Преку веб-сервиси е обезбедена поврзаност и размена на податоците со што се добиени значајни придобивки во олеснувањето на трговијата и намалување на трошоците за спроведување на царинската постапка. Така на пример, економските оператори дозволите или одобренијата за увоз и извоз ги добиваат во ЕХИМ- едношалтерскиот систем, не е потребно да ги поднесуваат на царинскиот орган заедно со царинската декларација, бидејќи преку системот за интероперабилност, издадените дозволи или одобренија автоматски се достапни во системот за обработка на царински и акцизни документи СОЦДАД. Системот на интероперабилност, исто така, обезбедува

поврзаност со ИТЕ-системот за интегрирана тарифа каде се врши пресметка на царинските и на другите давачки при увоз и проверка дали за увозот или извозот на одредена стока е потребна дозвола за увоз или извоз.

Освен воведување на бесхартиена околина, СОЦДАД-системот е значаен заради интероперабилноста со системите на Европската Унија. Главни неопходни системи за оваа цел се:

- НКТС (Новиот компјутеризиран транзитен систем) што е ставен во функција на национално ниво на 1.3.2014 година и веќе овозможува бесхартиено работење во делот на транзитот, а на меѓународно ниво стана функционален со пристапување кон Конвенцијата за заедничкиот транзит на 1.7.2015 година,
- ИТО (Интегрирана тарифна околина) е систем што е изработен и ќе се користи на национално ниво, додека по пристапувањето на Република Северна Македонија кон Европската Унија ќе служи за поврзување со тарифната околина,
- Увозен и извозен контролен систем и Систем за контрола на движење на акцизни добра, што се дел од СОЦДАД.

Со реализација на овие системи Царинската управа поседува современ интегриран систем што овозможува целосно електронско работење, компатибилен на системите на Европската Унија. Покрај ова со воведувањето на СОЦДАД обезбедено е:

- зголемена продуктивност и за царината и за трговските партнери;
- намалување на трошоците за царината и за трговските партнери со забрзано пуштање на стоката;
- попрецизни и навремени информации;
- посигурни способности за спроведување на законите;
- намален метеж на границите и на царинските испостави.

3.2 Дигитализација на царинските постапки во Европската Унија

Електронската царина е едно од главните достигнувања во развојот на царинската унија на ЕУ. Проектот на Европската комисија има за цел да ги замени царинските постапки во хартиена форма со електронски постапки што се применуваат на целата територија на ЕУ, со цел да се создаде поефикасна и модерна царинска околина.

Проектот за електронска царина¹⁶¹ има две цели:

- да ја зајакне сигурноста на надворешните граници на ЕУ и
- да ја олесни трговијата.

На тој начин, треба да се обезбедат поволности и за граѓаните и за деловните субјекти. Царинската унија е еден од столбовите на Европската Унија и е во средиштето на внатрешниот пазар. Таа обезбедила солидна основа за економска интеграција и економски раст во Европа за повеќе од половина век.

По воспоставувањето на царинската унија на 1 јули 1968 година, година и половина порано отколку првобитниот план како што било предвидено со Римскиот договор од 1957 година, улогата на Царината, како и работните методи и процеси, биле значително променети со цел да се излезе во пресрет на зголемениот обем на светската трговија, брзото менување на технологиите и на деловните процеси, како и на предизвиците за опасностите од транснационалниот криминал и опасностите по безбедноста.

Царинските постапки во хартиена форма постепено биле заменуваани со електронски во текот на изминатите две декади во насока на подобрување на конкуретноста на европските компании, како и на подобрување на безбедносните и на сигурносните проверки.

¹⁶¹ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/electronic-customs_en

Првиот суштински чекор кон електронска размена на царински декларации бил воспоставен со Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС) што почнал да се применува во 1997 година.

Неколку години подоцна со донесувањето на Одлуката за е-Царина, воспоставена е основната рамка за создавање на бесхартиена околина за царината и трговијата, со што се предвидени целите, како и структурата, средствата и клучните временски рокови за воспоставување на е-Царина.

Дополнително, Европската комисија има изработено План каде е предвидена визијата, целите, стратегиската рамка и роковите за примена на иницијативата за електронска царина, кој се нарекува Повеќегодишен стратегиски план.¹⁶²

3.3 Повеќегодишен стратегиски план - Multi-Annual Strategic Plan (MASP)

Со донесувањето на Царинскиот закон на Унијата и почетокот на неговата примена од 1.5.2016 година, започнува целосната промена на царинското работење во бесхартиена и целосно електронска и интероперабилна околина, со клучни вредности, како што се едноставност, услуга и брзина. Царинскиот закон на Унијата претставува нова рамковна регулатива за правилата и постапките на Царината на територијата на Европската Унија и опфаќа најголем дел од проектите што претходно биле воведени со Одлуката за е-Царина. Единствениот главен проект што е опфатен со Одлуката за е-Царина е Едношалтерскиот систем на ЕУ за Царина.

¹⁶²Electronic Customs Multi-Annual Strategic Plan for Customs 2023 Revision https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/000.%20MASP-C_Rev.%202023_Main%20Body_v1.0.pdf

3.3.1 Повеќегодишен стратешки план за електронска Царина - *Multi-Annual Strategic Plan for Electronic Customs (MASP-C)*

Европскиот парламент ја дефинирал надлежноста на Царината во Европската Унија на следниов начин: „...Царинските органи се првенствено одговорни за надзорот на меѓународната трговија на Унијата, со што се придонесува за фер и отворена трговија, за спроведување на надворешните аспекти на внатрешниот пазар, за заедничката трговска политика и на другите заеднички политики на Унијата кои имаат влијание врз трговијата и целокупната безбедност на синџирот. Царинските органи ќе воведат мерки особено насочени кон следново: заштита на финансиските интереси на Унијата и на нејзините земји членки; заштита на Синдикатот од нелојална и нелегална трговија поддржувајќи ја легитимната деловна активност; Обезбедување на безбедноста и сигурноста на Унијата и на нејзините жители и заштита на животната средина каде што е соодветно во тесна соработка со други органи; одржување на соодветна рамнотежа помеѓу царинските контроли и олеснувањето на легитимната трговија...“¹⁶³

Администрацијата на Европската Унија вложува напори и поставува иницијативи со цел да се олесни легитимната трговија со користење на ИТ и да се подобрат и поедностават законите и прописите што не се доволно јасни, прецизни и, затоа, тешко е да бидат успешно имплементирани. Традиционално најважната царинска задача е наплатата на царините, дел од данокот на додадена вредност (ДДВ) и акцизите, како и спроведувањето на законската регулатива за спроведување на царинските постапки.

Со е-Царина ЕУ се обидува да се создаде и овозможи побрзо и поефикасно царинење. Е-Царината е дефинирана како „...апликација на ИТ-

¹⁶³ https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/000.%20MASP-C_Rev.%202023_Main%20Body_v1.0.pdf

технологии во јавната администрација. Тоа е поврзано со организациските промени и со новите способности на јавните услуги, кои имаат за цел да го подобрат квалитетот на обезбедените услуги од владата...“¹⁶⁴

Развојот на царинските електронски системи на ЕУ се пропишани во **Повеќегодишниот стратески план за електронска Царина** за создавање на европско електронско царинско опкружување. Овие планови се во согласност со оперативните и законски проекти и развојни проекти што се предвидени за развој во областа на Царината.

МАСП – Ц (MASP-C), на заинтересираните страни им овозможува информации за проектите и клучните постигнувања поврзани со развојот на електронската царинска иницијатива и сегашниот статус. Ова е алатка за управување и планирање, подготвена и редовно ажурирана од Генералната дирекција за царини и даноци ТАКСУД(TAXUD) во партнерство со царинските администрации на земјите членки и со соработка и придонес од претставници на трговските асоцијации на ЕУ. Нејзиниот развој е интерактивен повеќестепен процес што вклучува внатрешни и надворешни ревизии и проценки, усогласување на деловните процеси и на ИТ-стратегија на барањата на царинското законодавство на ЕУ за ефикасно управување и координирање на сите активности и барања за планирање за постојните и идните проекти за електронска царина. Во оваа рамка, МАСП – Ц е агилна алатка за планирање што овозможува Комисијата да планира опширно однапред и да ги одржува проектните циклуси податливи за да се исполнат роковите што се дефинирани во царинското законодавство на ЕУ, особено Царинскиот закон на Унијата (UCC), неговата работна програма (UCC WP) и други важечки регулативи на ЕУ или во терцијарното законодавство.¹⁶⁵

¹⁶⁴ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/electronic-customs_en

¹⁶⁵ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/electronic-customs_en

За да ги исполни овие цели, МАСП – Ц мапира временска рамка од неколку технички пресвртници што произлегуваат од законски задолжителните распореди за испорака, дефинирани во овие делови од законодавството. Планот е одобрен од земјите членки што учествуваат во групата за царинската политика врз основа на стручни совети на координативната група за Електронска царина (ECCG) и консултации со Трговската контакт- група (TCG).

Размената на информации е од суштинско значење за ефикасно функционирање на електронската царина. Економските оператори и царинските органи можат да разменуваат различни дигитални информации, како што се:¹⁶⁶

- податоци (т.е. детали за царинска декларација);
- придружни документи (т.е. документи што се приложуваат кон барањето за одлука);
- одлуки (т.е. размени во контекст на процесот на донесување одлуки);
- известувања (на пример, известувања за царинскиот долг, известувања за пристигнување);
- сертификати/лиценци (на пример, документи што ја поддржуваат царинската декларација, како што се Заеднички здравствен влезен документ).

Слично на тоа, информациите што се разменуваат помеѓу царинските органи можат да вклучуваат:

- Податоци (на пример, пренос на резултатите од анализата на ризик до следното пристаниште)

¹⁶⁶

https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/000.%20MASP-C_Rev.%202023_Main%20Body_v1.0.pdf

- Одлуки (на пример, процес на консултации помеѓу земјите членки за апликации за ОЕО или Централизирано царинење)
- Известувања (на пример, известувања за „податоци пред пристигнување“ и „резултат за излез“).

Во моментот во ЕУ се користат следниве дигитални алатки за подобро функционирање на синцирите на снабдување:¹⁶⁷

- UCC Customs Decisions System – систем што претставува централна база за носење и ажурирање на одлуките издадени од царинските органи;
- UCC BTI – Binding Tariff Information – систем за поднесување и издавање на задолжителни тарифни информации за распоредување на стоките според Комбинираната номенклатура;
- UCC AEO and impact on MRA – систем за управување на одобренјата за овластен економски оператор и договорите за меѓусебно признавање;
- UCC Automated Export System (AES) – систем за автоматска контрола на извозот;
- UCC Transit System including NCTS – систем за електронско управување со транзитот;
- UCC Registered Export System (REX) – систем за регистрирање на извозот на стоки;
- COPIS – систем за следење на барањата за заштита на интелектуалната сопственост;
- EU Single Window Environment for Customs – едношалтерско окружување за царина;

¹⁶⁷ Electronic Customs Multi-Annual Strategic Plan for Customs 2023 Revision https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/000.%20MASP-C_Rev.%202023_Main%20Body_v1.0.pdf

- Classification Information System (CLASS) – систем за полесно распоредување на стоките;
- UCC Economic Operators Registration and Identification System (EORI 2) – систем за регистрација на економски оператори;
- Digitalization of Cultural Goods – систем за дигитализација на одобрените за увоз и извоз на културни добра;
- UCC – Import Control System – (ICS2) – систем за контрола на увозот со доставување на податоци пред пристигнување на стоката во царинското подрачје на ЕУ,
- UCC Proof of Union Status (POUS) – систем за проверка на статусот на стоките во ЕУ.

Сите овие системи треба да придонесат за:¹⁶⁸

- Ефикасна **царинска унија** со поедноставени и модернизирани царински постапки, така што легитимните бизниси може да имаат корист од можностите за трговија со сигурност дека нивните конкуренти, исто така, играат според широкиот опсег на правила што се спроведуваат под царинскиот надзор, без разлика каде стоката влегува во ЕУ;
- Геополитичка **царинска унија**, способна подобро да ги брани финансиските интереси на ЕУ и на нејзините земји членки, како и безбедноста, сигурноста, здравјето, економските или еколошките интереси и вредности на ЕУ, за да ги координира трговските ограничувања и да ја обликува меѓународната царинска соработка, преку здружување на надлежностите и експертиза на централно ниво во царинската управа на ЕУ;
- Агилна и **сигурна царинска унија**, што флексибилно се приспособува на промените во синцирите на снабдување, било да е

¹⁶⁸ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/eu-customs-reform_en

тоа двојната зелена и дигиталната транзиција во тековната деценија или идните случувања во управувањето со синцирот на снабдување. Ова ќе биде поддржано од новиот Царински центар на податоци на ЕУ, што е дизајниран да се развива со нови барања во царинското работење со текот на времето, за разлика од традиционалните ИТ- системи што се изградени само за специфични процеси и цели.

Повеќе од половина век по нејзиното основање, царинската унија останува клучен столб на интеграцијата во ЕУ. Тоа е основата на Единствениот пазар и неговата регулаторна рамка насочена кон двојната зелена и дигиталната транзиција. Неодамнешните драматични промени во геополитиката и светската економија ја променија глобалната трговија и ја влошија потребата за модернизација на царинската унија и нејзината регулаторна и управувачка рамка.

Референци:

1. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015 supplementing Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards detailed rules concerning certain provisions of the Union Customs Code, Article 189, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015R2446-20230314>
2. Convention on a Common Transit Procedure, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:01987A0813\(01\)-20171205](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:01987A0813(01)-20171205)
3. CONVENTION on the simplification of formalities in trade in goods, https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/foedf2da-obfb-48b7-a5be-a025f6326aca_en?filename=convention_simplification_formalities_en.pdf
4. Consolidated text: Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code (recast), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>
5. Consolidated text: Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015 laying down detailed rules for implementing certain provisions of Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council laying down the Union Customs Code, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015R2447-20221220>.
6. Doyle, T., and Janssens, F., (2011): "Information and Communications Technology in Support of Customs Unions: A Case Study of the European Union." In *Border Management Modernization*, edited by Gerard McLinden, Enrique Fanta, David Widdowson, and Tom Doyle, 193–206. Washington, DC: World Bank, 2011.
7. European Communities: New customs transit systems for Europe, 2001, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/annex_i_transit_brochure_en.pdf.
8. European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Unions Customs Code and the European Union Customs Authority, and repealing Regulation (EU) No 952/2013, Brussels, 2023, p.218
9. European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Unions Customs Code and the European Union Customs Authority, and repealing Regulation (EU) No 952/2013, Brussels, 2023, pp.23-24
10. Electronic Customs Multi-Annual Strategic Plan for Customs 2023 Revision, pp. 10-24, https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/000.%20MASP-C_Rev.%202023_Main%20Body_v1.o.pdf
11. Gordhan, P. (2007). Customs in the 21st century. *World Customs Journal*, 1(1), 49–54.

12. Granqvist, M., Hintsa, J., & Männistö, T. (2012). Future development of e-Customs: A survey study with Swiss companies. *International Journal of Electronic Government Research*, 8(4), 49–59.
13. Gwardzińska, E. (2012). The standardisation of customs services in the European Union. *World Customs Journal*, 6(1), 93–100.
14. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 227, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>
15. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 39, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>
16. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, Article 95, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>
17. SPECIAL REPORT No 11/2006 on the Community transit system, together with the Commission's replies, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52006SA0011>
18. The International Bank for Reconstruction and Development / World Bank. (2011). *Border management modernization* (pp. 251–262). Washington, DC: World Bank. Службен весник на РМ, бр. 12, 2018, стр. 18-19.
19. Службен весник на РСМ, бр.151, 2022, стр. 4-8.
20. Службен весник на РСМ, бр. 259, 2019, стр. 3-7.
21. Прирачник за Овластен економски оператор, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 7
22. Прирачник за Овластен економски оператор, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 8-10
23. Прирачник за Овластен економски оператор, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 9
24. Прирачник за Овластен економски оператор, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 10
25. Прирачник за Овластен економски оператор, Царинска управа, Министерство за финансии, Република Северна Македонија, 2023, стр. 31
26. Прирачник за транзит, TAXUD, Брисел, 2004, стр. 21-24
27. Царинска управа на РСМ, Извештај за работата на Царинската управа, Царинска управа на РСМ, Скопје, 2024, стр.18
28. Царинска управа на РСМ, Извештај за работата на Царинската управа, Царинска управа на РСМ, Скопје, 2024, стр. 32-33

Користени веб-страници

29. <https://customs.gov.mk/mk-MK/pocetna/biznis-zaednica/carinski-postapki/ovlasten-ekonomski-operator.nspk> (пристапено на 7.3.2025)
30. https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-procedures-import-and-export/what-customs-transit/union-and-common-transit_en
31. https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/electronic-customs_en
32. https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/new-computerised-transit-system-ncts_en
33. <https://tfadatabase.org/en/tfa-text/article/11>
34. <https://unece.org/transport/tir>
35. <https://unece.org/transport/tir/activation-tir-system-iraq>
36. <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/wco-table-intention-to-implement-the-fos.pdf?la=en> (пристапено на 5.2.2025)
37. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/gatt1994_art8_gatt47.pdf
38. World Customs Organization: WCO SAFE Framework of Standards, June 2007, WCO, Brussels, 2007, p. 36
39. World Customs Organization: WCO SAFE Framework of Standards, 2021, WCO, Brussels, 2021, p. 24
40. World Customs Organization: WCO SAFE Framework of Standards, 2021, WCO, Brussels, 2021, pp. ANNEX IV/1-ANNEX IV/26

ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ЗА ЕЛЕКТРОНСКА ТРГОВИЈА

д-р Љубен Коцев, доцент

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Економски факултет – Скопје

Член на Жан Моне Капедра

Вовед

Во современото дигитално општество, електронската трговија (e-commerce) претставува еден од најзначајните сегменти на глобалната економија. Во најопшта форма, електронската трговија се дефинира како употреба на интернетот за спроведување на деловни трансакции¹⁶⁹ или пак како деловна активност за продавање и купување стоки преку интернет.¹⁷⁰ Електронската трговија опфаќа широк спектар на деловни активности што се извршуваат преку интернет, вклучувајќи купување и продавање на производи, пружање на услуги, размена на податоци, финансиски трансакции и дигитални маркетинг- кампањи. Брзиот технолошки развој, заедно со зголемената достапност на интернетот и мобилните уреди, овозможи електронската трговија да се прошири со голема динамика. Денес, компаниите, без разлика на нивната големина, можат да бидат присутни на пазари на глобално ниво, а во исто време и потрошувачите имаат пристап до разновидни производи и услуги без временски и просторни ограничувања.

¹⁶⁹ Laudon, K.C. and Traver, C.G. (2020) *E-commerce 2019: Business, Technology, Society*. Pearson Publishing.

¹⁷⁰ *Cambridge dictionary: English dictionary, translations & thesaurus* (no date) *E-commerce definition*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/> (Accessed: 04 February 2025).

Електронската трговија може да се категоризира во неколку форми, во зависност од субјектите што учествуваат во трансакциите.¹⁷¹ Најчеста форма е B2C (Business-to-Consumer), каде што компаниите продаваат производи директно на крајните потрошувачи преку веб-страници, мобилни апликации или посебни платформи – пазари, како Amazon или AliExpress. Втората значајна форма е B2B (Business-to-Business), која вклучува трговија меѓу бизниси, како на пример, продажба на сировини или софтверски услуги. Оваа форма на електронска трговија честопати вклучува долгорочни партнерства и сложени договори.

Покрај овие две доминантни категории, постојат и C2C (Consumer-to-Consumer) платформи, како што се eBay или Facebook Marketplace, каде што физички лица можат директно да купуваат и продаваат производи меѓусебно. Оваа форма на трговија е особено популарна за купување половни производи, уметнички дела или ретки предмети. Уште една интересна категорија која сè уште е во подем е C2B (Consumer-to-Business), каде што поединци нудат услуги или производи на компании, како што е случајот со хонорарни работници (freelancers) кои ги нудат своите вештини преку платформи како Upwork или Fiverr.

Електронската трговија носи значителни предности како за потрошувачите, така и за компаниите. Од перспектива на потрошувачите, таа нуди удобност, бидејќи производи и услуги можат да се набават со само неколку кликувања, без потреба од физичко присуство во продавници. Дополнително, постои голема можност за споредување на цени и карактеристики на производи преку специјализирани веб-страници и агрегатори.

¹⁷¹ Lavanya, D.R. and Viji, G. (2019) 'The Business Models E-Commerce With its Pros and Cons', *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6(2), pp. 144–148.

За компаниите, електронската трговија значително ги намалува оперативните трошоци. Присуството на интернет овозможува компаниите да го елиминираат или минимизираат трошокот за одржување на физички продавници, како и да намалат други режиски трошоци поврзани со логистика и персонал. Покрај тоа, преку дигиталниот маркетинг, компаниите можат подобро да ги таргетираат своите потрошувачи, користејќи напредни алгоритми за анализа на податоци.

Покрај предностите, постојат и некои предизвици поврзани со електронската трговија. Најголемиот проблем е сајбер безбедноста, бидејќи хакерските напади, измамите и злоупотребата на личните податоци претставуваат голема закана како за потрошувачите, така и за компаниите. Со зголемената дигитализација, заштитата на податоците станува приоритет, а регулативите како Општата регулатива за заштита на податоците (GDPR) во Европската Унија налагаат строги стандарди за безбедност.

Друг предизвик е недостатокот на директен контакт со производите пред купување, што кај потрошувачите може да предизвика несигурност. И покрај тоа што многу платформи нудат политики за враќање на производи, ова останува ограничувачки фактор за одредени купувачи. Дополнително, трошоците за испорака и времето потребно за достава може да бидат критични при одлуката за купување, особено во земји каде што логистичката инфраструктура не е доволно развиена.

Со оглед на брзите технолошки иновации, електронската трговија се очекува да продолжи со експанзија во следните години. Вештачката интелигенција (AI) веќе игра значајна улога во подобрување на корисничкото искуство преку персонализирани препораки и автоматизирани услуги за корисничка поддршка. Блокчејн технологијата, пак, може да помогне во зголемување на безбедноста на процесите, правејќи

ги финансиските трансакции потранспарентни и побезбедни. Дополнително, мобилната трговија (m-commerce) станува доминантна форма на електронска трговија, бидејќи сè повеќе потрошувачи користат мобилни апликации за купување наместо традиционални веб-страници.¹⁷² Ова ги поттикнува компаниите да развиваат интуитивни и лесно достапни мобилни решенија кои овозможуваат брзи и безбедни трансакции. Сепак, за да може да се остварат придобивките како за трговците така и за потрошувачите, брзиот развој на технологијата треба да биде проследен со соодветни механизми за заштита и систем кој ќе ги спречи или во крајна линија ограничи можните злоупотреби.

Предмет на анализа на овој дел се клучните аспекти на електронската трговија. Првенствено, ќе се анализира релевантното законодавство за електронска трговија во Европската Унија и во РС Македонија, со цел да се утврдат сличностите, разликите и потенцијалните предизвици во усогласувањето со европските стандарди. Понатаму, ќе се изврши анализа на тековната состојба на електронската трговија во РС Македонија, вклучувајќи ги пазарните трендови и предизвиците со кои се соочуваат економските субјекти. Конечно, трудот ќе ги истражи можностите за поттикнување на дигиталната трансформација во трговијата, особено во контекст на создавање поволна деловна клима за развој на електронското деловно работење и зголемување на конкурентноста на пазарот.

Како што веќе беше наведено електронската трговија претставува значаен дел од современата економија, овозможувајќи брзи и ефикасни трансакции преку дигитални платформи. Поради нејзиниот

¹⁷² Thangavel, P., and Chandra, B. (2023). 'Two Decades of M-Commerce Consumer Research: A Bibliometric Analysis Using R Biblioshiny,' *Sustainability*, 15(15), DOI: <https://doi.org/10.3390/su151511835>; исто Oleárová, M., Bačík, R. and Fedorko, R. (2021) 'Overview of current trends in Mobile Commerce: Global Perspectives', *Marketing Science & Inspirations*, 16(4), pp. 2–9. doi:10.46286/msi.2021.16.4.1.

транснационален карактер, законодавството во оваа област има клучна улога во обезбедувањето правна сигурност за бизнисите и за потрошувачите.

Во овој дел ќе се даде осврт на релевантните законски рамки што ја регулираат електронската трговија, како на ниво на Европската Унија (ЕУ), така и во РС Македонија, како земја која има аспирации во блиска иднина да стане полноправна членка на Унијата. Во продолжение ќе се изврши преглед на клучните аспекти на овие законски рамки и нивното значење за развојот на е-трговијата.

1. Преглед на законодавството за електронска трговија во ЕУ

Електронската трговија претставува значаен сегмент во дигиталната економија на Европската Унија (ЕУ), овозможувајќи слободно движење на стоки и услуги преку дигитални платформи. За да се обезбеди правна сигурност и заштита на потрошувачите, во ЕУ низ текот на годините е воспоставена сеопфатна законодавна рамка која ги регулира нормативните аспекти на електронската трговија. Во Европската Унија електронската трговија е регулирана преку повеќе правни акти кои обезбедуваат правна сигурност, заштита на потрошувачите и фер конкуренција. Во продолжение на текстот се дава осврт на најрелевантните акти.

1.1. Директива за електронска трговија (2000/31/ЕС)

Клучен и основен правен акт во оваа област е Директивата за електронска трговија (2000/31/ЕС).¹⁷³ Директивата за електронска трговија

¹⁷³ Изворно Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'), *OJ L 178*, 17.7.2000, p. 1–16.

поставува основи за регулирање на дигиталните услуги во ЕУ. Основните принципи на слободно движење на услуги, заштита на потрошувачите и регулацијата на посредниците се клучни за функционирањето на единствениот пазар. Принципот на слободно движење на стоки и услуги е утврден во членот 1 на Директивата, каде се потврдува една од основните цели - да се овозможи слободно и непречено пружање на услуги на информатичко општество во рамките на ЕУ. Следствено, секоја држава членка е обврзана да овозможи пружање на електронски услуги од други држави членки, без да се нарушат условите за слободна пазарна конкуренција.¹⁷⁴

Со цел да не дојде до прекумерно ограничување, Директивата утврдува дека државите членки не смеат да бараат од давателите на услуги на информатичко општество (платформи, интернет-провајдери и други) да вршат целосно мониторирање и надзор на содржината која е пренесена или складирана преку нивните платформи.¹⁷⁵ Ова означува дека давателите на услуги на информатичко општество немаат обврска да вршат претходен надзор или да го блокираат, цензурираат или филтрираат материјалот што поминува низ нив. Тие се одговорни само ако имаат конкретно сознание за нелегални активности и не преземаат мерки за спречување на истите.¹⁷⁶ Слично, во Директивата се дефинираат условите под кои давателите на услуги на информатичко општество (кај услуги на размена на комуникација, привремено складирање на информации односно *caching* и *hosting*) се одговорни за содржината што ја објавуваат трети лица. Согласно со Директивата, давателите, односно посредниците не се одговорни за содржината што се пренесува преку нив, освен ако тие активно учествуваат во создавањето или во модификацијата на содржината (т.е., ако се сметаат за

¹⁷⁴ Ibid, член 1-3.

¹⁷⁵ Ibid, член 15.

¹⁷⁶ Ibid.

извор на нелегална активност).¹⁷⁷ Преку ваквиот пристап, Директивата има за цел од една страна да обезбеди заштита на слободниот проток на информации, но од друга страна да предвиди основна рамка за заштита и спречување на нелегални активности.

Понатаму, Директивата содржи обврски кои се однесуваат на условите за склучување на електронски договори, односно договори на далечина. Директивата наметнува обврска за државите членки договорите склучени преку електронски средства да ги третираат подеднакво валидни како и традиционалните писмени договори.¹⁷⁸ Членот 9 предвидува дека за целите на електронската трговија, не е потребно да се наметнуваат посебни услови или формални правила за правната важност на овие видови договори.¹⁷⁹

Значаен дел од одредбите во Директивата се насочени кон заштита на потрошувачите, како и на личните податоци при вршење на електронски трансакции. Директивата наметнува барање за субјектите што вршат електронска трговија да обезбедат јасни, точни и лесно разбирливи информации за своите услуги, вклучувајќи го и идентитетот на лицето кое ги обезбедува услугите, контакт-информации вклучувајќи физичка и електронска адреса и упис во регистри, јасни информации со цени на продуктите како и останати други информации што треба да му овозможат на потрошувачот да донесе информирано решение.¹⁸⁰ Директивата содржи одредби кои се однесуваат на начинот на комуникација помеѓу потрошувачите и давателите на услуги, наметнувајќи обврска овој вид на комуникација да биде јасно означен како реклама и идентитетот на огласувачите да биде јасно видлив.¹⁸¹ Директивата ги поставува обврските за

¹⁷⁷ Изворно Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'), *OJ L 178*, 17.7.2000, p. 1–16., article 12–14.

¹⁷⁸ Ibid, член 9.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid, член 5.

¹⁸¹ Ibid, член 6.

доставување на информации од страна на давателите на услуги на информатичко општество кон корисниците при користење на нивните услуги. Таа вклучува обврска за информирање на корисниците и обезбедување насоки за техничките чекори потребни за извршување нарачка, склучување договор и за други значајни услови, пред да се реализира каква било трансакција.¹⁸²

1.2. Директива за правата на потрошувачите (2011/83/EU)

Директивата 2011/83/EU¹⁸³ има за цел да ја зајакне заштитата на потрошувачите во Европската Унија преку хармонизација на националните законодавства во областа на договорите склучени на далечина (договори кои се склучуваат без физичко присуство, преку интернет, телефон или пошта) и договорите склучени надвор од деловните простории.¹⁸⁴ Со тоа, таа има за цел да обезбеди повисоко ниво на транспарентност и правна сигурност во трговските односи помеѓу потрошувачите и трговците.¹⁸⁵

Едно од клучните барања предвидени во Директивата е обврската за информирање од трговците, кое има за цел да овозможи потрошувачите да добијат јасни и сеопфатни информации пред да склучат договор. Ова вклучува информации за основните карактеристики на производот или услугата, конечната цена, трошоците за испорака и правото на раскинување на договорот.¹⁸⁶ Ова се применува и кај договорите на далечина и кај оние

¹⁸² Ibid, член 10 и 11.

¹⁸³ Изворно Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, *OJ L 304*, 22/11/2011, p. 64–88.

¹⁸⁴ Ibid, преамбула, параграф 20 и 21.

¹⁸⁵ Ibid, член 1.

¹⁸⁶ Ibid, член 5 и 6.

склучени надвор од деловните простории на трговецот, каде што ризикот од недостаток на информации е поголем.

Друго значајно барање што произлегува од Директивата е обврската на државите членки да им го овозможат правото на потрошувачите за откажување, односно раскинување на договорот без образложение во рок од 14 дена.¹⁸⁷ Ова право им овозможува на потрошувачите да се премислат и да го вратат производот без дополнителни трошоци, освен оние кои се изречно предвидени.¹⁸⁸ Директивата прецизира и како треба да се спроведе постапката за откажување, вклучувајќи ги обврските на трговците за враќање на уплатените средства, исто така во рок не подолг од 14 дена.¹⁸⁹

Понатаму, Директивата ги регулира испораката на стоки и преносот на ризикот, утврдувајќи дека, освен ако не е договорено поинаку, трговецот мора да ја испорача стоката во рок од 30 дена. Доколку тоа не се случи, потрошувачот има право да го раскине договорот и да бара враќање на средствата.¹⁹⁰ Дополнително, ризикот од оштетување или загуба на стоката преминува на потрошувачот само кога тој или лице овластено од него ја прима испораката.¹⁹¹

Конечно, Директивата воведува и забрана за дополнителни трошоци и забрана за практики што ја намалуваат заштитата на потрошувачите, како што се скриени трошоци при онлајн купување и претходно означени полиња за дополнителни услуги.¹⁹² Ова придонесува за зголемена транспарентност и фер однос кон потрошувачите во дигиталната економија.

¹⁸⁷ Ibid, член 9.

¹⁸⁸ Ibid, член 14.

¹⁸⁹ Ibid, член 13.

¹⁹⁰ Ibid, член 18.

¹⁹¹ Изворно Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, *OJ L 304*, 22/11/2011, p. 64–88, article 20.

¹⁹² Ibid, член 22.

Со оваа директива, Европската Унија има за цел да постави високи стандарди за заштита на потрошувачите, овозможувајќи им појасни информации, поголема правна сигурност и ефикасни механизми за заштита при купување стоки и добивање услуги.

1.3. Општа регулатива за заштита на податоците (GDPR) (2016/679)

Иако Општата регулатива за заштита на податоците (GDPR) (2016/679) како примарна цел има поставување на норми за заштита на личните податоци во најопшта смисла,¹⁹³ во исто време има значајно влијание и во доменот на електронската трговија, бидејќи платформите за онлајн продажба често собираат и обработуваат лични податоци на корисниците, како што се име, адреса, е-пошта и информации за плаќање, кои се неопходни за идентификација и завршување на трансакциите.

Според Регулацијата, обработката на овие податоци мора да биде праведна, законска и транспарентна, што значи дека потрошувачите мора да бидат информирани за тоа кои податоци се собираат, како и за целите на нивната обработка.¹⁹⁴ Дополнително, Регулацијата поставува строги барања за согласност, која мора да биде дадена на јасен и недвосмислен начин,¹⁹⁵ што е особено важно за маркетинг-активностите кои се применуваат во електронската трговија. На пример, ако компанијата сака да користи лични податоци за таргетирање на реклами или на персонализирани понуди, потрошувачите мора да бидат информирани и да дадат јасна согласност. Во

¹⁹³ Изворно Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *OJ L 119*, 4.5.2016, p. 1–88.

¹⁹⁴ Ibid, член 6.

¹⁹⁵ Ibid, член 7.

исто време, потрошувачите имаат право да пристапат, да ги коригираат поставките или да ги избришат своите податоци во кој било момент,¹⁹⁶ што им овозможува поголема контрола над нивната приватност.

Субјектите кои се занимаваат со електронска трговија (односно давателите на услуги на информатичко општество) исто така имаат обврска да ги обезбедат личните податоци кои ги прибираат во текот на работењето.¹⁹⁷ Ова вклучува имплементација на технички и организациски мерки за заштита на податоците од неовластен пристап или оштетување, особено во контекст на интернет-платформите што можат да бидат подложни на хакерски напади. Освен тоа, субјектите кои се занимаваат со електронска трговија често соработуваат со трети страни кои можат да вршат обработка на податоци, како на пример платежни процесори. Следствено, субјектите кои се занимаваат со електронска трговија мораат да имаат посебни договори за обработка на податоци кои ги регулираат одговорностите на овие страни.¹⁹⁸

Регулативата ја создава правната рамка која осигурува дека електронската трговија се спроведува со почитување на правото на приватност на потрошувачите, додека истовремено им овозможува на трговците да ја обработуваат неопходната лична информација на законски и сигурен начин.

¹⁹⁶ Изворно Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *OJ L 119*, 4.5.2016, p. 1–88., article 15-17.

¹⁹⁷ Ibid, член 32.

¹⁹⁸ Ibid, член 28.

1.4. Регулатива (ЕУ) 2022/2065 за дигитални услуги (Digital Services Act)

Регулатива (ЕУ) 2022/2065 за дигитални услуги¹⁹⁹ има за цел да создаде побезбедна дигитална средина во Европската Унија преку утврдување на јасни обврски за дигиталните платформи и субјекти кои вршат посреднички услуги. Оваа регулатива воведува унифицирани правила за одговорноста на онлајн посредниците во однос на нелегалните содржини, дезинформациите и другите штетни активности на интернет.²⁰⁰

Еден од клучните концепти е воведувањето на обврски за различни категории посредници, вклучувајќи хостинг услуги, онлајн пазари и многу големи онлајн платформи (VLOPs). Овие обврски вклучуваат транспарентност во алгоритмите за препораки, обврска за побрзо отстранување на нелегални содржини и подобра заштита на корисниците.²⁰¹ Регулативата исто така става акцент на заштитата на основните права, како што се слободата на изразување и заштитата на личните податоци. Се предвидуваат механизми за кориснички приговори и решавање спорови,²⁰² како и надзор од страна на национални координатори за дигитални услуги, кои треба да обезбедат усогласеност со правилата.²⁰³ Дополнително, се воведува систем за независна ревизија на многу големите платформи, кои мора да обезбедат и посебни системи за управување со ризици.²⁰⁴ Значаен придонес треба да се постигне и преку засилената одговорност на

¹⁹⁹ Изворно Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) PE/30/2022/REV/1, OJ L 277, 27.10.2022, p. 1–102.

²⁰⁰ Ibid, преамбула во врска со член 1-3.

²⁰¹ Ibid, член 9-18.

²⁰² Изворно Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) PE/30/2022/REV/1, OJ L 277, 27.10.2022, p. 1–102, article 20-22.

²⁰³ Ibid, член 49.

²⁰⁴ Ibid, член 29-43.

платформите во борбата против дезинформации и злоупотреба на онлајн рекламирањето. Регулативата воведува нови стандарди за транспарентност на онлајн огласувањето и задолжителни извештаи за рекламни практики, со цел спречување манипулации во дигиталниот простор.²⁰⁵

Регулативата ги надградува правилата од Директивата за електронска трговија, особено во однос на одговорноста на посредниците, модерирањето на содржина и транспарентноста. Во оваа насока Регулативата не го укинува принципот за ослободување од одговорност за платформите, но ги обврзува да преземат поактивни мерки против нелегална содржина. Големите платформи добиваат дополнителни обврски за внимателност, надзор и мониторирање на содржината, што подразбира имплементација на системи за проценки на ризик и транспарентност во модерирањето.

1.5. Регулатива (ЕУ) 2022/1925 за дигитални пазари (Digital Markets Act)

Регулативата (ЕУ) 2022/1925 за дигитални пазари²⁰⁶ е регулаторен акт на Европската Унија која има за цел да обезбеди фер и конкурентен дигитален пазар преку ограничување на антиконкурентските практики на големите технолошки компании, кои многу често делуваат како „чувари на пристапот“ (gatekeepers). Овој акт воведува бројни обврски за платформите кои имаат значително влијание врз внатрешниот пазар и служат како клучни посредници меѓу бизнисите и корисниците.²⁰⁷

²⁰⁵ Ibid, член 26-28.

²⁰⁶ Изворно Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) PE/17/2022/REV/1, OJ L 265, 12.10.2022, p. 1–66.

²⁰⁷ Ibid, член 1.

Регулативата ги поставува критериумите за класификација на т.н. „чувари на пристап“, вклучувајќи минимални финансиски и пазарни услови кои треба да бидат исполнети за една компанија да се квалификува како т.н. gatekeeper. Па така, предмет на одредбите од Регулативата се компаниите кои имаат годишен обрт во ЕУ над 7,5 милијарди евра или пазарна капитализација над 75 милијарди евра и кои опслужуваат најмалку 45 милиони корисници месечно и 10.000 бизниси годишно.²⁰⁸ Основните обврски што ги наметнува Регулативата вклучуваат забрана за преференцијално третирање на сопствените услуги во однос на конкурентските,²⁰⁹ ограничување на користењето на лични податоци добиени од трети страни без согласност,²¹⁰ и обезбедување интероперабилност на платформите за комуникација.²¹¹

Европската комисија како регулаторно тело има дискреционо право да спроведува истраги, да наложува санкции и останати мерки, како и да предложи структурни корекции за да се обезбеди усогласеност со правилата.²¹² Во случај на непочитување на обврските, Регулативата предвидува високи казни, кои можат да достигнат 10 % од глобалниот годишен приход на компанијата, а во случај на повторено прекршување, казната може да се зголеми и до 20 %.²¹³

Регулативата претставува значаен чекор во дигиталната регулатива на ЕУ, бидејќи има за цел не само да обезбеди фер и слободна конкуренција, туку и да создаде подобра заштита за корисниците и за бизнисите кои

²⁰⁸ Изворно Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) PE/17/2022/REV/1, *OJ L 265*, 12.10.2022, p. 1–66., article 3.

²⁰⁹ Ibid, член 6.

²¹⁰ Ibid, член 5.

²¹¹ Ibid, член 7.

²¹² Ibid, член 16–43.

²¹³ Ibid, член 30.

зависат од дигиталните платформи. Со ова, Регулативата воведува построги правила за заштита на конкуренцијата во дигиталниот простор со цел да спречи злоупотреба на пазарната моќ од страна на најголемите дигитални платформи, предвидувајќи посебни обврски за „чуварите на пристап“ (gatekeepers).

1.6. Останати извори

Поради специфичната природа на електронската трговија и сложеноста на нејзиното регулирање, правната рамка во оваа област е обемна. Таа вклучува општи и секторски правила, како и посебни норми што се применуваат на различни категории субјекти. Во рамките на Европската Унија постои широк спектар на правни акти кои директно или индиректно влијаат врз регулацијата на електронската трговија, одразувајќи ја динамиката и развојот на оваа сфера. Покрај веќе анализираниите акти, значајно е накратко да се наведат и некои од останатите правни инструменти кои уредуваат специфични аспекти на оваа област:

- *Директивата за нечесни трговски практики (2005/29/EC)*²¹⁴ - која забранува манипулативни, измамнички и агресивни маркетинг-тактики во електронската трговија. Има за цел да ги таргетира и да спречи лажни попусти, нечесни реклами и други практики кои можат да ги доведат потрошувачите во заблуда.

²¹⁴ Изворно Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive') *OJ L 149*, 11.6.2005, p. 22–39.

- *Регулација за геоблокирање (ЕУ) 2018/302*²¹⁵ - Спречува дискриминација на потрошувачите врз основа на нивната националност или локација во рамките на ЕУ. Ги обврзува платформите и онлајн трговците да нудат еднакви услови за сите граѓани на ЕУ, без ограничувања при пристап до производи и услуги.
- *Директива за плаќежни услуги (ЕУ) 2015/2366*²¹⁶ - Ја регулира електронската платежна инфраструктура, зголемувајќи ја сигурноста при онлајн трансакции. Ја воведува „Strong Customer Authentication“ (SCA), со што значително ја намалува можноста за измами и злоупотреби при дигитални плаќања.

Овие правни акти заеднички придонесуваат кон создавање стабилна и доверлива средина за електронска трговија во Европската Унија. Заеднички имаат цел да придонесат кон развојот на дигиталната економија, унапредувајќи ја довербата на потрошувачите и на деловните субјекти, како и олеснувајќи ја прекуграничната трговија во рамките на единствениот пазар.

²¹⁵ Изворно Regulation (EU) 2018/302 of the European Parliament and of the Council of 28 February 2018 on addressing unjustified geo-blocking and other forms of discrimination based on customers' nationality, place of residence or place of establishment within the internal market and amending Regulations (EC) No 2006/2004 and (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, *OJ L 601*, 2.3.2018, p. 1–15.

²¹⁶ Изворно Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC, *OJ L 337*, 23.12.2015, p. 35–127.

2. Преглед на законодавството за електронска трговија во РС Македонија

Во РС Македонија, како и на глобално ниво, дигитализацијата сè повеќе го трансформира начинот на кој се вршат деловните активности, а електронската трговија зазема сè поголемо место во вкупната економска размена. Нормативната рамка што ја регулира оваа област во земјата е значително под влијание на европските регулативи и директиви. Како земја што аспира кон членство во Европската Унија, РС Македонија има обврска да го усогласи своето законодавство со правото на ЕУ, вклучително и во областа на дигиталната економија и електронската трговија. Ова подразбира прифаќање на принципите на слободен проток на стоки и услуги, заштита на потрошувачите, сајбер безбедност и сигурност на електронските трансакции, и заштита на личните податоци, што претставува клучен предуслов за создавање доверлив и конкурентен пазар. Оттука, дел од актите на ЕУ како Директивата за електронска трговија (2000/31/ЕС), Директивата за правата на потрошувачите (2011/83/ЕУ) како и Општата регулатива за заштита на податоците (2016/679) се имплементирани во националното законодавство и служат како основа за носењето соодветни закони во овие области. Од друга страна, иако постојат некои првични иницијативи, Регулативите за дигитални услуги (ЕУ) 2022/1925 и дигитални пазари (ЕУ) 2022/1925 не се имплементирани во националното законодавство, и во тековниот период ќе треба да се работи на нивната имплементација.

Покрај обврската за усогласувањето со ЕУ, како резултат на пристапните преговори, државата е дел и од регионални иницијативи, од која најголемо значење има ЦЕФТА – 2006. Па оттука, обврските преземени во рамки на овој интегративен процес, вклучувајќи ги и обврските кои се поврзани со унапредување на процесот на електронската трговија исто се

значајни и треба да бидат соодветно имплементирани во националното законодавство.

Правната рамка во РС Македонија е во процес на постојани реформи за да се обезбеди усогласеност со најдобрите европски практики и да се создаде поволна деловна клима за дигиталните компании, трговците и потрошувачите. Во продолжение на текстот се дава осврт на најрелевантните закони и останати акти.

2.1. Закон за електронска трговија

Законот за електронска трговија е основниот акт кој ја регулира оваа материја во РС Македонија.²¹⁷ Овој закон има за цел да воспостави правна рамка за електронската трговија, усогласувајќи го националното законодавство со Директивата на ЕУ за електронска трговија од 2000 година. Тој во голема мера ја презема содржината на Директивата, со одредени прилагодувања, главно од номотехничка природа. Затоа, анализата и објаснувањата дадени во контекст на Директивата за електронска трговија се релевантни и за примената на овој закон. Примарната цел на законот е да ги регулира услугите на информатичкото општество, вклучувајќи ги одговорностите на давателите на овие услуги, комерцијалната комуникација и правилата за склучување договори во електронска форма.²¹⁸

Законот ги опфаќа сите даватели на услуги на информатичкото општество кои нудат услуги за надоместок, на далечина, преку електронски средства и на лично барање на примателот на услугата. Ова значи дека секое правно или физичко лице кое обезбедува вакви услуги е обврзано да

²¹⁷ Закон за електронска трговија („Службен весник на РМ“ бр. 133/07, 7/11, 104/15, 192/15 и „Службен весник на РСМ“ бр. 31/20).

²¹⁸ Закон за електронска трговија („Службен весник на РМ“ бр. 133/07, 7/11, 104/15, 192/15 и „Службен весник на РСМ“ бр.31/20), article 1.

постапува во согласност со националните закони и прописи. Еден од клучните концепти во Законот е дефиницијата за „услуги на информатичкото општество“. Според Законот, овие услуги се обезбедуваат за надоместок, на далечина, преку електронски средства и на лично барање на примателот на услугата.²¹⁹ Оваа дефиниција ги опфаќа услугите што се обезбедуваат без истовремено физичко присуство на давателот и примателот, преку електронска опрема за обработка и чување податоци, и се испраќаат, пренесуваат и примаат преку електронски комуникациски мрежи.

Законот предвидува дека за давање услуги на информатичко општество не е потребна посебна дозвола, но давателите можат да имаат обврска да добијат одобренија според други прописи.²²⁰ Ограничувањето на овие услуги е дозволено само во случаи кога тие предизвикуваат или можат да предизвикаат штета, особено во врска со јавниот интерес, безбедноста, здравјето или заштитата на корисниците. Таквите мерки мора да бидат сразмерни и во согласност со правните процедури, а доколку услугата потекнува од земја членка на ЕУ, се бара координација со надлежните органи на таа земја и Европската комисија. Ограничувањата треба да се укинат веднаш штом престанат причините за нивното воведување.²²¹

Како и Директивата за електронска комуникација, и Законот предвидува обврски кои се однесуваат на информациите што давателот на услуги треба да ги направи достапни на електронската платформа каде се врши продажбата,²²² како правила кои ја регулираат комерцијалната комуникација.²²³

²¹⁹ Ibid, член 2.

²²⁰ Ibid, член 6.

²²¹ Ibid, член 6 – а.

²²² Ibid, член 7.

²²³ Ibid, член 8-9.

Во однос на склучувањето договори во електронска форма, Законот предвидува дека договорите склучени по електронски пат имаат истата правна сила како и оние склучени во писмена форма.²²⁴ Ова значи дека понудата и прифаќањето на понудата можат да се извршат електронски, без потреба од физичко присуство на страните. Давателот на услуги на информатичкото општество е должен пред склучување на договор да обезбеди јасни и разбирливи информации за техничките постапки, содржината на договорот, условите на работење, можноста за архивирање, корекција на податоци и достапните јазици.²²⁵ Примателот на услугата при нарачка по електронски пат мора да добие потврда за прием, а давателот треба да овозможи технички средства за исправка на грешки пред завршување на процесот.²²⁶

Како и Директивата за електронска комуникација, и Законот за електронска трговија предвидува посебни правила за одговорноста на приматели и даватели на услуги на информатичко општество. Законот, во согласност со Директивата, утврдува дека давателите на услуги на информатичкото општество немаат обврска претходно да ја контролираат, блокираат, цензурираат или филтрираат содржината што се пренесува преку нив.²²⁷ Тие не сносат одговорност за автоматско, посредничко или привремено складирање на информациите што ги пренесуваат примателите на услуги преку комуникациска мрежа.²²⁸ Сепак, одговорноста настапува доколку имаат сознание за незаконски активности и не преземат соодветни мерки за нивно спречување.²²⁹

²²⁴ Закон за електронска трговија („Службен весник на РМ“ бр. 133/07, 7/11, 104/15, 192/15 и „Службен весник на РСМ“ бр. 31/20), article 10.

²²⁵ Ibid, член 12.

²²⁶ Ibid, член 13.

²²⁷ Ibid, член 15-20.

²²⁸ Ibid, член 16.

²²⁹ Ibid, член 20.

Како што веќе беше посочено, Регулативите за дигитални услуги (ЕУ) 2022/1925 и дигитални пазари (ЕУ) 2022/1925 не се имплементирани во националното законодавство, па оттука постои разлика во поглед на нивото на одговорност на давателите на услуги на информатичко општество. Одговорноста на овие лица според националното законодавство е на релативно ниско ниво, бидејќи сè уште не постојат правила кои ќе бидат насочени кон намалување и контрола на пазарната моќ на големите технолошки компании (gatekeepers).

Надзорот над спроведувањето на Законот го вршат Министерството за економија, Министерството надлежно за електронски комуникации и Агенцијата за електронски комуникации, секој во рамките на своите надлежности. Инспекцискиот надзор, пак, го спроведуваат Агенцијата за електронски комуникации преку надлежни инспектори и Државниот пазарен инспекторат.²³⁰

Законот за електронска трговија воспоставува правна рамка за регулирање на електронските услуги и трансакции, обезбедувајќи правна сигурност за потрошувачите и бизнисите. Тој ја потврдува правната валидност на електронските договори, ги дефинира обврските на давателите на услуги и поставува стандарди за информации на онлајн платформите, усогласувајќи го македонското законодавство со законодавството на Европската Унија.

2.2. Закон за трговија

Законот за трговија е основен закон во кој се уредуваат условите и начинот за вршење трговија на внатрешниот и надворешниот пазар, мерките

²³⁰ Ibid, член 21.

на ограничување на вршење на трговијата и заштитните мерки.²³¹ Законот е донесен со цел да ги регулира условите и начинот на вршење трговија, вклучувајќи ги трговијата на големо, трговијата на мало, електронската трговија, трговијата од врата до врата и давањето услуги во трговијата.²³² Неговата примарна цел е да воспостави правна рамка која ќе обезбеди фер и транспарентни трговски практики, заштита на потрошувачите и создавање конкурентен пазар.

Законот ги опфаќа сите правни и физички лица кои се занимаваат со трговска дејност на територијата на РС Македонија.²³³ Ова вклучува трговци кои вршат продажба на стоки и услуги, без разлика дали тоа го прават преку физички продавници или преку електронски платформи. Со тоа, Законот има широка примена и ги опфаќа сите форми на трговија, вклучувајќи ја и електронската трговија.

Законот врши дефинирање и класификација на различните форми на трговија. Во член 6, трговијата се класифицира како трговија на големо, трговија на мало, електронска трговија, трговија од врата до врата и давање услуги во трговијата.²³⁴ Во поглед на електронската трговија, Законот ја дефинира како посебен начин на вршење трговија на големо и мало по пат на договор, што се организира од страна на трговецот за продажба по пат на некое комуникациско средство и под услови пропишани со закон и друг пропис.²³⁵ Што значи Законот за трговија предвидува дека електронската трговија е потребно да биде попрецизно регулирана со *lex specialis*, што во рамки на националното законодавство е Законот за електронска трговија.

²³¹ Закон за трговија („Службен весник на РМ“ бр. 16/04, 128/06, 63/07, 88/08, 159/08, 20/09, 48/09, 99/09, 105/09, 115/10, 158/10, 36/11, 53/11, 148/13, 164/13, 97/15, 129/15, 53/16, 11/18, и 120/18), член 1.

²³² Ibid, член 6.

²³³ Ibid, член 3.

²³⁴ Ibid, член 6 став 1.

²³⁵ Ibid, член 18.

Сепак, Законот за трговија ја признава електронската трговија како легитимна форма на трговија, изедначувајќи ја со традиционалните форми, што значи дека трговците кои работат преку интернет-платформи се предмет на истите обврски и одговорности како и оние кои работат преку физички продавници. Ова подразбира обврска за почитување на стандардите за квалитет на производите, заштита на потрошувачите и исполнување на даночните обврски. Законот исто така предвидува услови за просториите каде што се врши трговијата, односно предвидува дека трговијата на големо и мало се врши во уредени деловни простории, магацини, складови и деловни простори.²³⁶ Иако електронската трговија се одвива преку интернет, трговците се должни да обезбедат соодветни простории за складирање и испорака на стоките, со што се обезбедува квалитет и безбедност на производите.

Импликациите на Законот врз електронската трговија се значајни. Со признавањето на електронската трговија како валидна форма на трговија, се создава правна сигурност за онлајн трговците и потрошувачите. Ова поттикнува развој на дигиталната економија и овозможува поедноставен пристап до пазарот за нови бизниси. Дополнително, со регулирањето на електронската трговија, се обезбедува заштита на потрошувачите од можни злоупотреби и измами во онлајн просторот.

2.3. Закон за облигационите односи

Законот за облигационите односи²³⁷ претставува фундаментален правен акт кој ги регулира облигационите односи, односно облигационите

²³⁶ Закон за трговија („Службен весник на РМ“ бр.16/04, 128/06, 63/07, 88/08, 159/08, 20/09, 48/09, 99/09, 105/09, 115/10, 158/10, 36/11, 53/11, 148/13, 164/13, 97/15, 129/15, 53/16, 11/18, и 120/18), член 6, став 2.

²³⁷ Закон за облигационите односи („Службен весник на РМ“ бр. 18/01, 78/01, 4/02, 59/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09, 23/13, и 123/13).

договори како и облигационите односи кои настануваат со причинување штета. Одредбите во Законот се насочени кон регулирањето на склучување и важност на договорите, исполнување на обврските, одговорност за неисполнување или доцнење, начини на престанок на обврските, како и прашања поврзани со штетата и нејзиното надоместување. Целта на овој закон е да воспостави јасни правила и принципи кои ќе обезбедат правна сигурност и предвидливост во договорните односи, како и заштита на правата и интересите на сите учесници во правниот промет.

Законот ги опфаќа сите физички и правни лица кои влегуваат во облигациони односи, без разлика дали се работи за трговски субјекти, јавни институции или граѓани. Според член 3, страните во облигационите односи се слободни да ги уредуваат своите односи во согласност со Уставот, присилните прописи и добрите обичаи,²³⁸ што значи дека договорната слобода е основен принцип, која може да се ограничи само со императивните норми и моралните стандарди.

Во однос на електронската трговија, Законот за облигационите односи има значајни импликации. Имено, со оглед на тоа што електронската трговија подразбира склучување договори (иако на далечина) одредбите на Законот за облигационите односи се применуваат. И Законот за електронска трговија предвидува дека на договорноправните односи кои произлегуваат или се поврзани со договорите склучени по електронски пат или во електронски облик, се применуваат одредбите од Законот за облигационите односи.²³⁹ Следствено, Законот за облигационите односи има супсидијарна примена во поглед на договори кои се користат во прометот на електронската трговија, особено во делот на правата и обврските на договорните страни.

²³⁸Закон за облигационите односи („Службен весник на РМ“ бр. 18/01, 78/01, 4/02, 59/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09, 23/13, и 123/13), article 3.

²³⁹ Закон за електронска трговија, член 11.

Во рамките на електронската трговија, најчестите видови договори што се склучуваат во дигитална форма се договорот за продажба на стоки, договор за услуги на далечина (пр. дигитален маркетинг, онлајн консалтинг, хостинг, веб-дизајн), договор за лиценца (договор за користење дигитален производ како софтвер, музика, книги во електронска верзија, апликации и сл.), договори за пристап на електронски платформи (како посебни типски или terms of service договори), договори за финансиски услуги, договори за рекламирање и сл. Голем дел од овие договори Законот за облигациони договори ги регулира како посебни договори, додека за останатите договори соодветно ќе се применуваат општите начела на договорно право кои се инкорпорирани во законот. Дополнително, одредбите кои се однесуваат на времето и местото на склучување на договорот, како и на моментот на прифаќање на понудата, се од значење за определување на правата и обврските на страните во електронските трансакции.

Следствено, Законот за облигационите односи како темел на договорното право во РС Македонија има значајно влијание и врз електронската трговија. Преку регулирање на основните принципи на договорните односи, формата на договорите и одговорноста на страните, овој закон обезбедува правна рамка која ги поддржува развојот и сигурноста на електронските трансакции во државата.

2.4. Закон за заштита на потрошувачите

Во 2022 година во државата беше донесен целосно нов Закон за заштита на потрошувачите,²⁴⁰ кој го замени претходниот што беше донесен уште во 2004 година. Овој системски закон има за цел да изврши хармонизација на националното законодавство со постоечката регулатива

²⁴⁰ Закон за заштита на потрошувачите („Службен весник на РСМ“ бр. 236/22).

на ЕУ, вклучувајќи ја и Директивата за правата на потрошувачите 2011/83/ЕУ. Оттука, анализата и објаснувањата дадени во контекст на Директивата 2011/83/ЕУ се релевантни и за овој закон.

Законот се применува на сите трговци кои им нудат стоки и услуги на потрошувачите, вклучувајќи ги и оние кои работат во сферата на електронската трговија. Законот опфаќа и препознава повеќе концепти што се од значење за електронската трговија, помеѓу останатото, дефинирајќи и дигитална содржина, дигитална услуга, дигитална средина, договор вон деловни простории на трговецот, договор на далечина, онлајн продажен простор, стока со дигитални елементи.²⁴¹

Како и Директивата 2011/83/ЕУ, и кај Законот за заштита на потрошувачите, едно од клучните барања е обврската за транспарентност во однос на информациите за производите и услугите што се пружаат од страна на трговците. Трговците се обврзани да обезбедат јасни, видливи и читливи информации за карактеристиките, квалитетот и употребата на производите, како и за нивното влијание врз здравјето на луѓето и животната средина.²⁴² Оваа одредба е особено значајна за електронската трговија, каде што потрошувачите немаат физички пристап до производите пред купувањето, па затоа точните и детални информации се клучни за донесување информирани одлуки.

Понатаму, Законот содржи бројни одредби кои се однесуваат на обврски за означување на цените од трговците,²⁴³ посебни облици за ставање стоки и услуги во промет (како што се попусти, распродажби, акциски продажби, промоции и сезонски намалувања),²⁴⁴ плаќања,²⁴⁵ одговорности

²⁴¹ Ibid, член 3, став 1.

²⁴² Ibid, член 6.

²⁴³ Ibid, член 11-17.

²⁴⁴ Ibid, член 20-28.

²⁴⁵ Ibid, член 31-36.

за причинета штета од неисправен производ²⁴⁶ и сл. Како и Директивата 2011/83/ЕУ, и Законот го предвидува правото на потрошувачите за откажување, односно раскинување на договорот или замена на стоката, во рок од 15 дена.²⁴⁷

Во контекст на електронската трговија, Законот предвидува обврска за трговците да овозможат поднесување на потрошувачки приговори, како еден од методите за остварување на правата на потрошувачите.²⁴⁸ Приговорот може да биде поднесен преку различни канали, вклучувајќи ги и веб-страниците на трговците.²⁴⁹ Трговците се должни да постапуваат по поднесените приговори, без оглед на формата во која се поднесени, и да издадат потврда за прием на приговорот како и одговор на приговорот.²⁵⁰ Оваа одредба ја зголемува довербата на потрошувачите во онлајн трговијата, обезбедувајќи им лесен пристап до механизмите за решавање на потенцијалните спорови.

Законот има за цел да ги усогласи правата на потрошувачите со европските стандарди, вклучувајќи ги стандардите во дигиталната сфера. Трговците кои оперираат во електронската трговија се должни да ги приспособат своите деловни практики согласно со законски барања, обезбедувајќи транспарентност, лесен пристап до информации и ефикасно решавање на потрошувачките спорови.

²⁴⁶ Ibid, член 40-48.

²⁴⁷ Закон за заштита на потрошувачите („Службен весник на РСМ“ бр. 236/22), член 10.

²⁴⁸ Ibid, член 188-189.

²⁴⁹ Ibid, член 190-191.

²⁵⁰ Ibid, член 192.

2.5. Закон за заштита на личните податоци

Законот за заштита на личните податоци²⁵¹ претставува најзначаен правен акт кој ја регулира обработката на личните податоци и обезбедува правна рамка за заштита на приватноста. Неговата примарна цел е да ги заштити правата на физичките лица во врска со обработката на нивните податоци, во согласност со стандардите на Европската Унија, особено со Општата регулатива за заштита на податоците (2016/679). Законот опфаќа како домашни, така и странски контролори и обработувачи на податоци кои нудат услуги во РС Македонија, со што има директно влијание врз електронската трговија.

Еден од клучните концепти во Законот е транспарентноста при обработката на податоците. Законот предвидува дека сите информации поврзани со обработката на податоците треба да бидат јасни, разбирливи и достапни на субјектите на податоци, вклучително и при онлајн купување.²⁵² Ова значи дека операторите на електронски продавници мора да обезбедат детални политики за приватност и јасни информации за тоа како и зошто ги обработуваат личните податоци на корисниците. Законот поставува строги правила за согласност при обработка на податоците. Корисниците мора да дадат експлицитна, информирана и доброволна согласност за обработка на нивните податоци. Ова има значителни импликации врз електронската трговија, особено во однос на маркетинг-стратегииите, каде продавачите не смеат да користат лични податоци за рекламирање без претходно добиена согласност.²⁵³

²⁵¹ Закон за заштита на лични податоци („Службен весник на РСМ“ бр. 42/20 и 294/21).

²⁵² Ibid, член 16.

²⁵³ Закон за заштита на лични податоци („Службен весник на РСМ“ бр. 42/20, и 294/21), член 11.

Директниот маркетинг е посебно регулиран во Законот. Член 25 пропишува дека секој корисник има право да се спротивстави на обработката на неговите лични податоци за цели на директен маркетинг, а трговците се должни веднаш да престанат со таквата обработка по поднесување приговор од корисникот.²⁵⁴ Дополнително, електронските трговци мора да обезбедат технички средства за корисниците лесно да можат да се откажат од примање маркетиншки содржини.

Законот исто така го регулира и преносот на лични податоци во трети земји, што е особено важно за платформите за електронска трговија кои користат услуги од меѓународни компании. Законот предвидува дека преносот на податоци во земји надвор од Европската економска зона е дозволен само ако тие земји имаат соодветно ниво на заштита или ако се преземени дополнителни заштитни мерки, како што се стандардни договорни клаузули или обврзувачки корпоративни правила.²⁵⁵

Иако основната цел на Законот е да се заштитат личните права на корисниците, без разлика дали тоа се однесува во дигиталниот или во реалниот простор, со воведувањето на овој закон, електронската трговија е подложена на построги регулативи во поглед на обработката на личните податоци. Компаниите што се занимаваат со онлајн продажба должни се да ги усогласат своите политики со овие прописи, вклучувајќи обезбедување транспарентност, добивање соодветна согласност, овозможување на корисниците да ги остварат свои права и имплементирање соодветни безбедносни мерки при обработката на личните податоци.

²⁵⁴ Ibid, член 25.

²⁵⁵ Ibid, член 48.

2.6. Останати закони и акти

Покрај наведените закони, постојат и други значајни закони кои се однесуваат на различни аспекти на електронската трговија во државата. Дел од овие закони се и:

- **Законот за платежни услуги и платни системи**,²⁵⁶ кој ја регулира употребата на електронските платежни средства, начинот на функционирање на платежните системи и обврските на давателите на платежни услуги. Овој закон е значаен за безбедноста и довербата во електронските плаќања.
- **Законот за електронски комуникации**,²⁵⁷ кој ја регулира дигиталната инфраструктура што е неопходна за функционирање на електронската трговија, особено во делот на интернет-конекцијата, сајбер безбедноста и заштитата на електронската комуникација.
- **Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги**,²⁵⁸ кој ги уредува електронските документи, електронскиот потпис и доверливите услуги како што се електронската автентикација и електронските печати. Овој закон има значајно влијание врз електронската трговија бидејќи обезбедува правна валидност на електронските трансакции, што ја зголемува сигурноста во онлајн договорите и плаќањата.

²⁵⁶ Закон за платежни услуги и платни системи („Службен весник на РСМ“ бр. 90/22 и 64/24).

²⁵⁷ Закон за електронски комуникации („Службен весник на РМ“ бр. 39/14, 188/14, 44/15, 193/15, 11/18 и 21/18).

²⁵⁸ Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги („Службен весник на РСМ“ бр. 101/19, и 275/19).

- **Законот за заштита на конкуренцијата**²⁵⁹ е исто така релевантен, бидејќи осигурува фер пазарни услови за онлајн продавниците и спречува злоупотреба на доминантна позиција од страна на големите е-трговски платформи.
- **Законот за авторското право и сродните права**,²⁶⁰ кој ја регулира заштитата на дигиталните содржини и авторските права, што е важно за онлајн продавниците кои продаваат дигитални производи како што се е-книги, музика, видеа или софтвер. Овој закон помага да се спречи нелегалното користење и дистрибуирање на заштитени содржини во дигиталната економија.
- **Кривичниот законик**,²⁶¹ кој содржи одредби што се однесуваат на компјутерски криминал, измами во електронската трговија, злоупотреба на лични податоци и неовластен пристап до ИТ-системи. Неговата примена е клучна за спречување онлајн измами и заштита на потрошувачите и трговците од сајбер криминал.

Конечно, при анализата на правните извори на електронската трговија, од суштинско значење е да се разгледаат и одредбите што произлегуваат од обврските преземени во рамките на регионалните економски интегративни процеси. Во овој контекст, најголемо значење има ЦЕФТА 2006, како регионален трговски договор што ги опфаќа државите од Западен Балкан и Молдавија, овозможувајќи либерализација на трговијата, олеснување на пазарниот пристап и хармонизација на националното законодавство,

²⁵⁹ Закон за заштита на конкуренцијата („Службен весник на РМ“ бр. 145/2010, бр.136/11, 41/14, 53/16 и 83/18).

²⁶⁰ Закон за авторското право и сродните права („Службен весник на РМ“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16).

²⁶¹ Кривичен законик („Службен весник на РМ“ бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, и 248/18, и „Службен весник на РСМ“ бр. 36/23 и 188/23).

вклучително и во областа на електронската трговија. ЦЕФТА – 2006 има за цел да придонесе за економскиот развој на договорните страни, да создаде атрактивна средина за инвестиции, да обезбеди придобивки за граѓаните и бизнисите на државите членки и да ја поддржи интеграцијата на државите членки во ЕУ.²⁶²

Индивидуалните пазари во рамките на ЦЕФТА се мали и во развој, што често ги ограничува можностите за раст. Меѓутоа, создавањето интегриран пазар за електронска трговија може значително да ја промени ситуацијата. Како заеднички економски простор, ЦЕФТА опфаќа 20 милиони потрошувачи и генерира пазар вреден околу 1 милијарда евра, нудејќи голем потенцијал за развој на електронската трговија.²⁶³

Препознавајќи ја важноста на електронската трговија, консолидираната верзија на Договорот за ЦЕФТА-2006 предвидува обврска за државите членки за засилена меѓусебна соработка во областа на електронската трговија, особено во однос на пристапот до пазарот и регулаторните прашања што ги покренува електронската трговија.²⁶⁴ Дополнителниот Протокол 6 исто така воведува високи стандарди за заштита на податоците, гарантира неприменување царински давачки за дигитални производи и, најважно, иницира регулаторен дијалог за клучни прашања како што се признавање на електронските потписи, одговорноста на онлајн платформите, спречување на несаканата електронска пошта (spam) и заштитата на потрошувачите.²⁶⁵ Во 2020 година, Заедничкиот комитет на ЦЕФТА усвои документ насочен кон унапредување на

²⁶² *About Central European Free Trade Agreement (CEFTA) (2023) CEFTA*. Available at: <https://cefta.int/about/> (Accessed: 18 February 2025).

²⁶³ *Electronic commerce: Central european free trade agreement (2023) CEFTA*. Available at: <https://cefta.int/what-we-do/trade-in-services/electronic-commerce/> (Accessed: 25 February 2025).

²⁶⁴ Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006), член 28.

²⁶⁵ Additional Protocol 6 on Trade in Services to the Agreement on Amendment of and Accession to the Central European Free Trade Agreement, член 18.

електронската трговија (E-commerce Roadmap), кој ги дефинира главните приоритети во областа на дигиталната трговија. Оваа стратегија има за цел усогласување на основните правила, воведување на принципите на заеднички пазар, олеснување на царинските процедури за е-трговијата и елиминирање на неоправданото геоблокирање.²⁶⁶

²⁶⁶ CEFTA, Electronic Commerce: Roadmap for dialogue on regulatory issues, June 2020, достапно на: <https://cefta.int/wp-content/uploads/2021/06/Roadmap-for-regulatory-dialogue-on-electronic-commerce.pdf>.

Референци:

1. *About Central European Free Trade Agreement (CEFTA) (2023) CEFTA*. Available at: <https://cefta.int/about/> (Accessed: 18 February 2025).
2. Additional Protocol 6 on Trade in Services to the Agreement on Amendment of and Accession to the Central European Free Trade Agreement.
3. *Cambridge dictionary: English dictionary, translations & thesaurus* (no date) *E-commerce definition*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/> (Accessed: 04 February 2025).
4. CEFTA, Electronic Commerce: Roadmap for dialogue on regulatory issues, June 2020, достапно на: <https://cefta.int/wp-content/uploads/2021/06/Roadmap-for-regulatory-dialogue-on-electronic-commerce.pdf>.
5. Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006).
6. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'), *OJ L 178, 17.7.2000*, p. 1–16.
7. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive') *OJ L 149, 11.6.2005*, p. 22–39.
8. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, *OJ L 304, 22/11/2011*, p. 64–88.
9. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC, *OJ L 337, 23.12.2015*, p. 35–127.
10. *Electronic commerce: Central european free trade agreement* (2023) *CEFTA*. Available at: <https://cefta.int/what-we-do/trade-in-services/electronic-commerce/> (Accessed: 25 February 2025).
11. Кривичен законик („Службен весник на РМ“ бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, и 248/18, и „Службен весник на РСМ“ бр. 36/23 и 188/23).
12. Lavanya, D.R. and Viji, G. (2019) 'The Business Models E-Commerce Withi its Pros and Cons', *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6(2), pp. 144–148.

13. Laudon, K.C. and Traver, C.G. (2020) *E-commerce 2019: Business, Technology, Society*. Pearson Publishing.
14. Oleárová, M., Bačík, R. and Fedorko, R. (2021) 'Overview of current trends in Mobile Commerce: Global Perspectives', *Marketing Science & Inspirations*, 16(4), pp. 2–9. doi:10.46286/msi.2021.16.4.1.
15. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *OJ L 119*, 4.5.2016, p. 1–88.
16. Regulation (EU) 2018/302 of the European Parliament and of the Council of 28 February 2018 on addressing unjustified geo-blocking and other forms of discrimination based on customers' nationality, place of residence or place of establishment within the internal market and amending Regulations (EC) No 2006/2004 and (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, *OJ L 60I*, 2.3.2018, p. 1–15.
17. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) PE/17/2022/REV/1, *OJ L 265*, 12.10.2022, p. 1–66.
18. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) PE/30/2022/REV/1, *OJ L 277*, 27.10.2022, p. 1–102.
19. Thangavel, P., and Chandra, B. (2023). 'Two Decades of M-Commerce Consumer Research: A Bibliometric Analysis Using R Biblioshiny', *Sustainability*, 15(15), DOI: <https://doi.org/10.3390/su15151835>.
20. Закон за авторското право и сродните права („Службен весник на РМ“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16).
21. Закон за електронска трговија („Службен весник на РМ“ бр.133/07, 7/11, 104/15, 192/15 и „Службен весник на РСМ“ бр. 31/20).
22. Закон оза електронски комуникации („Службен весник на РМ“ бр. 39/14, 188/14, 44/15, 193/15, 11/18 и 21/18).
23. Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги („Службен весник на РСМ“ бр. 101/19, и 275/19).
24. Закон за облигационите односи („Службен весник на РМ“ бр. 18/01, 78/01, 4/02, 59/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09, 23/13, и 123/13).
25. Закон за платежни услуги и платни системи („Службен весник на РСМ“ бр. 90/22 и 64/24).
26. Закон за трговија („Службен весник на РМ“ бр.16/04, 128/06, 63/07, 88/08, 159/08, 20/09, 48/09, 99/09, 105/09, 115/10, 158/10, 36/11, 53/11, 148/13, 164/13, 97/15, 129/15, 53/16, 11/18, и 120/18).
27. Закон за заштита на конкуренцијата („Службен весник на РМ“ бр. 145/2010, бр.136/11, 41/14, 53/16 и 83/18).
28. Закон за заштита на лични податоци („Службен весник на РСМ“ бр. 42/20 и 294/21).
29. Закон за заштита на потрошувачите („Службен весник на РСМ“ бр. 236/22).

ДЕФИНИРАЊЕ И МЕРЕЊЕ НА ДИГИТАЛНАТА ТРГОВИЈА

д-р Виктор Стојкоски, доцент

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Економски факултет – Скопје

д-р Јасна Тоновска, асистент

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Економски факултет – Скопје

Член на Жан Моне Кабинет

Вовед

Дигиталните технологии имаат значително влијание врз меѓународната трговија. Најзначајниот ефект на дигитализацијата врз трговијата се состои во намалувањето на трошоците на меѓународните трансакции. Имено, намалувањето на трошоците за транспорт и координација овозможува фрагментација на производството во рамки на глобалните синџири на вредност, а дополнително поволно влијание врз трговската размена има и намалувањето на трошоците за размена на информации. На овој начин се надминуваат и дел од традиционалните ограничувања за вклучување во меѓународната трговија, како што се асиметричните информации, забавувањето на испораките или спроведувањето на трговските договори. Ова поттикнува бројни компании и потрошувачи да се поврзат на глобално ниво, како и остварување побрза меѓународна размена на знаење и идеи. Многу услуги што порано се обезбедуваа преку непосреден контакт на давателите на услугите и потрошувачите сега може да се тргуваат и на далечина, со што им се овозможува на компаниите полесен пристап до глобалните пазари. Намалувањето на цените за гласовна и податочна комуникација, заедно со компјутеризацијата на задачите, им овозможува на давателите на услуги да

ги сегментираат и релоцираат активностите за да користат работна сила од подалечни земји, со пониски трошоци и со потребните вештини за обезбедување квалитетни услуги.

И покрај отсуството на сеопфатни податоци што прецизно ја мерат дигиталната трговија со стоки и услуги, расположливите макроекономски податоци сепак упатуваат на поволни поместувања на глобално ниво. Така, трговијата со услуги што може да бидат дигитално доставени значително се зголемила во изминатите дваесетина години. Во 2012 година, услугите што може да бидат дигитално доставени сочинувале 48 % од светскиот извоз на услуги. Нивниот удел се зголемил на 52 % во 2019 година и достигнал 63 % во 2021 година, што го одразува ефектот на пандемијата на КОВИД-19 врз структурата и природата на меѓународно тргуваните услуги.²⁶⁷

Анализата на влијанието на дигитализацијата врз трговските текови и трговските трошоци главно се осврнува на улогата на дигиталната поврзаност во олеснувањето на трговијата. Академските истражувања покажуваат дека зголемувањето на билатералната дигитална поврзаност за 10 % ја зголемува трговијата со стоки за речиси 2 %, а трговијата со услуги за приближно 3 %.²⁶⁸ Преку примена на сеопфатниот модел за глобална трговија, СТО проценува дека до 2030 година, дигитализацијата ќе придонесе за повисок раст на глобалната трговија за 2 п.п. годишно, како и на трговијата на земјите во развој (за 2,5 п.п. годишно).²⁶⁹ Влијанието на дигитализацијата врз трговијата со мали пратки е скоро двојно поголемо од вкупната трговија со стоки, покажувајќи дека зголемувањето од 10 % во билатералната дигитална поврзаност ја зголемува трговијата со пратки за

²⁶⁷ IMF, OECD, UN, WTO (2023), Handbook on Measuring Digital Trade, Second Edition, OECD Publishing, Paris/International Monetary Fund,/UNCTAD, Geneva 10/WTO, Geneva, <https://doi.org/10.1787/ac99e6d3-en>.

²⁶⁸ López González, J., Ferencz, J. (2018). Digital Trade and Market Openness. OECD Trade Policy Papers, No. 217, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/1bd89c9a-en>.

²⁶⁹ WTO (2020). The impact of digital technologies on developing countries' trade. Adapting to the Digital Trade Era: Challenges and Opportunities, <https://doi.org/10.30875/9789287043030>.

околу 4 %.²⁷⁰ Поновите истражувања посочуваат дека растот на меѓусебната интернет-поврзаност за една стандардна девијација може да ја зголеми трговијата за повеќе од 38 %.²⁷¹ Исто така се нагласува значењето на дигитализацијата за зголемување на можноста за тргување со услуги во последните две децении.²⁷² Во целина, истражувањата покажуваат дека дигиталната поврзаност има значајно влијание врз меѓународната трговија, вклучувајќи ги услугите што може да се доставуваат преку дигитални мрежи, како и стоките што може да се нарачуваат онлајн и да се доставуваат како пратки.

1. Дефинирање и мерење на дигиталната трговија

Потребата за подобро следење на дигиталната трговија произлегува од фактот што некои сегменти од економијата и од меѓународната трговска размена не се регистрираат поради дигитализацијата. Иако генерално се смета дека меѓународната трговска размена сè уште соодветно се мери преку традиционалната статистика, фактот што дигиталната трговија со стоки и услуги не може сеопфатно да се идентификува ја отежнува оценката на ефектите од преземените мерки на трговската политика и може да доведе до неправилни заклучоци.

Во изминатите две децении, забрзаната дигитализација на глобалната економија поттикна појава на повеќе иницијативи насочени кон мерење на различните аспекти на дигиталната трансформација. Еден од најзначајните

²⁷⁰ López González, J., Sorescu, S. (2021). Trade in the time of parcels. OECD Trade Policy Papers, No. 249, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/ofaac348-en>.

²⁷¹ Herman, P., Oliver, S. (2022). Trade, Policy and Economic Development in the digital economy. USITC Economics Working Paper.

²⁷² Benz, S., Jaax, A., Yotov, Y. (2022). Shedding light on the drivers of services tradability over two decades. OECD Trade Policy Papers, No. 264, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d5f3c149-en>.

чекори во оваа насока е објавувањето на Прирачникот за мерење на дигиталната трговија (Handbook on Measuring Digital Trade, OECD, WTO и IMF, 2019), кој за првпат формулира сеопфатна и меѓународно усогласена статистичка дефиниција за дигиталната трговија.²⁷³

Според овој пристап, дигиталната трговија се дефинира како меѓународна трговска трансакција која е дигитално нарачана и/или дигитално доставена. Оваа двојна категоризација претставува фундаментален концептуален напредок, бидејќи фокусот го пренасочува од типот на производ или учесник, кон природата на самата трансакција. Притоа, се признава дека постои потенцијално преклопување меѓу дигитално нарачаните и дигитално доставените трансакции, што дополнително ја нагласува комплексноста во статистичкото следење и анализа на дигиталната трговија.

Во методолошка смисла, дигиталната трговија се разгледува како потсектор на постојните статистики за меѓународна трговија, односно:

- трговијата со стоки на прекугранична основа, според International Merchandise Trade Statistics: Concepts and Definitions (IMTS 2010),²⁷⁴ и
- трговијата со услуги меѓу резиденти и нерезиденти, според Balance of Payments and International Investment Position Manual (BPM6)²⁷⁵ и Manual on Statistics of International Trade in Services (MSITS 2010).²⁷⁶

²⁷³ IMF, OECD, UN, WTO (2023), Handbook on Measuring Digital Trade, Second Edition, OECD Publishing, Paris/International Monetary Fund,/UNCTAD, Geneva 10/WTO, Geneva, <https://doi.org/10.1787/ac99e6d3-en>.

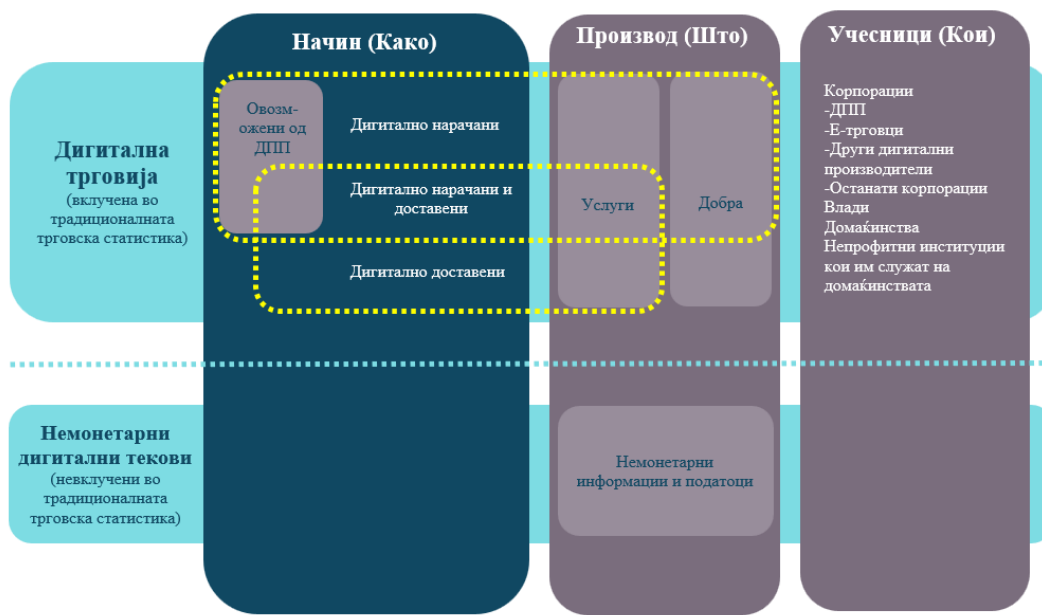
²⁷⁴ United Nations (2011), International merchandise trade statistics: Concepts and definitions 2010 (IMTS 2010). United Nations.

²⁷⁵ IMF (2009), Balance of payments and international investment position manual (6th ed.). International Monetary Fund.

²⁷⁶ UN, European Commission, IMF, OECD, UNCTAD, WTO (2010), Manual on statistics of international trade in services 2010 (MSITS 2010). United Nations.

Иако дигитализацијата има потенцијал да влијае и врз деловното присуство во странство (на пр. преку странски подружници), овие активности не се третираат како дел од мерењето на дигиталната трговија, бидејќи не претставуваат прекугранични трансакции.

Со усвојувањето на оваа рамка, се поставуваат основите за подетално, конзистентно и споредливо мерење на дигиталната трговија, што е од суштинско значење за разбирање на нејзиниот економски потенцијал и за дизајнирање на информирани политики, особено во контекст на економии со трансформативни амбиции, каква што е и македонската економија.

Графикон бр. 1. Концептуална рамка за анализа на дигиталната трговија

Извор: Според „Прирачникот за мерење на дигиталната трговија“, второ издание (IMF, OECD, UN, WTO, 2023).

Графиконот 1 прикажува интегрирана концептуална рамка за анализа на дигиталната трговија, во која централната категорија е начинот на трансакција – односно дали таа е дигитално нарачана, дигитално доставена, или ги вклучува и двете компоненти. Оваа класификација се заснова на природата на трансакцијата, а не на карактеристиките на производот или на учесниците во трговијата. Така, се дефинира јасен простор на она што се смета за дигитална трговија, во рамките на традиционалната трговска статистика.

Во горниот дел од рамката, прикажани се трансакции што се опфатени со постојните статистики за меѓународна трговија со стоки и услуги, и што се вклучени во производната граница на Системот на национални сметки (SNA

2008). Овде спаѓаат сите трансакции што се одвиваат преку дигитални канали и што имаат монетарен карактер, вклучително и продажба на дигитални содржини и услуги базирани на податоци. Таквите трансакции се класифицираат како дел од дигиталната трговија – под услов да се дигитално нарачани и/или дигитално доставени, како што е означено во средишниот столб „Начин (Како)“.

Долниот дел на рамката го прикажува просторот на т.н. немонетарни дигитални текови, што не се вклучени во традиционалните трговски статистики. Тука припаѓаат протокот на информации и податоци што немаат директен паричен еквивалент, но индиректно ја поддржуваат дигиталната економија – на пример, лични податоци што се пренесуваат преку пребарувачи или социјални мрежи. Иако овие текови се економски релевантни, не се регистрираат ниту во националните сметки, ниту во трговските статистики, бидејќи се наоѓаат надвор од производната граница на SNA 2008.

Во овој концепт, дигиталната трговија е вклучена во традиционалната трговска статистика, додека немонетарните дигитални текови претставуваат поврзан, но одвоен феномен со сè поголемо значење за анализа на дигиталната економија.

Дигитално нарачаната трговија (англ. *digitally ordered trade*), дефинирана во Прирачникот како „...меѓународна продажба или купување стоки или услуги, извршена преку компјутерски мрежи со методи специфично дизајнирани за примање или поставување нарачки...“, е во согласност со дефиницијата на ОЕЦД за електронска трговија²⁷⁷. Притоа, дигитално нарачаната трговија претставува компонента од вкупната електронска трговија, каде што продавачот и купувачот се во различни земји. Досега не постои еден сеопфатен извор на податоци за дигитално

²⁷⁷ OECD (2011), *OECD Guide to Measuring the Information Society* 2011, Paris: OECD Publishing.

нарачаната трговија на ниво на цела економија. За таа цел се користат повеќе видови анкети кои меѓусебно се разликуваат според тоа дали опфаќаат извозни или увозни текови, како и според тоа кои институционални сектори ги вклучуваат. Тука спаѓаат анкети за користење информациска и комуникациска технологија (ИКТ), деловни анкети, анкети за мултинационалните компании, податоци за поврат на данок на додадена вредност, плаќање со картички и сл. УНКТАД преземал иницијативи за подготовка на насоки и упатства преку кои ќе ги поддржи земјите во воспоставување методологија за мерење на вредноста на нивната електронска трговија и на дигиталната економија.

За да се овозможи конзистентна и практично применлива интерпретација на дефиницијата за дигитално нарачана трговија, во Прирачникот се дадени следните објаснувачки насоки за полесно идентификување на вакви трансакции во рамки на меѓународната трговија²⁷⁸:

1. Плаќањето и испораката на стоките или услугите не мора да се извршат онлајн, доколку самата нарачка е извршена преку дигитален канал.
2. Дигитално нарачаните трансакции можат да вклучуваат учесници од сите институционални сектори – претпријатија, домаќинства, јавни тела и други.
3. Под дигитално нарачани трансакции се подразбираат нарачки направени преку веб-страници, екстранети или електронска размена на податоци (EDI).

²⁷⁸ IMF, OECD, UN, WTO (2023), Handbook on Measuring Digital Trade, Second Edition, OECD Publishing, Paris/International Monetary Fund./UNCTAD, Geneva 10/WTO, Geneva, <https://doi.org/10.1787/ac99e6d3-en>.

4. Во дигитално нарачаната трговија се вклучуваат и купувања на апликации и онлајн купувања во рамки на апликации (in-app purchases).
5. Тука спаѓаат и трансакции извршени преку онлајн платформи за лицитација.
6. Нарачки извршени преку телефон, факс или пораки пратени преку е-пошта не се сметаат за дигитално нарачана трговија.
7. Офлајн трансакции кои се формализирани со користење на дигитални потписи исто така се исклучени од оваа дефиниција.
8. Секоја трговска трансакција се разгледува поединечно. Доколку првичната нарачка е офлајн, а наредните се вршат дигитално, секој следен поединечен налог што е извршен дигитално треба да се третира како е-трговија.
9. Трговските трансакции не секогаш соодветствуваат со договорите. Доколку еден договор се протега преку повеќе статистички периоди и вклучува повеќе поединечни трансакции, секоја трансакција се класифицира посебно како дигитално нарачана, врз основа на начинот на нарачување што е применет во тековниот период.

Дигитално нарачаната трговија, како што е дефинирана во методолошките прирачници на ОЕЦД, СТО и ММФ, ја сочинуваат меѓународни трансакции со стоки или услуги нарачани преку компјутерски мрежи со методи специјално наменети за поставување и примање нарачки. Како таква, таа претставува потсектор на вкупната електронска трговија, но ограничен исклучиво на трансакции помеѓу резиденти и нерезиденти – што ја вклучува во доменот на меѓународната трговија.

Секоја трансакција од ваков тип вклучува најмалку две страни – купувач и продавач – чии улоги можат да бидат исполнети од бизниси,

домаќинства, државни органи или непрофитни институции што им служат на домаќинствата (NPISHs). Најчесто анализирани форми на дигитална трговија се В2В (бизнис кон бизнис) и В2С (бизнис кон потрошувач), при што се појавуваат одредени статистички преклопувања на национално ниво, особено кога се анализираат приходите од електронска трговија на фирмите и трошоците на домаќинствата. Меѓутоа, во контекст на прекуграничната трговија, ваквите преклопувања не постојат, бидејќи едната страна секогаш е нерезидент на економијата на известување.

Дополнителна комплексност во мерењето на дигитално наранчаната трговија произлегува од сè поголемото учество на дигитални посреднички платформи (Digital Intermediation Platforms – DIPs). Овие платформи, иако не се директен носител на трансакцијата, вршат посредување меѓу продавачот и купувачот, што отвора прашања поврзани со резидентноста на страните, моментот на нарачка, како и улогата на платформата во однос на плаќањето, испораката и фактурирањето. Употребата на DIPs дополнително ја отежнува прецизната идентификација на тоа кој субјект е носител на трансакцијата – особено кога платформата, купувачот и продавачот се во различни јурисдикции.

Во моментот, не постои единствен и целосен извор на податоци што би овозможил мерење на дигитално наранчаните трансакции на ниво на целата економија. За таа цел, најчесто се користат анкети дизајнирани за конкретни институционални сектори, како што се:

- анкети за користење на ИКТ,
- деловни анкети насочени кон фирми,
- анкети за мултинационални компании,
- административни податоци за поврат на ДДВ,
- податоци од платформи за онлајн плаќање и картички.

Предноста на анкетите е во тоа што можат да бидат концептуално усогласени со дефиницијата за дигитално нарачана трговија и да овозможат детална анализа според институционални единици и типови на трансакции. Сепак, тие се ресурсно-интензивни, се спроведуваат ретко и бараат висока координација меѓу статистички и даночни институции. Алтернативните извори, како административни регистри или податоци од платформи, имаат потенцијал за автоматизирано и редовно прибирање информации, но често компромитираат прецизност во институционалниот опфат, обемот на трговските текови или усогласеноста со официјалните дефиниции.

Во практичната примена, бизнисите се природна почетна точка за мерење на дигитално нарачаната трговија, бидејќи се главните генерирачи на приход од е-трговија. Според проценки на УНКТАД, околу 80 % од вредноста на електронската трговија во корпоративниот сектор се остварува преку B2B трансакции, што имплицира дека и значителен дел од прекуграничниот дигитално нарачан увоз потекнува од набавки на фирмите.

Фактот дека дефиницијата за дигитално нарачана трговија е во суштина усогласена со дефиницијата за електронска трговија, со единствената разлика што е ограничена на трансакции со странство, значи дека постоечките истражувања за електронска трговија можат да послужат како основа за мерење на прекуграничната дигитална трговија. Сепак, прецизна квантификација на овие текови ќе бара понатамошна институционална координација, подобрување на капацитетите за прибирање податоци и приспособување на анкетните инструменти кон оваа специфична статистичка цел.

2. Трансакции овозможени преку дигитални посреднички платформи

Во современиот контекст на дигитална економија, онлајн платформите се претставуваат како суштински посредници меѓу понудата и побарувачката во економските трансакции, но и во поширока смисла. Тие овозможуваат трансакции со стоки и услуги, но и неекономски интеракции, како што се социјалните мрежи или онлајн форумите. Ваквиот посреднички капацитет на платформите значително го трансформира начинот на кој се организира трговијата, комуникацијата и пристапот до информации.

Во 2019 година, Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) понуди концептуално широка дефиниција за онлајн платформи: *„...дигитална услуга која овозможува интеракција меѓу две или повеќе разграничени, но меѓузависни групи корисници (било да се фирми или индивиди), кои комуницираат преку услугата, преку интернет...“*

Во рамки на оваа поширока категорија, особено релевантни за анализата на дигиталната трговија се т.н. дигитални посреднички платформи (Digital Intermediation Platforms – DIPs), често нарекувани и онлајн пазари. Овие платформи се одликуваат со тоа што посредуваат меѓу повеќе купувачи и повеќе продавачи во процесот на купопродажба на стоки и услуги, а за својата услуга наплатуваат надоместок. Притоа, платформата не ја презема економската сопственост врз стоките, ниту директно ја врши услугата што се посредува, туку функционира како неутрален технолошки посредник.

Во согласност со овие критериуми, Прирачникот за мерење на дигиталната трговија ги дефинира дигиталните посреднички платформи како: *„...онлајн интерфејси кои посредуваат, за надоместок, директна интеракција меѓу повеќе купувачи и повеќе продавачи, без самата*

платформата да преземе економска соодветност врз производот или да ја изврши услугата што се продава...”

Во аналитичката рамка на Прирачникот, се поставува методолошката претпоставка дека сите трансакции реализирани преку дигитални посреднички платформи се третираат како дигитално нарачани, без оглед на видот на производот или начинот на испорака. Ова не само што ги вклучува ваквите трансакции во категоријата на дигитално нарачана трговија, туку, каде што е релевантно, и во категоријата на дигитално доставена трговија. Сепак, трансакциите преку дигитални посреднички платформи се третираат како посебна аналитичка компонента од неколку причини.

Прво, постои сè поголем интерес за економската улога на ваквите платформи, не само како канали на дистрибуција, туку и како потенцијално трансформативни актери кои влијаат врз структуралните динамики на трговијата, конкуренцијата и регулативата.

Второ, фокусирањето на дигитални посреднички платформи преку специјализирани истражувачки инструменти, како наменски анкети, може да понуди делумен увид и во дигитално нарачаните и во дигитално доставените трансакции, што е од суштинско значење во контексти каде директното мерење е ограничено.

Трето, дигиталните посреднички платформи носат специфични концептуални и статистички предизвици, особено кога платформата не е резидент на економијата каде што се консумира посредничката услуга. Во такви случаи, се поставуваат прашања за тоа како да се класифицира и додели вредноста на трансакцијата, како и за третманот на даночните и трговски аспекти во рамки на националните статистики.

Сумирано, дигиталните посреднички платформи претставуваат сè поважен механизам преку кој се канализира значаен дел од дигиталната трговија, и нивната експлицитна идентификација во статистичката рамка е

неопходна за да се разберат современите текови на глобалната трговија, како и да се обезбедат релевантни податоци за носење на политики. Во услови кога ваквите платформи преминуваат традиционални географски, регулаторни и институционални граници, нивната статистичка евиденција станува особено значајна, како за националните статистички служби, така и за меѓународните организации.

Дигитално доставената трговија (англ. *digitally delivered trade*), која се однесува само на услугите, е дефинирана како „...сите меѓународни трговски трансакции кои се доставуваат на далечина преку компјутерски мрежи...“ и се заснова на концептот на трансакции на услуги овозможени од ИКТ (англ. *ICT-enabled services*). Оваа дефиниција на дигитално доставената трговија ги покрива сите видови на дигитална достава, а не само методите за достава „...специфично дизајнирани за целта на доставување на услуги...“ Дефиницијата на тој начин е поедноставна за толкување и примена. Во пракса, голем дел од дигитално доставените услуги може, исто така да биде и дигитално нарачан, особено за преземање и стримување содржини, како што се софтвер, музика, видео и е-книги.

Мора да се има предвид дека не сите трансакции за дигитално доставени услуги се и дигитално нарачани. Еден пример би била набавката на комуникациски или услуги за е-учење од страна на некоја компанија, каде што карактеристиките и цените се преговараат лично меѓу менаџерите на компанијата и давателите на услуги, пред тие да бидат дигитално овозможени. Во некои случаи, иако технологијата овозможува одредена услуга да биде меѓународно доставена дигитално, таа може да биде доставена и физички. Оттука, давањето на некои видови услуги, кога се тргуваат меѓународно, може да биде комбинација од дигитална и недигитална достава.

Графикон бр. 2. Дигитална трговија и електронска трговија - основни концепти и статистички дефиниции

Извор: Според „Прирачникот за мерење на дигиталната трговија“, второ издание (IMF, OECD, UN, WTO, 2023).

Концептот на дигитално доставената трговија, кој според дефиницијата се однесува само на услугите, практично е еквивалентен на концептот на обезбедување на услуги преку Модалитетот 1, т.е. услугите што се доставени дигитално се обезбедуваат преку Модалитетот 1 или прекугранично давање. Сепак, треба да се напомене дека некои услуги се смета дека се обезбедуваат преку Модалитетот 1, но не можат да бидат доставени дигитално (особено услугите за транспорт и поштенска достава. Бидејќи транспортот лесно може да се идентификува, остатокот од размената преку Модалитет 1 може да се смета за дигитално доставена трговија, бидејќи поштенската достава е незначителна во обем. Исто така, некои услуги може да бидат доставени дигитално и искористени во странство

(т.е., преку Модалитетот 2 или користење во странство), но нивната вредност се смета за незначителна. На крајот, услугите обезбедени преку Модалитетот 4 или присуство на физички лица не може да бидат дигитално доставени, бидејќи подразбираат физичко присуство (табела бр. 1).

Табела бр. 1 Дигитално доставени услуги во рамки на Класификацијата на услугите во Проширениот биланс на плаќања (Extended Balance of Payments Services Classification - EBOPS 2010)

Дигитално доставени услуги обезбедени во странство (Модалитет 1)	
	Осигурување и пензиски услуги
	Финансиски услуги
	Надоместоци за користење интелектуална сопственост
	Телекомуникации, компјутерски и информациски услуги
	Истражување и развој
	Професионални услуги и консалтинг
	Архитектонски, инженерски, научни и други технички услуги
	Услуги поврзани со трговската размена
	Останати деловни услуги
	Аудио-визуелни услуги и поврзани услуги
	Здравствени услуги
	Образовни услуги
	Културни и рекреативни услуги
Дигитално доставени услуги што се користат во странство (Модалитет 2)	
	Евидентирани на дебитната страна на ставката „Патувања“

Извор: Според „Прирачникот за мерење на дигиталната трговија“, второ издание (IMF, OECD, UN, WTO, 2023).

Заради конзистентно толкување на дефиницијата за дигитално доставени трансакции во меѓународната трговија, дадени се следниве појаснувања²⁷⁹:

²⁷⁹ IMF, OECD, UN, WTO (2023), Handbook on Measuring Digital Trade, Second Edition, OECD Publishing, Paris/International Monetary Fund./UNCTAD, Geneva 10/WTO, Geneva, <https://doi.org/10.1787/ac99e6d3-en>.

1. Само услугите можат да бидат доставени дигитално;
2. Дигитално доставените трансакции може да вклучат учесници од сите институционални сектори;
3. За дигитално доставените трансакции, плаќањето и нарачката на услугите не мора да се извршат онлајн;
4. Услугите доставени преку телефон, факс, видеоповик или електронска пошта се вклучени во дигитално доставената трговија;
5. Дигитално доставената трговија вклучува услуги обезбедени преку апликации;
6. Секоја трговска трансакција треба да се третира посебно. Кога трговската трансакција се доставува со физичко присуство, но последователните трансакции се доставени дигитално, тогаш само последователните трансакции се сметаат за дигитално доставени;
7. Трговските трансакции можат да се достават на повеќе (дигитални и недигитални) начини.

Откако беа разгледани концептуалните и методолошките аспекти на дигиталната трговија, следува анализа на нејзината практична примена во конкретен економски контекст. Во продолжение се прикажани резултати од мерењето на дигитално нарачаната трговија во македонската економија, засновани на достапни индиректни извори на податоци. Овие показатели обезбедуваат иницијална проценка на степенот на вклученост и релевантност на дигиталната трговија во домашниот деловен сектор.

2.1. Остварувања кај индикаторите за дигитално нарачаната трговија

Во услови на ограничена достапност на официјални и детализирани податоци за дигиталната трговија во македонската економија, следната

анализа користи неколку индиректни индикатори за да ја оцени позицијата на македонските претпријатија во однос на вклученоста, интензитетот и интернационализацијата на дигиталната економија. Четири комплементарни графикони ги претставуваат различните нивоа на ангажираност – од формалниот пристап до онлајн продажбата, преку обемот на приходите, до степенот на прекугранична дигитална трговија. Анализата открива тренд на ограничена, површна и неизградена дигитална трговија, со ограничена економска релевантност.

Првиот индикатор го мери процентот на претпријатија што примиле нарачки преку интернет, како основна претпоставка за постоење електронска трговија. Овие податоци се засноваат на резултатите од анкетата на ЕВРОСТАТ за „Користење на ИКТ и е-трговија во претпријатијата“, која има за цел да ја оцени дигиталната трансформација во деловниот сектор во Европската Унија.²⁸⁰ Во рамките на ова истражување, е-трговијата се дефинира како трговија со стоки или услуги преку компјутерски мрежи – како интернетот – со методи што се наменски дизајнирани за примање или испраќање нарачки. Оваа дефиниција ги опфаќа т.н. е-продажби, каде што претпријатието прима нарачки дигитално, без оглед на начинот на плаќање или достава.

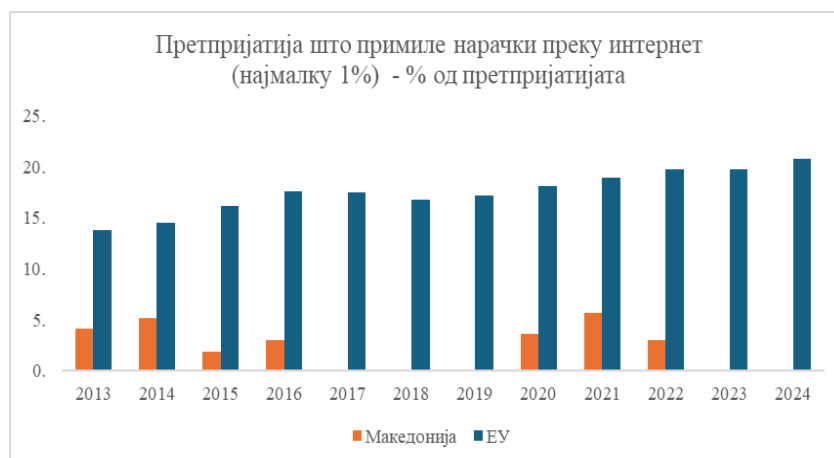
Во контекст на оваа дефиниција, податоците покажуваат дека во текот на изминатата деценија, само 2 – 6 % од македонските претпријатија имаат искуство со примање нарачки преку интернет, без јасна тенденција на раст. За споредба, земјите членки на ЕУ бележат стабилен и структуриран раст, достигнувајќи над 21 % во 2024 година. Ова ја рефлектира ограничената дигитална подготвеност на македонскиот деловен сектор, особено во делот

²⁸⁰ EU survey on ICT usage and e-commerce in enterprises, available on: <https://ec.europa.eu/eurostat>

на основни дигитални услуги, платформи за е-нарачки и логистичка поддршка.

Нискиот процент укажува дека значителен дел од претпријатијата во Македонија воопшто не се дигитално активирани, што претставува сериозна пречка за понатамошен развој на онлајн продажба и учество во дигиталната економија.

Графикон бр. 3. Пристап до онлајн канали - споредба на македонската економија со просекот на ЕУ

Извор: Eurostat

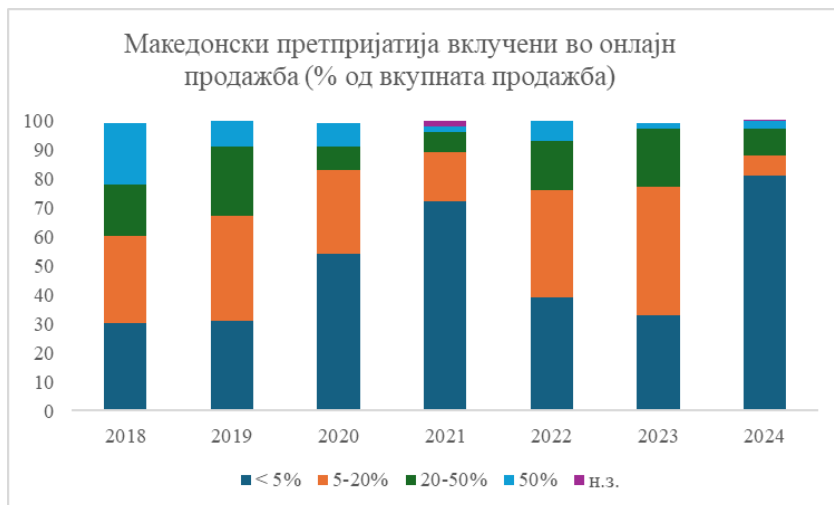
Дури и меѓу претпријатијата кои примаат онлајн нарачки, вториот индикатор открива дека обемот на онлајн продажба останува исклучително низок. Според податоците од Balkan Business Barometer 2024,²⁸¹ над 80 % од претпријатијата во Северна Македонија пријавиле дека реализираат помалку од 5 % од вкупната продажба преку интернет, додека само мал дел остваруваат значајно присуство на дигиталните пазари.

²⁸¹ Regional Cooperation Council. (2024). Balkan Barometer 2024: Business opinion. Analytical report. Sarajevo: RCC. <https://www.rcc.int>

Овие податоци се добиени преку регионална анкета спроведена од Регионалниот совет за соработка (RCC), која се спроведува на годишна основа и вклучува репрезентативен примерок на претпријатија од различни големини и сектори. Анкетата овозможува компаративна слика за перцепцијата и практиката на претпријатијата во регионот, особено кога директните податоци за електронска трговија се ограничени.

Толкувањето на овие наоди укажува на суштинска разлика меѓу дигиталната инфраструктура и нејзината реална деловна примена. Иако постои формален пристап до онлајн каналите, многу од фирмите не ги користат како стратегиски алатки за зголемување на продажбата, што упатува на ограничена доверба, капацитет или подготвеност да се инвестира во дигитална трансформација.

Овие наоди укажуваат на појава на „пасивна дигитализација“ во трговијата, каде што претпријатијата формално користат дигитални канали – како што се веб-страници, платформи за нарачки или социјални мрежи – но тие алатки не се суштински вградени во трговските стратегии, ниту во процесите на генерирање приходи или проширување на пазарите. Во вакви случаи, дигиталното присуство не претставува активен канал за продажба, туку останува маргинализирано или комплементарно, без капацитет да го трансформира деловниот модел или да ја зголеми конкурентноста на фирмите. Овој тип дигитализација ја ограничува можноста за искористување на дигиталната трговија како алатка за раст и интернационализација.

Графикон бр. 4. Обем на онлајн продажба

Извор: *Balkan Business Barometer, Regional Cooperation Council*

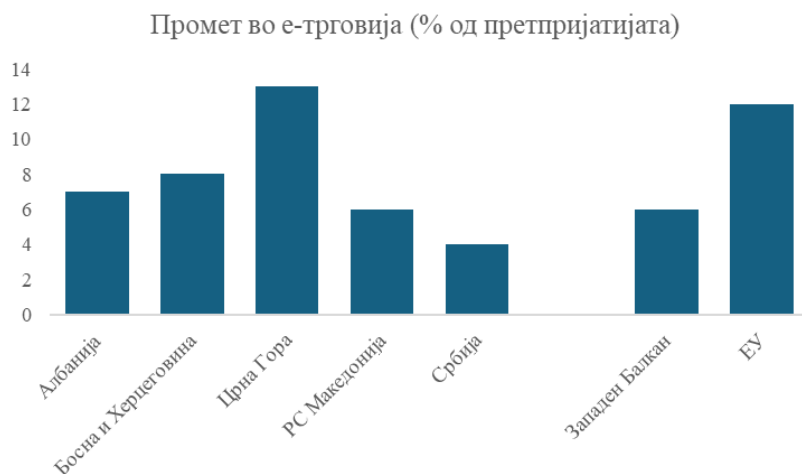
Во рамки на напорите за следење на дигиталната трансформација во регионот, првиот Извештај за индексот за дигитална економија и општество (DESI) за Западен Балкан бил објавен во 2022 година,²⁸² под покровителство на Регионалниот совет за соработка (RCC). Овој извештај го овозможува пресметувањето на WB-DESI за 2021 и 2022 година, според методологија усогласена со EU-DESI 2022, што овозможува споредливост меѓу регионот и земјите членки на ЕУ. Покрај споредливоста, извештајот има за цел да обезбеди транспарентна рамка за континуирано следење на дигиталниот развој, оценка на напредокот во однос на стратегиските цели, и идентификување области кои бараат конкретни политики и интервенции.

Во овој контекст, третиот индикатор го мери процентот на претпријатија што остваруваат промет преку електронска трговија, и претставува директен сигнал за тоа колку дигиталната трговија има реална

²⁸² Regional Cooperation Council. (2022). Western Balkans Digital Economy and Society Index: WB DESI 2022 Report. Sarajevo: RCC.

економска тежина во бизнис-секторот. Според податоците од WB-DESI, само 6 % од претпријатијата во македонската економија пријавуваат значителен приход преку електронската трговија, што е под регионалниот просек и далеку под нивото во Црна Гора (13 %) и во ЕУ (12 %). Ова укажува дека електронската трговија сè уште не е суштински интегрирана во националниот економски модел, туку претставува маргинална активност со ограничено влијание врз продуктивноста, конкурентноста и растот – особено кај малите и средни претпријатија.

Графикон бр. 5. Промет преку е-трговија, 2021 година

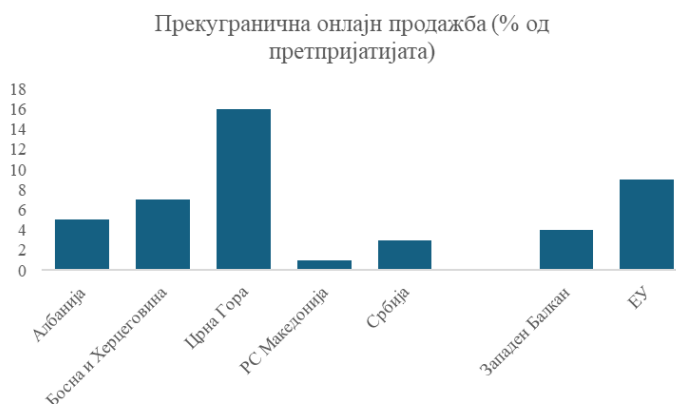

Извор: Western Balkan Digital Economy and Society Index (DESI) 2022

Четвртиот индикатор се однесува на прекуграничната дигитална продажба – односно на меѓународното присуство на домашните претпријатија преку електронска трговија. И тука, резултатите за македонската економија се ниски: само 1 % од претпријатијата продаваат онлајн надвор од земјата, што ја позиционира земјата на дното во споредба со соседните економии. Ова упатува на ограничена поврзаност со

регионалните и европските дигитални пазари, на слаби извозни капацитети преку дигитални канали и пропуштени можности за интеграција во глобалните дигитални синџири на вредност.

Графикон бр. 6 Прекугранична дигитална трговија, 2021 година

Извор: *Western Balkan Digital Economy and Society Index (DESI) 2022*

Овие два индикатори заедно ја зацврстуваат оценката дека дигиталната трговија во македонската економија е структурно недоразвиена, и дека постојат системски бариери што ја ограничуваат нејзината улога во современата економија.

Ограниченото присуство на електронската трговија во македонската економија може да се објасни преку повеќе меѓусебно поврзани фактори што укажуваат на недоволно активиран развоен потенцијал. Од една страна, постојат структурни предизвици поврзани со дигиталната подготвеност на деловните субјекти – вклучително и ограничениот капацитет за управување со онлајн продажните канали, интегрирање на платежни решенија и логистичка инфраструктура. Од друга страна, ниската експонираност на македонските претпријатија на регионалните и глобалните дигитални пазари ја ограничува можноста за користење на дигиталната трговија како

средство за проширување на пазарниот пристап, зголемување на извозната ориентација и поттикнување на конкурентноста.

Во целина, индикаторите упатуваат на релативно ниско и недоволно искористено ниво на дигитално наратана трговија во македонскиот бизнис-сектор. Иако дел од фирмите формално пристапиле до дигитални продажни канали, обемот на реализирана продажба преку интернет е маргинален, а прекуграничната дигитална трговија – како повисок облик на интернационализација – е речиси занемарлива. Ваквата состојба ја потврдува оценката дека дигиталната трговија претставува нереализиран извор на раст, чија активација бара посистемски пристап: градење институционални капацитети, технолошка модернизација и организациско приспособување. Вклучувањето на електронската или дигиталната трговија во стратегиските трансформации на економијата би можело да придонесе кон повисока продуктивност, поголема интеграција во глобалните синџири на вредност и одржлив економски раст.

2.2. Остварувања кај индикатори за дигитално доставените услуги

Дигитално доставените услуги (ДДУ) претставуваат услуги кои се пренесуваат на дигитален начин, без физичко присуство на давателот и примателот на услугата. Овие услуги најчесто се поврзани со професионални, компјутерски, финансиски, образовни и креативни индустрии, а нивната важност значително расте во глобалната економија.²⁸³ За Македонија, која има аспирации за интеграција во Европската Унија (ЕУ), развојот на секторот на ДДУ може да игра клучна улога во економската трансформација. Овие услуги претставуваат можност за мала економија како

²⁸³ https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/digital_trade_2023_e.htm

Македонија да се позиционира на глобалните пазари без потреба од значителна физичка инфраструктура. Ова е поради тоа што, литературата покажала дека ДДУ се важни за намалување на економската зависност од традиционалните индустрии и за поттикнување нови извори на раст.

Во контекст на Европската Унија, дигиталната економија е еден од главните приоритети за економскиот развој,²⁸⁴ и ЕУ континуирано работи на унапредување на регулативите поврзани со дигиталната трговија и заштитата на податоците.²⁸⁵ За Македонија, усогласувањето со овие регулативи и подобрувањето на капацитетите за дигитална трговија се клучни чекори кон поблиска економска интеграција.

Во овој дел, ја анализираме меѓународната трговија на дигитално доставените услуги на Македонија и на Европската Унија, користејќи податоци од TISMOS-базата на податоци на Светската трговска организација и податоци за дигитални производи од Стојкоски и др. (2024).²⁸⁶ Преку анализа на трендовите, структурните промени и билатералната трговија, обезбедуваме подобро разбирање за позицијата на Македонија во глобалната дигитална економија споредена со онаа на ЕУ и го откриваме потенцијалот за нејзин понатамошен развој.

Резултатите покажуваат дека, иако Македонија бележи раст во извозот и увозот на дигитално доставените услуги, трендот на раст останува значително понизок во однос на Европската Унија. Анализата открива дека македонската трговија со ДДУ е концентрирана во неколку специфични сектори, додека во ЕУ постои поголема диверзификација на дигиталните услуги. Дополнително, Македонија покажува висока зависност од увозот на дигитални производи (услуги), особено од земјите членки на ЕУ, што

²⁸⁴ <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/>

²⁸⁵ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>

²⁸⁶ Stojkoski, V., Koch, P., Coll, E., & Hidalgo, C. A. (2024). Estimating digital product trade through corporate revenue data. *Nature Communications*, 15(1), 5262.

укажува на можности за развој на домашната дигитална економија. Овие наоди сугерираат дека унапредувањето на регулаторната рамка, инвестициите во дигитални вештини и поддршката за домашните дигитални компании можат да придонесат за натамошна интеграција на Македонија во глобалните дигитални пазари и нејзино приближување кон економската структура на ЕУ.

Во анализата користиме два главни извори на податоци.

Првиот извор е TISMOS-базата на податоци на Светската трговска организација,²⁸⁷ која содржи проценки за трговијата со услуги според Модалитетот 1 – Прекугранично давање, дефиниран во Општиот договор за трговија со услуги.²⁸⁸ Според овој начин, за меѓународна трговија се смета сè што се тргува преку граница и нема движење на корисникот и давателот на услугата. Оваа база на податоци ги покрива економиите и регионите во периодот 2005-2022 година и опфаќа 55 услужни сектори. Од нив, 18 може да бидат дигитално доставени. Слабоста на базата на TISMOS е што дава податоци за генерална трговија на услуги, и не поделува колкав дел од нив се дигитално доставени, а колкав дел се физички. За да се реши овој проблем, користиме мапирање од ЕВРОСТАТ кој ни кажува колкав процент од вкупната трговија е дигитално доставена.²⁸⁹

Вториот извор е базата на податоци за дигитални производи од Стојкоски и др. (2024), која претставува обид да се измери трговијата со дигитални добра, посебен тип на дигитални услуги кои се и во денешно време повеќе наликуваат на производ отколку на услуга (на пример дигитално рекламирање, пресметување во облак, претплата на Нетфликс и сл.).²⁹⁰ Оваа база е создадена врз основа на корпоративни приходи на големи

²⁸⁷ https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/gstdh_mode_supply_e.htm

²⁸⁸ https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/gstdh_mode_supply_e.htm

²⁸⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-21-025>

²⁹⁰ <https://www.nature.com/articles/s41467-024-49141-z>

дигитални компании и користи машинско учење за да создаде билатерални проценки на трговијата со дигитални производи за 189 земји, 31 сектор и за периодот од 2016 до 2021 година. Оваа база обезбедува подетални и попрецизни проценки за специфични сектори на дигитално доставени услуги како што се софтверските услуги, дигиталните рекламирања и сл., кои TISMOS не ги разгледува на вакво ниво на деталност.

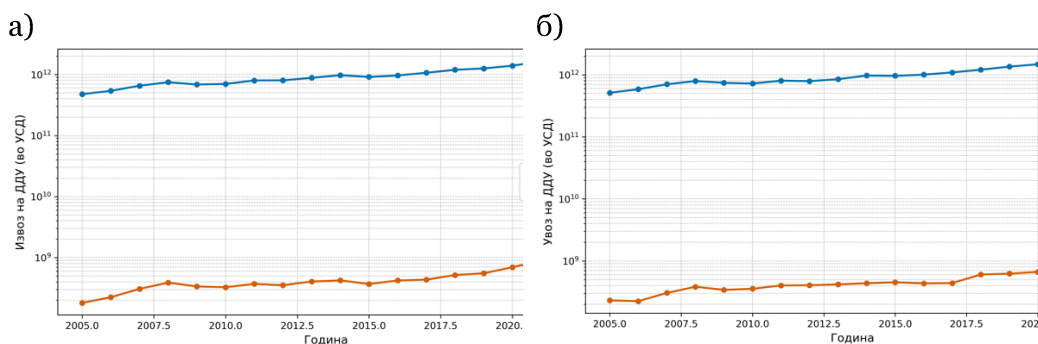
Првиот аспект што го разгледуваме е *динамиката на вкупниот извоз и увоз* на овие услуги во текот на времето. Иако и Европската Унија и Македонија бележат позитивни трендови во трговијата со дигитално доставени услуги, потребно е да се има предвид дека се работи за економии со драматично различна големина и структура. Економскиот капацитет на Македонија не овозможува следење на трендовите со иста динамика и обем како економиите на ЕУ, кои располагаат со значително повисоки нивоа на дигитална трансформација, инвестиции и трговска поврзаност.

Како што е прикажано на графикон 7а, Европската Унија доминира во овој сегмент, со извоз кој во 2022 година достигнува трилионски износи во американски долари. Овој резултат е поддржан од високиот степен на дигитална трансформација, силната инвестициска активност и длабоката трговска интеграција на земјите членки. Македонија, од друга страна, иако бележи одреден напредок и понатаму бележи скроман обем на извоз на овие услуги. Ограничените производствени и технолошки капацитети, како и послабата дигитална поврзаност, претставуваат клучни пречки за следење на европските трендови со слична динамика и обем.

Исто така, и кај увозот на дигитално доставените услуги (графикон 7б), разликите се евидентни. Додека увозот на ЕУ бележи стабилен и континуиран раст – одраз на сè поголемата интеграција на дигиталните услуги во европските економски текови – Македонија покажува послаб интензитет на раст, проследен со поголеми годишни осцилации. Овие

флуктуации сугерираат дека македонската економија сè уште нема развиено доволно силна и постојана побарувачка за ваков тип услуги, ниту пак доволно развиени капацитети за нивна континуирана имплементација.

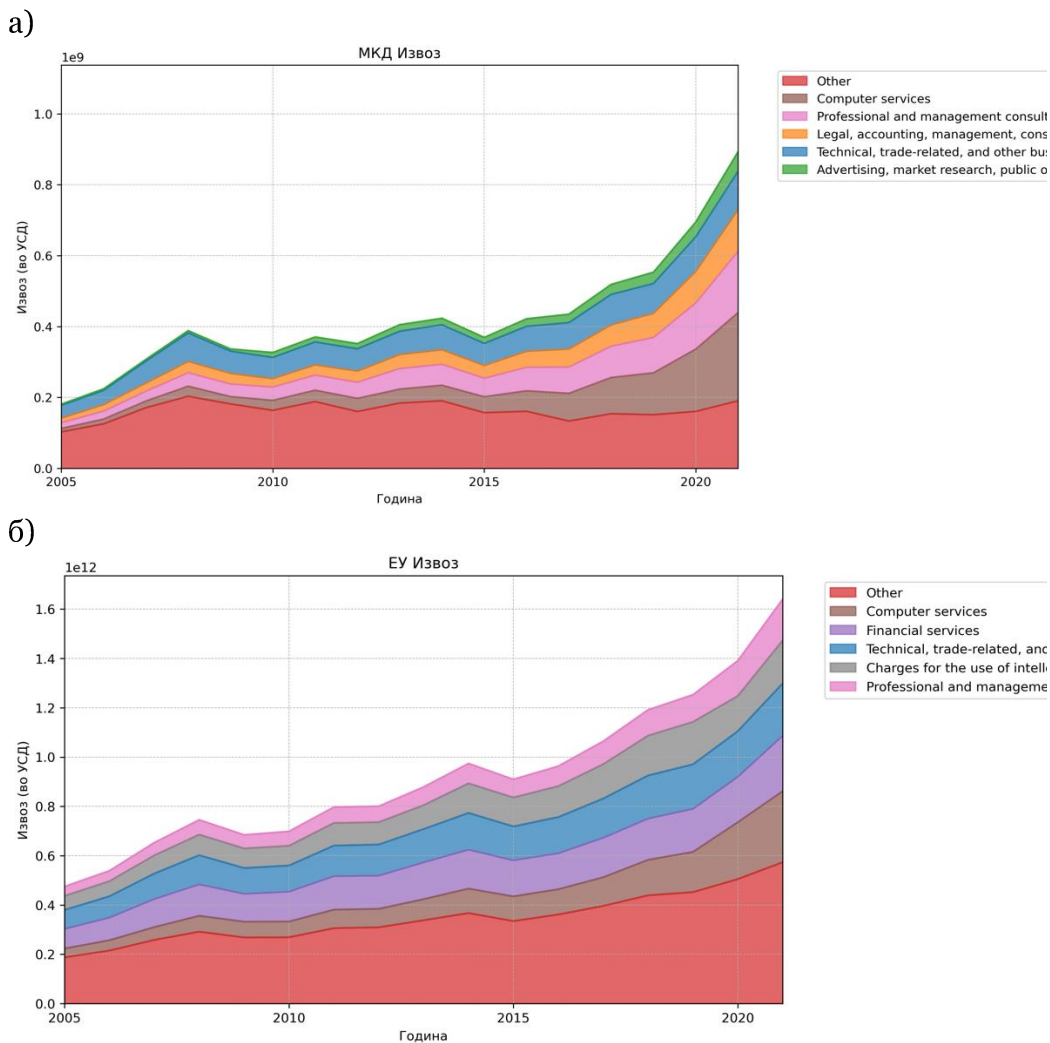
Графикон бр. 7 Споредба на динамиката на трговија на дигитално доставени услуги на Македонија и ЕУ. а) Извоз б) Увоз

Извор: Пресметки на авторите

Структурата на извозот на дигитално доставените услуги значително се разликува помеѓу Македонија и Европската Унија (графикон бр. 8). Во Македонија, доминантни сектори во извозот се компјутерските услуги, професионалните и менаџмент- консултантските услуги, како и техничките и трговски поврзани услуги. Овие категории бележат забрзан раст во последните години, што сугерира на зголемена улога на дигиталните вештини и експертиза во македонската економија. Во Европската Унија, исто така доминира извозот на компјутерски услуги. Сепак, структурата на извозот на ЕУ е поразновидна, со значителен удел на финансиските услуги, интелектуалната сопственост и консултантските услуги низ годините.

Графикон бр. 8 Споредба на структурата на извоз на дигитално доставени услуги на Македонија и ЕУ. а) Македонија б) ЕУ

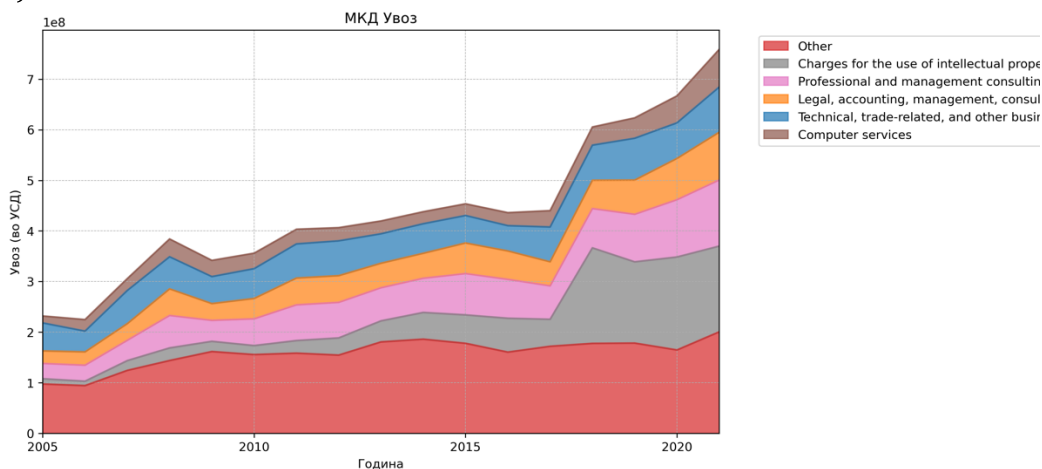
Извор: Пресметки на авторите

Исто како и кај извозот, анализата на структурата на увозот на дигитално доставените услуги открива значителни разлики помеѓу Македонија и Европската Унија. Во Македонија, најголемиот удел во увозот го заземаат техничките и трговски поврзани услуги, професионалните и менаџмент-консултантските услуги, како и финансиските услуги. Особено се забележува значителниот раст на услугите поврзани со интелектуалната сопственост (кои стануваат и најзначајни во последните неколку години), што укажува на зголеменото користење на лиценцирани софтвери и други дигитални права од странство.

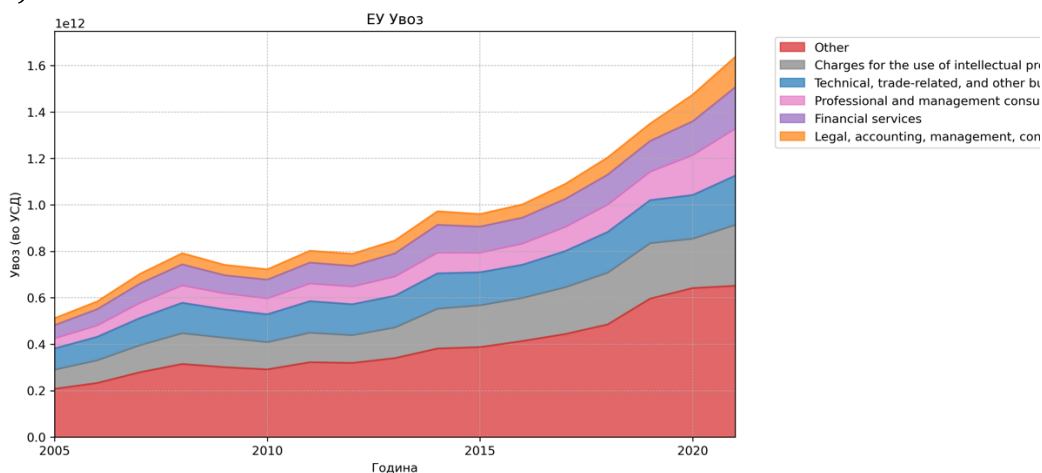
Во Европската Унија, структурата на увозот е многу поразновидна и вклучува значително поголем удел на финансиските услуги, интелектуалната сопственост и техничките услуги. Особено се истакнуваат плаќањата за користење на интелектуална сопственост, кои доминираат во структурата на увозот и ја рефлектираат улогата на ЕУ како центар за технолошки иновации и заштита на авторските права. Финансиските услуги заземаат значителен удел во увозот на ЕУ, што ја нагласува високата интеграција на европските финансиски пазари и нивната зависност од специјализирани меѓународни финансиски услуги. Овие разлики во структурата на увозот покажуваат дека додека Македонија е главно потрошувач на специфични дигитални услуги потребни за нејзиниот економски развој, ЕУ има многу поширок спектар на услуги кои ја поддржуваат нејзината улога како глобален технолошки и финансиски центар.

Графикон бр. 9 Споредба на структурата на увоз на дигитално доставени услуги на Македонија и ЕУ. а) Македонија б) ЕУ

а)

б)

Извор: Пресметки на авторите

За крај ја анализираме трговијата на дигитални производи. Ова е значајна поткатегорија на дигитално доставени услуги составена од сектори кои традиционално биле извезувани како услуги, а денес имаат облик на

производ (т.е. маргиналниот трошок за произведување на нова единица е минорен). За жал, во базата што ја користиме за Македонија има единствено податоци за увоз (за ЕУ има за извоз и увоз). Поради тоа, во овој дел единствено ја анализираме структурата на увозот.²⁹¹

Резултатите покажуваат дека од 2016 до 2021 година во Македонија, доминирал увозот на дигитално рекламирање (Digital Advertising), а потоа следуваат услугите за пресметки во облак и онлајн пазари (графикон 10а). Во ЕУ, структурата била речиси идентична што укажува на усогласеност на потрошувачката на дигитални производи во ЕУ и Македонија (графикон 10б).

Интересно е тоа што податоците на Стојкоски и др. (2024) и на останати овозможуваат увид на билатералната трговија, и оттука може да го истражаме и извозот на ЕУ кон Македонија (графикон 10в). Најголем дел од вкупната трговија на дигитални производи на Македонија, се остварува со ЕУ. Ова ја нагласува зависноста на Македонија од дигиталните услуги и производи што ги нуди европскиот пазар.

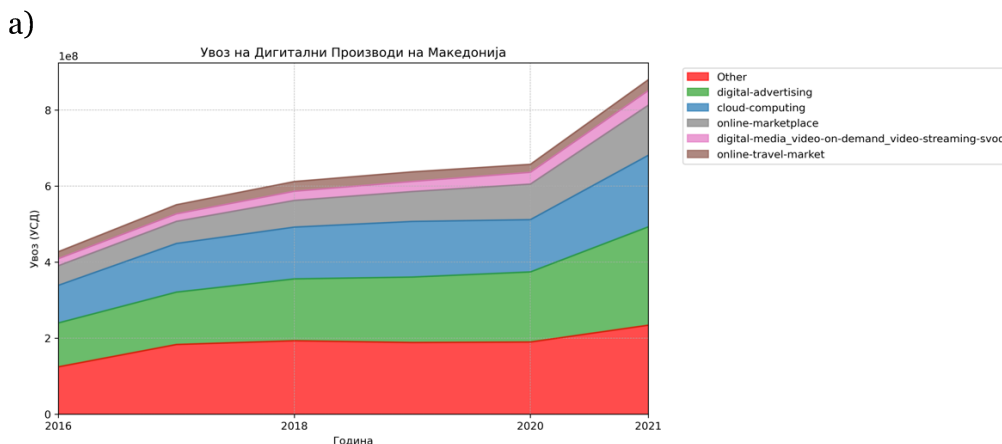
Анализата на структурата на трговијата со дигитални производи низ времето покажува дека во ЕУ доминираат сектори како дигиталното рекламирање, компјутерски услуги во облак, онлајн платформите за трговија и платните услуги. Овие сектори забележуваат конзистентен раст, што ја нагласува зголемената дигитализација на европската економија. Во Македонија, главните категории во увозот на дигитални производи ги вклучуваат онлајн пазарите, дигиталните медиуми и услугите во облак, но со значително помал обем.

Трговијата со дигитални производи помеѓу ЕУ и Македонија исто така открива важни трендови. ЕУ е главниот извор на дигитални производи за

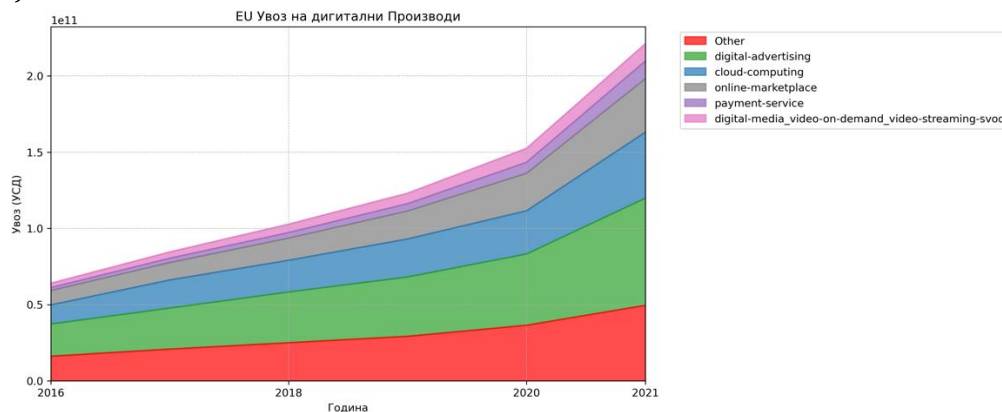
²⁹¹ Stojkoski, V., Koch, P., Coll, E., & Hidalgo, C. A. (2024). Estimating digital product trade through corporate revenue data. *Nature Communications*, 15(1), 5262.

Македонија, при што најголем удел имаат софтверските решенија, дигиталните реклами и онлајн платформите за трговија. Овој тренд покажува дека македонските компании и потрошувачи во голема мера се потпираат на дигиталните производи од ЕУ, што ја нагласува потребата за дополнителен развој на домашниот дигитален сектор. Од друга страна, македонскиот извоз на дигитални производи кон ЕУ останува маргинален, што укажува на потенцијал за развој на домашните дигитални технологии и конкурентност во овој сектор.

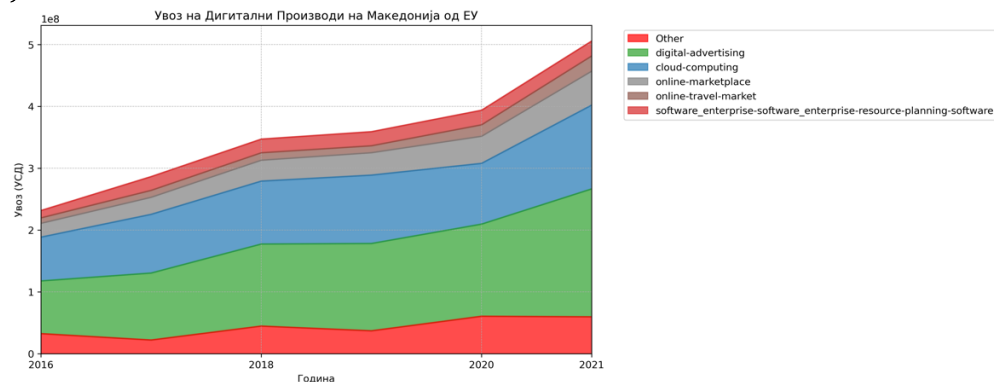
Графикон бр. 10. Споредба на структурата на увоз на дигитални производи на Македонија и ЕУ. а) Македонија б) ЕУ в) Увоз на Македонија само од ЕУ

б)

в)

Извор: Пресметки на авторите

Дискусија

Оваа анализа ја разгледа трговијата со дигитално доставени услуги (ДДУ) и дигитални производи помеѓу Македонија и Европската Унија, при што користевме податоци од TISMOS-базата на Светската трговска организација и базата на дигитални производи на Стојкоски и др. (2024).²⁹²

²⁹² Stojkoski, V., Koch, P., Coll, E., & Hidalgo, C. A. (2024). Estimating digital product trade through corporate revenue data. *Nature Communications*, 15(1), 5262

Нашите наоди покажуваат дека, иако Македонија бележи позитивен тренд во извозот и увозот на дигитално доставените услуги, нејзиниот трговски обем е значително мал, што е очекувано со оглед на големината и капацитетот на националната економија. Од друга страна, дигиталниот сектор на ЕУ е обемно развиен, подиверзифициран и длабоко интегриран во глобалната дигитална економија, што придонесува за неговата значителна трговска активност.

Во однос на структурата на трговијата, анализата открива дека македонскиот извоз на ДДУ е концентриран во неколку сектори, особено компјутерските и консултантските услуги, додека во ЕУ постои поголема разновидност на дигиталните услуги, вклучувајќи финансиски услуги и услуги поврзани со интелектуалната сопственост. Слична динамика се забележува и во трговијата со дигитални производи, каде што Македонија главно е увозник, а нејзиниот пазар е високозависен од дигиталните услуги и производи од ЕУ.

Овие наоди имаат значајни импликации за развојот на дигиталната трговија во Македонија. Големата зависност од увоз на дигитални производи од ЕУ укажува на потребата за зајакнување на домашните капацитети за производство на дигитални добра и услуги. Со зголемување на инвестициите во дигиталната инфраструктура, развојот на технолошки иновации и создавањето на поволна регулаторна средина, Македонија може да ја намали својата зависност од увоз и да ја зголеми конкурентноста на домашниот дигитален сектор.

Дополнително, регулативите поврзани со дигиталната трговија играат клучна улога во обликувањето на македонската економија. Во овој контекст, Светската трговска организација го продолжи Мораториумот за царински давачки за електронски трансмисии (WTO Moratorium on Customs Duties on Electronic Transmissions), што значи дека дигиталните производи и услуги

продолжуваат да бидат ослободени од царински давачки при меѓународната трговија. Ова има директни последици за македонската економија, бидејќи значи дека увозот на дигитални производи и услуги од ЕУ ќе продолжи без дополнителни трговски бариери.

Сепак, некои земји во развој го доведуваат во прашање неговото долгорочно функционирање, тврдејќи дека го ограничува нивниот фискален капацитет да прибираат приходи од растечката дигитална економија. За Македонија, ова значи дека треба внимателно да се следат глобалните трговски преговори во Светската трговска организација и да се процени како евентуалното укинување на мораториумот би можело да влијае врз дигиталната економија и огромната зависност од увоз на дигитално доставени услуги.

Севкупно, анализата покажува дека Македонија има потенцијал за понатамошен развој во секторот дигитално доставени услуги, но за тоа се потребни стратески инвестиции, регулаторна усогласеност со ЕУ, како и активно учество во глобалните трговски дискусии за дигиталната економија. Политиките насочени кон поддршка на домашните дигитални компании, подобрување на дигиталната инфраструктура и зајакнување на дигиталната трговија можат да помогнат во намалување на зависноста од увоз и во зголемување на извозниот потенцијал на македонската дигитална економија.

Заклучок

Дигиталната трговија претставува сè поважен сегмент на глобалната економија и носи значајни потенцијали за унапредување на продуктивноста, интернационализацијата и економскиот раст, особено во мали, отворени економии како македонската. Сепак, анализата на достапните податоци и

индиректни индикатори упатува на тоа дека дигиталната трговија во македонскиот контекст сè уште не е суштински развиена ниту интегрирана во националниот економски модел. И покрај постоењето формални дигитални капацитети и инфраструктура, практичната примена и економската тежина на дигитално нарачаните и дигитално доставените трансакции остануваат ограничени – особено во прекуграничната димензија.

Системските бариери – како што се недоволната дигитална подготвеност на претпријатијата, слаба институционална координација, ограничен пристап до технолошки решенија и скромна изложеност на глобалните дигитални пазари – го објаснуваат ова структурно заостанување. Во таа насока, постои јасна потреба за сеопфатен пристап кон дигиталната трговија, кој ќе вклучува не само инфраструктурна и технолошка модернизација, туку и развој на соодветни деловни модели, капацитети за е-нарачки и логистика, подобрување на податоците за следење, како и посебни политики за стимулирање на прекугранична е-трговија.

Во услови на глобално забрзување на дигитализацијата, македонската економија мора да ја препознае дигиталната трговија како интегрален дел од современиот економски модел. Со активирање на нејзиниот потенцијал, дигиталната трговија може да стане важен инструмент за структурна трансформација, зголемување на извозната основа и постигнување повисок и подинамичен раст.

РЕФЕРЕНЦИ:

1. Benz, S., Jaax, A., Yotov, Y. (2022). Shedding light on the drivers of services tradability over two decades. OECD Trade Policy Papers, No. 264, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d5f3c149-en>.
2. Herman, P., Oliver, S. (2022). Trade, Policy and Economic Development in the digital economy. USITC Economics Working Paper.
3. IMF, OECD, UN, WTO (2023), Handbook on Measuring Digital Trade, Second Edition, OECD Publishing, Paris/International Monetary Fund,/UNCTAD, Geneva 10/WTO, Geneva, <https://doi.org/10.1787/ac99e6d3-en>.
4. López González, J., Ferencz, J. (2018). Digital Trade and Market Openness. OECD Trade Policy Papers, No. 217, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/1bd89c9a-en>.
5. López González, J., Sorescu S., Kaynak, P. (2023). Of bytes and trade: Quantifying the impact of digitalisation on trade. OECD Trade Policy Papers, No. 273, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/11889f2a-en>.
6. López González, J., Sorescu, S. (2021). Trade in the time of parcels. OECD Trade Policy Papers, No. 249, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/ofaac348-en>.
7. OECD (2011), OECD Guide to Measuring the Information Society 2011, Paris: OECD Publishing.
8. Regional Cooperation Council. (2022). Western Balkans Digital Economy and Society Index: WB DESI 2022 Report. Sarajevo: RCC.
9. Regional Cooperation Council. (2024). Balkan Barometer 2024: Business opinion. Analytical report. Sarajevo: RCC. <https://www.rcc.int>
10. UN, European Commission, IMF, OECD, UNCTAD, WTO (2010), Manual on statistics of international trade in services 2010 (MSITS 2010). United Nations.
11. UNCTAD (2022). Digitalization of Services: What does it imply to trade and development?. UNCTAD, Geneva, eISBN: 978-92-1-001253-9.
12. United Nations (2011), International merchandise trade statistics: Concepts and definitions 2010 (IMTS 2010). United Nations.
13. WTO (2020). The impact of digital technologies on developing countries' trade. Adapting to the Digital Trade Era: Challenges and Opportunities, <https://doi.org/10.30875/9789287043030>.

Користени веб-страници

14. <https://ec.europa.eu/eurostat>
15. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-21-025>
16. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-21-025>
17. <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/>
18. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>
19. <https://www.nature.com/articles/s41467-024-49141-z>

20. <https://www.nature.com/articles/s41467-024-49141-z>
21. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/digital_trade_2023_e.htm
22. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/gstdh_mode_supply_e.htm

